

عەبدولقادر مەدەنی
(مەلا عەلی)

پاگوێزانی کورد لە میژووودا

مەندێ ئیبراھیم القاشی

www.iqra.ahlamontada.com

پاڳوڙاني گورد له ميڙوودا

عبداللہ قہرمدانی

(مہلا علی)

سليمانی ۲۰۰۴

زنجیره‌ی کتیبی دوزگای چاپ و په‌خشی سردهم
کتیبی سردهم ژماره (۲۷۸)

سهرپه‌رشتیاری گشتی زنجیره
نازاد به‌رزنجی

پاگوژانی کورد له میژودا

بابەت: میژووی

نووسینی: عەبدوللا قەرەداغی (مەلا عەل)

تاپ و مۆنتاژ و دەرھێنانی ھونەری: نووسەر

چاپی: یەکەم / سوێد

چاپی: دووھم / سلیمانی

تیراژ: ۱۰۰۰ دانە

ژمارە سپاردن: ۴۱۷ ی ۲۰۰۴

مافی لە چاپدانەوەی ئەم کتیبە بۆ دوزگای چاپ و په‌خشی سردهم پاریزراوه

www.sardam.info

پیشکش شد به :

ناوارمکانی کورد

کوردستان

کوردستان به کینکه له کۆنترین نمو جینگایانی که به کمین کۆر و کۆمهلی ناده میزادی تیندا نیشتهمی بووه، وه کو خوزستان و نینوان دور پرویار، زهوی کوردی کوردستان نه کموتته رۆژه لانی ناوه راستی ناسبای رۆژناوا، بهک ولات پینک ناهینیت، زهوی کوردستان داهمش بووه بهسمر نیران و تورکیا و عیراق و سوریا. وشه ی کوردستان باوه پینکراو نیبه له پروی قانونی دوه لیبموه، به کار ناهینرت له نمخشو پیرتووی نه تلمیدا، کوردستان ده کموتته هیللی دریزی ۳-۴. پله له رۆژه لانهوه ۳۷-۴۸ پله له باکورهوه.

سنووری کوردستان:

لیمبر نمو ی کوردستان داهمش بووه همر لایمش بزخوی لینی کم کردۆتموه، نهوانی لیمبر کورد و کوردستانیان نووسیوه نه بخته به پرو: نمخشی کوردستان زیاتر شیرهی لاکیشی هه به.

- نایه‌توللا مردوخ‌ی نعلیت: پروویری کوردستان ... ۱۳۵ کم ۲ به.
- جه‌لال تالمانی له کتینه‌کمی خزیدا نووسیه‌تی ۴۰۹,۶۵ کم ۲ به.
- هندیکی که پروویری کوردستان به ۴۵ هزار کم ۲ له قلمم ددهن.
- دکتور قاسملر له کتینی: کوردستان و الاکرده، پروویری کوردستان به ۴۰۹,۶۵ کیلومتر دوجا، داننیت و درژی کوردستان له باکووره به بز باشور به ... ۱ کیلومتر و پانتایی تیکرای به ۲۰ کم له بشیکی باشوریوه و له باکووره زیاتر نعلیت.
- دکتور عیسمت شریف وانلی له کتینی شوشی کوردستانی عیراقدا پیوانی کوردستان به ۵۰۰۰۰ کیلومتر دوجا داننیت.
- حمدالله مستوفی نووسیه‌تی کوردستان ۱۶ ویلا به، له گدل عیراقی عاره‌ب و خوزستان و عیراقی عجم و نازم باهجان و دیار به کردا هار سنورن.
- ندمزنس له کتینه‌کمی خزیدا به ناوی: « کورد، تورک، عره‌ب » نووسیه‌تی باکووری کوردستان به هیلنکی نیران بیریقان و نمرزوم و نمرزنجان دباری کراوه، نمو خه‌ته به ده‌وری مرعشدا هاتوه و گه‌بشتزه حمل‌ب، له خوارو و رۆژ ناواوه لهو ته‌پزلکانه ده‌رچوه و که له پنکی پروباری دپجلمدان و له دوایدا به لای شاخی حمیریندا ده‌کشتموه تا سنووری نیران عیراق و نیران ده‌روات، له رۆژه‌لتموه به کرماشان و سه‌ و سه‌قز و مه‌هاباد و ورمی و خزی و ماکوذا، واته بشه کورد نشینه‌کمی رۆژناوای نیران، تی‌ته‌پریت و به‌ره‌و خوارووی رۆژناوای بیریقان ده‌روات.
- له دانیره‌ی مه‌عاریفی ئیسلامیدا هاتوه: کوردستان سمر زه‌ویه‌کی به‌رینه که درنزابیه‌کمی له خوارووی رۆژه‌لتموه لورستان تا سمرووی رۆژناوای مه‌لاتیه ۶۰۰ مبله و پانابه‌کشی ۱۲۰-۱۵۰ میل نعلیت، پانترین جینگای له نیران مرسل و نمراتدا به که نزیک به ۲۵۰ مبله.

● قاموسی اعلام چاپی نستمبرول سالی ۱۸۹۶، که نهمین تهنه
سرچاوه یکه له کاتی ئیجراتویه تی عوسمانیدا دهست نیسانی ریلایه تی
کوردستانی کردوه که درژی خاکی کوردستان ۹۰۰ کیلومه تر و
پانبه کمی له نیوان ۱۰۰-۲۰۰ کیلومه تری داناره.

مەردوخ له کتێبه‌که‌ی خۆیدا سنووری کوردستان وای دباری ده‌کات:

کوردستان، له باکوره‌وه نهم‌نستانه، له رۆژه‌لاتیه‌وه نازرباجان که
عیراقی عجم و خوزستان کێوه‌کانی زاگروس لم پارچه‌مین، له خوارویه
نه‌گاته عیراقی عه‌ره‌ب، له رۆژناواشه‌وه زه‌ریه‌کانی ناسیای بچوک
نه‌گرتیه‌وه، نابه‌تولای دیسان له لێکۆلینه‌وه‌کانه‌وه ده‌گرتیه‌وه که کوردستان
له باکوره‌وه کێوه‌کانی نهرارات و له رۆژه‌لاتیه‌وه سنووری خوزستان و
قارس و زنجان و ورمی و ماکز، له خواره‌وه لای سمروری به‌غدا، عیراقی
عاره‌ب و له رۆژه‌لاتی چۆمی فورات تا فزیک به‌غدا ده‌گرتیه‌وه، بزم چۆره
به‌شیک له نهرزروم و هه‌ندیک له ناوچه‌کانی وۆژه‌لاتی ناسیای بچوک و
نازرباجانیش به‌ خاکی کوردستان نه‌میریت.

کورد به‌ واتای زانستی یه‌ک نه‌تیه‌وه پێک دێتی: یه‌ک نیه‌شتمانی
تایبه‌تی، یه‌ک زمانی تایبه‌تی، پهره‌ سهندنی میژوری تایبه‌تی، په‌یوه‌ندی
ناویری ناوخی تایبه‌تی، فهره‌نگ و هه‌ستی نه‌تواپه‌تی تایبه‌تی ناوخی
هه‌یه، کوردستان واته‌ نیه‌شتمانی کورد له‌ چهند لایه‌که‌وه. پێوانه‌ی
چۆرارچۆریان بۆ نورسپه‌ره‌، هه‌ندیکێ ته‌خه‌ینه‌ روو:

له‌ ڕۆری جوگرافیه‌وه به‌سمه‌ریه‌که‌وه‌یه، له‌ ڕۆری سنووری سه‌باسبه‌وه به‌
شینیه‌که‌ی سه‌ره‌کی له‌ نیزان تورکیا، ئیزان، عێراق و سوریا، دا به‌شکراوه‌.
له‌ هه‌ر یه‌کیک له‌ ولاته‌نه‌دا به‌ ناره‌زووی خۆیان سنوریان بۆ داناون. له‌
تورکیا به‌ کوردستانی تورکیا نه‌لێن نه‌ناتولی رۆژه‌لات، کورده‌کانی
کوردستانی تورکیا هه‌ممه‌ر له‌ ناوچه‌ی رۆژه‌لاتی وولات نیه‌شته‌جین.

ناوچه‌ی کوردستان له بمشی باکور ویلایه‌تی دهورخی، ئمرزروم و فارسی،
 له ناوچه‌ی ئمرزروم کورده‌کان به تایبه‌تی له بمشی روزه‌لآت و باشوری
 روزه‌لآت نیشتمجین، همروه‌ها له بن کینه‌گانی بالی روزه‌لآت و ناوچه‌ی
 ناوچه‌ی قاغیزمان و نوزلوکه له‌ویدا همن، له بمشی خورناوای ناوچه‌که
 کورده‌کان نیشتمجین و به ویلایه‌تی سینواس و ناوچه‌ی قانغال و دیورخی
 گمشوره، همور دانیش‌توانی روزه‌لآت و باشوری روزه‌لآتی نهم ناوچه‌به
 همور کردن و همدنک لهو کوردانه که کۆچیان پیکردون له سلیسیا و
 له باشوری ئه‌نقمرده همن، وه له شاره گموره‌کاندا نهمسبول، ئه‌نقمره و
 ئه‌زمیر ئه‌زین، ۱۷ ویلایه‌تی کوردنشین له تورکیادا هه‌به که بریتین له:
 باکوری روزه‌لآتی ویلایه‌تی ئه‌رزنجان، ئمرزروم، قارس، وه له ناوه‌ند و
 روزه‌لآتا و روزه‌لآت، له باکور به باشوری ویلایه‌تی مه‌لاتیه، تونجلی،
 نالازیخ، بینگول، مووش، قاراگوزه ناغدی، پاشان نادای یمسان، دیار
 به‌کر، سبرت، بتلبسو وان، ویلایه‌ته‌گانی باشوری ئورفه، ماردین،
 جزلامرگه « هه‌کاری » کلیه، نهمش هموری تیکرا کورد نشین،
 کورده‌گانی تورکیا له بمشی روزه‌لآتیانمه به برا کورده‌گانی بمشی ئه‌یران
 به‌به‌گموره به‌ستراون.

کوردی کوردستانی ئه‌یران

ئه‌یران له سه‌ده‌ی ۱۶ هه‌مده‌ان و لورستانیان له کوردستان
 جیاکرده‌وه، ته‌نها ناوی کوردستانیان به ناوچه‌ی ئه‌رده‌لآن سنه « سهندج »
 وتوه که ناوه‌ندی ئه‌رده‌لآن بووه. له ئه‌یران کورده‌کان له باکوری روزه‌لآتی
 ولآندا ده‌ژین، کورده‌گانی پارزگای نازریایجانی خورناوا له پارزگیاندا
 له به‌شه‌گانی روزه‌لآتا و باشوری ده‌ریاچه‌ی ئورمیه کورد نشین، له
 خورناوای ده‌ریاچه‌ی ماکو، قنور، شاپور، وه له باشوری ده‌ریاچه‌ی مه‌باد،

پیرانشهر، نغمده، شنز، تکاب، قروه، دیواندهره، بۆکان و سردهشت.

بمشه‌کمی پینی نه‌لین کوردستان « سنه یان سننج » نهر ناوچانه‌ی
سر به سمن، سقز، بانه بیجاره گروس «، مریوان، پاریزگای جیشینی
کورد پاریزگای کرماشانه، جگه لمانه کوردیکی زۆر له نیشتمانی خویان
دوور کۆتونه‌توه وه‌ک له خوراسان، بجنورد، فارس و کرمان ده‌ژین و له
شاره گهره‌گاندا تعبیریز و حومه، تاران، بمشیکی زۆری کورد ده‌ژین،
وه‌لبمش کۆتایی رۆژه‌لانی نیران لاسر سنوور تیره‌به‌کی گرنگی کورد
ده‌ژی له‌وبلا به‌تی هلوچستان.

کوردی کوردستانی عیراق

له عیراق به ناوی باکوره‌وه ناوی تبمن، له باکور و باکوری
رۆژه‌لانی ولاتدا نه‌ژین و ویلاته‌کانی کوردنشین بریتین له: ده‌وک،
ناوچه‌ی زاخۆ، مزوری، جبر، عمادییه، عهقره، و لمبشی چه‌پی نم
ویلا به‌توه ناوچه‌ی سنجار و شینخانه که یه‌زیدین، وه کمرکوک و هه‌ولیز و
سولیمانی، وه له ویلا به‌تی دیالدا ناوچه‌ی خانه‌قین و مهنده‌لی. نم
ناوچانه‌ی کورد نشینی عیراق له‌گه‌ل کورده‌کانی نیراندا که له بمشی
خۆرناوای زاگروندا همن هاوسنورن وه له‌ملاشوه له‌گه‌ل برا کورده‌کانی
تورکیا و سوریا دا هاوسنورن، کوردی به‌غدا و موسل به‌قهد به‌کن و زۆرن.

کوردی کوردستانی سوریا

له سوریا ره‌گه‌ز به‌سته‌گان به ناوی جزیره‌وه ناوی تبمن، له سوریا
« کورده‌گان له باکوری ولاتدان » له بمشی باشور همن و له‌گه‌ل
کورده‌کانی تورکیا هاوسنورن، ناوچه‌یه‌کی که له کورداغ به پانای . ۱

کیلومتر دهست پنده کات تا روزه لاتی فوران له جینگه کدا که نو
 رووباره نزیک جمدابلس دینته خاکسی سوریاوه دروزه ی پی
 نعدات. ناوچه به کی که به درزایی ۲۵ کیلومتر و پانی ۳۰ کم له
 جزیره دایه نعمانش ناوچهی رآسی العین له بایسه، عامودا، قامیشلی، عین
 دبرادوه، دبرک، نم ناوچانه له نیوان دیجله و رویاری خاپور که بهشکه
 له فوران نم بهشه له خاکسی سوریاوا، بهشینوی ده نووکی مراوییه، که
 لموانه کورده کانی سوریه و غیراق و تورکیه، همرسی لابان به به کموه
 بمستاران، جگه لموانه له شاری دیمشق و حمص و حدلب هزاران مالی
 کوردی تندا دهژی.

له سؤقیهت له نمره نستان ۳۵ دی و له نازربایجان ۲۵ دی له
 ناوچهی کاباجان، لاجین و کزیاتلی کورد نشینو ئادیستوا، زوری کورد له
 شاره کانی یعریقان، پاکز و له کزماری گورجستان و له شاری تفریس.
 ۳۶ هزار کورد له شوره وی دهژین و تهلین لهو ژماره به زور زورتره
 بهشینکی بلاوه بان پینکرده به پینی تخمینی نم دوایمی کونفرانسی
 کورده کانی سؤقیهت تهلین نبو میلیون کورد هه به له شوره وی. له
 خوراسان به ک میلیون کورد نهژی و ۱۶۰۰ گوندی کورد نشین هه به و له
 شاره کانی بجنورد و جاجرم و سبزموار و نیشاپور و شیروان و قوچان و
 مشهد و ده رگمز و کهلاتی نادر دا نهژین و شینوی زمانی همووشیان
 کرمانجی سروو ره جگه لموانش ۵۰۰۰ خیزانی تاوه کو ئیستا هه به
 شینوی کزچمری و چادر نشین نهژین. نهمرز گموره ترین مبله ندی
 کزبونوهی کورد له خوراسان شاری مشهدده. وه له ناوچهی گیلان ۶
 دی همن کاتی خزی نادر شا بردونه ته نهژی بز به ره نهستی رووه کان.

د. عمیز شمزینی له کتیه بهی خویدا به ناوی جولانه وی رزگاری
 نبشتانی کوردستان ده رباره ی سنوری نه نتوگرافی کوردستان، سنوری

کوردستان له رژژناوادا له کوردداخوه « سوریا » دست پندهکا و به ناوچهکانی کیلس، ممراش، بستان و لیوریک دا تیندهپیری و ږور دهکاته باکوور تا ږوویاری کیلکیت و مارابه و بهرو دهریای ناوهراست، له رژژهلاتیشوه له شارهکانی بایبور دونولتبیوه دست پندهکات به خوارووی رژژهلاتی فارس و لیواری رژژناوای دهراچهی ورمبدا تیندهپیری، لورستان و ناوچهی بمختیاریهکان دهپری و تا دهکاته سنو کرماشان.

له باشوروه له لورستانوه دست پندهکات و ږور دهکاته باکووی رژژناو او به خانمقین و کفریدا تیندهپیری تا دهکاته نزیک چیای حمیرین لموی ږور دهکاته رژژناو او به ناوچهکانی خوارووی چیای شنگار دا تیندهپیری، فورات دهپری و له شای تهرابلس و خوارووی کورداخ نزیک دهپیتوه تا له سرووی نسکهندهرونه دا دهکاته دهریای ناوهراست. نیلی نیکیتین له کتینهکهیدا، کورد و کوردستان، دهلیت:

ناوی کوردستان به واتا خاکی کوردستان، ناوی بهک ولاتی سمریخو، سنووری تابهتی، سیاسی خوی نیبه، هموویان دارای بهک بنمرهت و نمژادن، نم ناووش له سدهی ۱۲وه له زمانی فرمانروای سولتان سنجر دا پاشا گمروی سمجوقیهکاندا پیدا بوه و له شانزه ریلایت پینگ هاتوه، کوردو به زمانی نهکندی و ناشوری به واته به توانا و پالمان و کوردو به واته بههیز بوون. کوردوخوی کزکردنوهی کوردوخ، بهزمانی نرمنی، کوردوخ، کرت وولی دراوسینی خوارووی خالد و نزارتو بوون. نرمنیهکان بهر بهشه کوردانهیان وتوه کوردوخ، عارهپ وتویانه باکر دا.

به قسهی نستراپوون نهلیت کینهکانی کوردهکان له دیاربهکرمه تا موش دریژ بوتومه، نم ناوانه همبوون، تنها نوه نیه که گزفون ناوی

بردووه، واته پښ گمزهفون نمر ناوانه باسکراوه. له نيزوان سدهی نزی پ.ژ تا شمسی پ.ژ ولاتښک که پاشان بووه نمرمنستان له ژنر فرمانرهوای خالدي و نورارا تودا بووه. يه کم نووسر که له کوردستاندا ناوی بردووه حمدالله مستوفي قمزونی بووه له سدهی چواردهی زاینیدا و له ۷۴ک له کتبی « نزهة القلوب » دایه نم ویلابهته له روزهلاتمهو بهستراوو به عیراقی عمجم، له باکورهوه به نازربایجان، له روزهناووه به عیراقی عمرمهوه، له باشورهوه به خوزستان، کوردستان بیوه ۱۶ بش که هریه که نرخنکی خزی هیرهوه.

نالانسی، نالی شتر، بهمار، خفتیان، دهرندی تاج خاتوون، دهرندی زهنگنه، دذیل، دینمور، سولتان ناباد = چمچمال، شاره زور. به قسمی « باقوت حمصوی » دروست کمری نم شاره « زور بن زوحاک » بووه کرماشان پښتر پښان وتوه کرمین، کرد و خوشان، کنگور، ماهی دهشت یان مای دهشت، همرین، وستام. بهمار پاتمختی کوردستانی نیران بووه تا هاتنی مغول.

لیزه دا نیتکیتن باسی جوگرافای کوردستان لمر نووسینی مینورسکی دهکات له کتبه که بدا ل ۷۸، جوگرافای سروشتی کوردستان لمر کتبی کورده کان، مینورسکی نووسیوهتی بز نموی جوگرافای نم بشه له ناسیادا باشتر تیگه بن، نمیت لاینگری دور خالی گرنګ بکه بن:

● کپوی نمرارات

● گندواوی نسکندروونه

له باشوری نمراراتمهو به درنژایی ۲ هزار کیلومه تر، نم کپوانه وه ک به ک زنجیره ی به به کموه بهستراو راکبشراو دهکشبن. نم کپوانه لمره تاوه ږنک له باکورهوه به لای باشوردا درنژ بونه تموه، پاشان چمد لقنکی لی

میدا نمیت بهرو تمبشتی باشوری پوژناوا، به واته بۆ لای کمنداوی
ارسی دریز ده بېتموه.

نمرات ناوهندی ناوچه کینه کانی فراوان و زوړن که شنبه بان «
لوانی» و چوار سمریان بریتین له: سمری باکور له گوږی، سمری باشور
له جزل ممرگ، سمری روزه لاتی له شوشه، سمری خواروش له بای بورت،
له نیوان نمرات و جزل ممرگه کینه کانی کوردستان بهرزیای زوړیان لی
روست بووه، له باشوری جزل ممرگه خاکی نیوان دهست پنده کات، که
له کپوانی کوردستان بهسر دهشته کانی ناشوردا نمرانیت.

دهریاجی ورمی له گیل جینگا بهرزه کانی له وروی دهریاه میانداو
۱۲۸ متر، مهاباد ۱۳۰۰ متر، شنو ۱۴۰۰ متر، ورمی
۱۳۲۰ متر، دهریاجی ورمی ۱۲۲۰ متر، له کپوانی که کورتونه
نیوان نم دور دهریاجه، وان و ورمی، ناوی وه که به کیان نیه و نمر
کپوانی له نیوان دور پروباردا هین به ناوی زاگروسه کزنه ناو دهرین،
نم ناوانهش وا دهره کونیت که یونانی بن، ته گمر پرومان به لای
نسکمنده رونه دا وه رگبر ده بېن له ماوه یه کی کمندا له باکوری نم خالوه
چمند کپونیک دهره کون نانتیتوروس، نم بهه به هیلنکا دهرات به لای
دهریای رهدا، تېکرا له سیلق له بهشی باکوروی روزه لانه دریز
ده بېتموه که بریتبه له توروس باکوروی، تورسی ناوه ند، تورسی باشوری
نمره نستان.

ناوچه جینگای دانبشتوانی کورد له چوارچپوهی سروشتی شاخ و
دوله کاند لوتکه ی بهرز و پانتای و بهرزیای لوتکه ی سمخته کان دزلی قول
و فراوان جینگی مبله تی کورده، هر له سهره ناوه ژواری خزانیان له
جینگیاندا بهریداره، له میژووی زوړ کوندا و له لقه کانی تورسی باشوری
و خاکی کینه کانی رخی چه پی روویاری دجله به « دیزای بۆتان ر

خاپور و زابی گموره ، نهگمر بگپرئتموه سمره‌تای میژووی ولاتی کوردی
 نموکاته له روزه‌لانی و باشور همره‌ک و نېستا لهو جینگایاندا بیون،
 بعم پنیه جینگای ۳ ناوچه دانیشته‌وانی کورد بعم شبنوه له خاکه بمرزه‌کانی
 نهرمنستان، کورده‌ستانی تورکباره کینه‌کانی خورناوای نیران و به
 درنژایی و پانتای سنووری عبراکی و نیران له شاروچکه‌کی مهنده‌لبیسه له
 روزه‌لانی عبراکی، پاشان هیلنیک که نیران و تورکبا له‌به‌ک جیا نه‌کاتمه
 تا کینه‌کانی نمرات، له باکوهره تا پی‌نی نمو دیو ففقا، نهرمنستان
 و نازه‌ریایجانی شوره‌وی، هیلنیک ده‌وری نهرزروم تا باکووری نیشان له
 تورکبا لسمر نمو. له باشور، کورد تا ده‌وری ده‌شتی نیوان دور روویار
 همن. له خورناووه سنوری ناوچه‌ی دانیشته‌یان به شیره گشتی تا فوراته »
 به شیره‌یه‌کی راستتر تا روویاری قهرسو « لسمر خاکی ناسیای بچوک
 به قولایی نمو ناوچه‌به له باشووری روزه‌لانی سینواس هه‌بوه، همره‌ها له
 جزیره بچوکه‌کان له نزیک قونیه‌وه سلوکیه « سیلیس » تا ده‌ریای
 میدترانه نفوسیان هه‌بوه له روزه‌لانیسه‌وه کورده ناواره‌کان نموانی شا
 عباس کزچی پیکردوون، له خوراسان همن، و نموانی نادرشا له سالی
 ۱۷۶۷ز رایگواستوون له ده‌رویمری قمزوین و ولاتی فارسن له نزیک
 کیالون ناب دور، همره‌ها له ناوچه‌ی مازنده‌رانیش همن، به‌شیره‌ی گشتی
 ده‌توانین بلنن که کورد و کیر له‌یه‌ک جیا نابنوه.

ژماره‌ی گه‌لی کورد، قسه‌ی زو‌ری لسمره، نموانی ئه‌یان چوسپننمه
 زور به کمه‌یان باس ده‌کمن و به هه‌موو توانابانه‌وه لییان کم ده‌کمنه‌وه،
 زورجار بۆ نم مه‌به‌سته هه‌ندیک شاورو شاروچکه‌یان به کورد دانناوه،
 له‌م بره‌وه سێ خشته‌نخه‌ینه پرو: له‌گه‌ل برویمری کورده‌ستان که هه‌ر به‌که
 جیا‌وازی‌یه‌کی له‌گه‌ل نموانی که‌دا هه‌یه. نم خشته‌به‌ی خواره‌وه له لایهن
 دکتور عیسمه‌ت شه‌ریف وانلی، له کتییی شێرش کورده‌ستانی عبراکی

بیشی به کم له نهیلولی سالی ۱۹۶۱ وه تا سالی ۱۹۶۳ له لایهن
کۆمبتهی بهرگری له مافه کانی گهلی کورد، نهم خشته به هینی سالی
۱۹۶۳ به.

پێوانه کم ۲	کوردستان به کم ۲	سهرۆمێر خهڵکه که	سهرۆمێری کورد	بهرۆی کورد	
۷۶.....	۲۲.....	۲۶.....	۶.....	٪۲۳	تورکبا
۱,۶۴۸.....	۱۸.....	۲۱.....	۴.....	٪۲۱	نێزان
۴۴.....	۸.....	۶,۵.....	۲.....	٪۳	عێزاق
۱۷.....	۲.....	۵.....	۴.....	٪۸	سورسا
			۱۵.....		سۆقیم

همرۆها به پینی نهمخشی نارچهیی لیکۆلینهوهی کوردی له پاریس
..... ۵۰ کم دوجا کله سالی ۱۹۴۹ دا دیاریکراوه به معزندهی نامال
ورامبو ۵۲ کم دوجایه.

به پینی نهم خشته به پێوانه ی کوردستان هممرو ی ۵۰ کم
دووجابه. و دانیشترانی نزیکه ی سی هینده زیادی کردوه. کهواته به
معزنده کورد نهم که نزیکه ی ۳. ملیۆن ده بی.
خشته دووه له بهرتوکی کوردستان و الاکرد، درسه سیاسیه و
اقتصادیه، دکتور عبدالرحمن قاسطو

توکبا	هوسر به کم ۲	ژماره دانشتران له ۱ کم ۲	ژماره دانشتران کوردهستان	ژماره کورده له کوردهستان	ژماره کورده له رولاتدا
۷۷۶,۹۸۰	۳۳	۵,۱۰۰,۰۰۰	۴,۶۰۰,۰۰۰	۴,۹۰۰,۰۰۰	
۱,۶۴۰,۰۰۰	۱۲	۳,۵۰۰,۰۰۰	۳,۰۰۰,۰۰۰	۳۳,۰۰۰	
۴۴۴,۴۴۲	۱۵	۱,۶۰۰,۰۰۰	۱,۶۰۰,۰۰۰	۱,۵۵۰,۰۰۰	
۱۸۴,۴۷۹	۲۲		۴۰۰,۰۰۰		

تورکبا	نارچه کورده به کم ۲	دانشتران له کوردهستاندا له ۱ کم ۲	هوسر کوردهکان به هراورد له گیل دانشتراندا	هوسر کوردهکان به هراورد له گیل دانشتراندا	هوسر کوردهکان به هراورد له گیل دانشتراندا	هوسر کوردهکان به هراورد له گیل دانشتراندا
۱۹۴,۴۰۰	۲۶	۱۸	۱۹	۲۵		
۱۲۴,۹۵۰	۲۸	۱۶	۱۷	۷,۵		
۷۲,۰۰۰	۲۲	۲۲	۲۳	۱۶		
۱۸,۳۰۰	۲۱	۱۰	۱۱	۱۱		

کوردهکان له ۸۵٪ پینک دیتن له دانشتران کوردهستان، نهوانی که
 ۴۰۰۰۰۰۰ تورک و ۳۰۰۰۰۰۰ نازمربایجانی و ۱۵۰۰۰۰۰ فارس و
 ۲۵۰۰۰۰۰ عرب و ۲۰۰۰۰۰۰ له تیره و قومهکانی که وهک تورکمان،
 ناشوری، نرمن.

بمراورد کردنی لومکاتوه تا نیستا نزیکه سی هینده دانیشتوانی
زیادی کردوه وه له کتییی چل سال خبیات له پیناری نازادی کوردستانی
نیزان سالی ۱۹۸۵ نه لیت پیوانه ی کوردستانی نیزان ۱۲۵,۰۰۰ کم
دوو جایه و ژماره ی دانیشتوانی ۷,۰۰۰,۰۰۰ ملین کسه.
خشتی سینیم له پمترکی د کرد در دائره المعارف اسلام - ترجمه
اسماعیل فتاح قازی *

نیمزندان	وانلی	قاسلو	بروک	نیکیتین	
۳,۲.....	۶,۶.....	۴,۹.....	۲,۵.....	۴,۵.....	تورکبا
۱,۸.....	۴,۲۵.....	۳,۳.....	۱,۸.....	۱,۵.....	نیزان
۱,۵۵.....	۲.....	۵۵.....	۹.....	۵.....	عیراق
۳۲.....	۵.....	۲۵.....	۳.....	۵.....	سوریا
۸.....	۱۵.....	۱۶.....		۲۵.....	قفقاس
۶,۹۵.....	۱۳,۵.....	۱,۱۶.....	۵,۵.....	۷,۲۵.....	

- ۱- نیکیتین، کرد ۱۹۵۶-۴۲
- ۲- اس. آی بروک قمری هکاری ۱۹۵۸ - ۳.
- ۳- د. قاسلو، کردستان ۱۹۶۵-۲۳
- ۴- د. عبسمهت شریف وانلی کوردستانی عیراق. ۱۹۷۰-۳.
- ۵- ی. جی نیمزندان مجله ی میژووی بمرگی به کم ۱۹۷۱-۹۲

شاخ و روبر و دهریاچه کانی کوردستان

• شاخه کانی کوردستان:

کوردستان تیکرا ولایتیکی شاخاوییه. له کوردستانی تورکیادا به شه کینوه کانی توروروسی روزه لآت له قهراخی دهریای سپی ناوه رامت به پانایی جرگرافیسی که نداوی نسکمنده روونهوه نه گریتموه. پاشان بهرور باکورری روزه لآت درنژ نه بیتموه. له باکورری معرعمش نه بیتمه دوویش و له به کتری دوور نه کمنهوه. بهشی باکورر که ناوی ئینگرداغ و نورداغه و بهرزایی ۳.۹۰ مېتره له گهژ کینوی ناگری داغ به بهک ده که ونهوه سه ره شه کینوه کانی مه نزورر که بهرزایی ۳.۸۸ مېتره. مرکان و کارگا پارازی بهرزایی ۳۳۸۸ مېتره. نه مانه به به که وه نه به سترن و پاشان لار نه بیتمهوه بز زنجیره شاخه کانی نه راکس و نه ویش نه بهریت و له کۆتابیدا نه گاته زنجیره شاخه کانی نه رارات.

بهشی دووه به شنبه ی که وانی له باشوری مه لاتیبه وه ده ست پنده کات و له گهژ کینوه کانی هاچرس که بهرزایی ۲۶۳۹ مېتره و ساسون

که بهرزایی ۲۵۹ مېتره تا باشووری مووش نهرات و پاشان له گدل کښه کانی بدلیس و ههکاری که بهرزایی ۳۶۳ مېتره و سبلوداغ له لای باشووری ده ریاجه وانه ده دريژ نه بیته وه تا نه گاته کښی جیبوداغ که بهرزایی ۴۱۷ مېتره. جگه له وانه له سنووری باکوړه وه چنده به شه کښنک بهرزیان بهرامهر به به که له وانه کښی چه کماک. له باشووری نه رزومه ده به شه کښنکی ناگراوی پالند و دوکن داغ بهرزی ۳۱۲۴ مېتره، به لای باشووردا زنجیره شاخی بن بنگول هه به، به لای روزناوادا به بهرزایی تونجلی دريژ بوونه ته وه. له م به شه دا ووباری فورات که به نیو بهردی بلورین و زور گه وده نهرات دایپوژیوه، که دولی زور گه وده و سهختی لی دروست کرده وه و جینگای هاتوچزی نیبه.

له باکوړی مهلاتیبه وه سهراوه ی زور جوان له به کلا واتا باشووری روزه هلانی لازيخ بهرزیابه که ی ۱۰۲ مېتره. له لایه که وه تا باکوړی مووس ۱۵۰ مېتر بهرزیانه. له م به شه دا « نانا تولی » بوومه له رزی به ک له سهر به ک هه به که له سالی ۱۹۳۹ دا (۲۵) هزار که سی کوشتوه. هه روا له سالی ۱۹۶۶ بوومه له رزه له وار تو و، له سالی ۱۹۷۱ له بنگول و گنجی داوه.

له بهشی باشوور که وانه کښه کانی تاروس ناوچه به کی زوریان گرتو ته وه. نورفا بهرزیابه که ی ۵۵ مېتره. دبار به کر بهرزیابه که ی ۶۵ مېتره له ویشه وه بهرزیان وه ک به که، که به ره و نیوان دوو روبار دريژ بزه وه. له و به شه شدا ته به ی خبری ناگراوی قهراچه داغ بهرزایی ۱۹۱۵ مېتره. زنجیره کښی تیزی عابدین، که له هاردین بهرزایی ۱۱۳ مېتره، ده ست پنده کات و له بهشی روزه هلان به کښی بهرتر (هاراکول- ۲۹۴۳ م) و کښی جودی (۲۰۸۹ م) کونایسان دیت. له کونایسی روزه هلانی تورکیا زنجیره کښنک هه ن. دوو کښی ناراراتی گه وده و

ناگری داغ به رزی ۵۲۵۸ مېتره. نهراراتی بچورک به رزی ۳۹۲۵ مېتره. له م کپوانه چهند به شه کپونک جیاده بنه وه. به شینک له وانه به دهره ی دهریاچه ی وان دایه. کپوی تندرورک که به رزایی ۳۳۱۳ مېتر به رزه. له به شی باکوروی نهم دور کپوانه هه لکه وتوره.

کپوی نالاداغ. ۳۶۱۰ مېتر و شاخی تیزیریزداغ ۳۵۳۷ مېتر به رزه. له باشووری واوران داغ به رزایی ۳۵۵۰ مېتره و هروا له ناره لوتکه کپوه کانی ساناک هه. له به شی باکوروی دهریاچه ی وان دور کپوی ناگرین هه: کپوی سپیان که به رزایی ۴۴۳ مېتر و کپوی غرود (غرود) که به رزایی دونده که ی ده کات. ۳۱۴۰ مېتر. له به رزایی ۲۵۵۲ مېتری نهم کپوه دا دهریاچه به ک هه به ناره که ی شیرینه. دهریاچه که ۱۷۲۰ مېتر له رویی دهریاوه به رزه. نهم ناوچه یه به رزترین ناوچه ی کوردستانی باکوروه. به شه کپوه کانی که به ناراراته وه به ستراون دهن بهر کپوانه ی له باکوروه به ره و باشورور دریزپونه تهره و له نیوان دور دهریاچه ی وان و ورسی دان و کوردستانی باکورور له کوردستانی روزه لانت جیاده که نه وه. نهم کپوانه به به رزایی ناوچه ی هرکی و هورامان به سترارته تهره و له ونه به ره و باشووری روزه ناوا شزپونه تهره. که به که مین لوتکه ی کپوه کانی زاگروس دروست ده کن. شاخه کانی زاگروس به دور به شی به رامهر به به ک خاکی کوردستانبان ته نیوه. روزه لانتی شاخی زاگروس له کوردستانی روزه لانتدابه و دور زنجیره کپوه کانی روزه ناواپشی له باشووری کوردستان دان.

ههروه ک نه دموندز ده لبت ناتوانرنت به ناسانی ناو بز نهم هه مور لوتکه و زنجیره کپوانه دابندرنت، هه چهنده له هه مور جینگا و ناوچه کانی خویاندا دانیشتران ناویان ده زانن و له راستیدا له هه مور شونیک نه و لوتکه و شاخانه ناوی جزیره جزیران هه به.

روژ هه لاتی کوردستان:

چهند زنجیره و بهشه کینیک. جاباجیا و بهرامبه‌ری بهک له باکووری روژناووه به‌رهو باشووری روژناوا درێژبوونه‌ته‌وه. به‌رزترین کینیاں دانپه که به‌رزایبه‌کی ۳۷۴۸ مېتره و له نیوان سنووری سی ناوه‌ندی تورکیا و عێراق و ئێراندا به. پاشان سپه‌ره‌ز و قه‌ندېل بان کوگیز که ۳۷۸۲ مېتر به‌رزه گه‌لآه ۳۳۶۴ مېتر به‌رزه. نه‌ختنیک دوورتر به‌رهو روژ هه‌لات کینوی چله‌شمه ۳۴۱۶ مېتر به‌رزه. ناوی کوردستانی ئێران زیاتر له‌م کیناوه سه‌رچاوه‌یان گرتووه و به‌رهو باشوور به زنجیره کینوی هه‌ورامان (۳۲۱۶ مېتر به‌رزه) و جی لوکه (۳۵۰۰ مېتر به‌رزه) هه‌ن که به زنجیره تا کینوه‌کانی لورستان و بشتکو درێژ ده‌بنه‌وه.

باشووری کوردستان:

له باشووری ناوه‌ندی تورکیا کینوه‌کانی جودی داغ و شینخان داغ و جلوه‌داغ، له نیوان رویاری قورات و زنی گه‌وره‌دا و. لوتکه کینوه‌کانی بی‌خیز و متینا و گارا به‌رهو سنووری ئێران درێژبوونه‌ته‌وه. له‌م به‌شه‌ی زندا کینوه‌کانی سه‌ری کویر ناوا به‌رزیاں ۳۶.۳ مېتره و دۆله ره‌ش ۳۴۴۹ مېتره، خواراپته ۳۱۶۸ مېتره. له ناوچه‌ی برادۆست نه‌گه‌رچی کینوه‌کانی سنوور به‌رزن، وه‌ک کینوی هه‌لگورد ۴.۱۳ مېتره، به‌لام ورده ورده به‌ره‌وده شته‌کان به‌رزایی کینوه‌کانی که‌م ده‌بنه‌وه. بژ نمونه چبای هه‌ندرین به‌رزایی ۲۷۹۳ مېتره که‌وتۆته باشووری روژناوای ره‌واندۆز.

له زنجیره کینوه‌کانی کوره‌کازاو، گوچار، کوکوره و ناسۆس لوتکه‌ی زۆر به‌رز هه‌ن که به‌رزاییاں له نیوان ۲۹۵۰ تا ۱۹۹۰ مېتره.

به‌شه کینوه‌کانی نه‌زمیر و قه‌ره سېره‌ت به‌رزاییاں له نیوان ۱۸۷۰ تا ۱۶.۸ مېتر نه‌بیت. له‌نیو نه‌وانه‌بشدا لوتکه‌ی پېره‌مه‌گرون که له باکووری روژناوای سلێمانیه، ۳۱۸۳ مېتر به‌رزه. له بهرامبه‌ریدا شاخی

به‌راناں هه‌به که له‌نبوان ۱۷۳۹-۱۷۷۷ مېتر به‌رزه .

له‌به‌شی رۆژناوایه‌وه چیاکانی قه‌ره‌داغه که به‌رزایی له ۱۳۷۸-۲۰ مېتر ده‌بیت. له‌به‌شی باشوورییه‌وه تونی باباعمره که ۳۶۵ پێ به‌رزه . دېسان له‌به‌شی خۆرناوای ته‌وشه‌وه کێوه‌کانی هه‌مرین هه‌لکه‌وترون که به‌رزایبان ۱۶۴ مېتره . ته‌م کێوانه له باشووری رۆژه‌لاته‌وه بۆ باکووری رۆژناوا کشارن که له سېروانه‌وه تێده‌په‌رن و له کۆتا‌بېدا له زنی به‌جووکه‌وه به دیجله ده‌گه‌ن. شاخه‌کانی شه‌نگار به درزایی ۶۰ کیلۆمېتر و پانا‌بی ۱۵ کیلۆمېتر و به‌رزایی ۱۶۰ مېتر له نبوان هه‌ردوو رووباردان و تا رۆژناوای موصل کشارن.

● رۆباره‌کانی کوردستان:

کوردستان خاکیکی به‌پیت و باشه . سه‌رچاوه‌ی ناوی زۆر و رووباری هه‌میشه‌ ناوداری هه‌یه . له‌سه‌ره‌تاوه له ئاراکی ، پان ئارس سه‌رچاوه‌کان ده‌ست پێده‌کهن و له خاکی بنگوله‌وه که که‌وته‌زته نبوان دېجله و فورات له (هه‌زار ده‌ریاچه) سه‌رچاوه‌یان گرتوه .

فورات و دیجله ، که له کوردستانه‌وه هه‌لده‌قوولێن دوو رووباری گه‌وره‌ن . فورات له دوو به‌ش پێکدێت . به‌شی باکووری ، له کوردستاندا ناوی قه‌ره‌سووه ، ۴۶ کیلۆمېتره . درزایی سه‌رچاوه‌کانی له کێوه‌کانی دوول و داغه‌وه‌یه پاشان له ته‌رزۆمه‌وه دیت و له‌و ناوچه‌یه ناوی رۆباره‌کانی که سه‌رچاوه‌یان کێوی چووه‌داغه به‌و ده‌گه‌ن و پاشان به‌ دۆلێکی ته‌نگدا به‌ره‌و خۆرناوا ده‌کشیت و ته‌رزنجان ئاوده‌دات و به‌دۆلێکی ته‌سکدا به‌ره‌و خۆرناوا ده‌روات و پێنجاوپنج به‌ره‌و باشوور ده‌کشیت و ناوچه‌ی که‌مارا ئاوده‌دات و له شارۆچکه‌ی که‌مالبه‌به تێده‌په‌ری به‌ ته‌نیشته کێوه‌کاندا ده‌روات که دۆلی زۆر سه‌ختبان هه‌یه .

به شه‌ک‌ی تری که مراد سوری پنده‌لبن، درنژایی ۶۱۵ کیلومیت‌ره و له کنبه‌کائی ناگ‌ریژان و نالاً داغ و تەندروک له باکووری ده‌ریاچه‌ی وان سه‌رچاوه ده‌گ‌رنت و به‌ره و باکووری متمایل و له دیادین و قاراگوز تبنده‌په‌ی ج‌ارنکی که به‌ره و باشور ده‌گ‌رنشه‌وه توتاق و مه‌لازگه ناو ده‌دات، له‌ونره له باکووری مووش شاره‌کائی گهنج و پال و پرت‌ک ناو ده‌دات و پاشان له باکووری کبان له‌گه‌ل لقه‌ک‌ی تری فورات، قه‌ره‌سو، به‌گ‌ده‌گ‌رن، پاش به‌گ‌گ‌رتنی شه و دوو رویاره، فورات دروست ده‌بیت. که ۶۴۷ کیلومیت‌ره به کوردستاندا نه‌روات. نینک‌رای درنژی فورات له نینو‌خاکی کوردستاندا ۱۱۱ کیلومیت‌ره و هه‌موو درنژاییه‌ک‌ی ۲۸۰ کیلومیت‌ره. رویاری توخمه‌سو که له باکووری مه‌لاتبیه‌وه ده‌چبته سه‌ر قه‌ره‌سو ۱۹۴ کیلومیت‌ره درنزه. سه‌رچاوه‌ی شه‌م رویاره له‌ده‌ره‌وه‌ی خاکی کوردستانه. رویاری مرادسوو گه‌لی رویاری تری دبنشه‌وه سه‌ر له‌وانه په‌بسو که درنژاییه‌ک‌ی ۲۳۵ کیلومیت‌ره.

فورات له کۆندا گه‌لی ناوی جزیره‌جوری بووه. سۆمه‌ربه‌کان پنبیان گوتروه (بورانونو)، واتا رویاری گه‌وره. بابلبیه‌کان پنبیان گوتروه (پراتو)، فارسه‌کان به (ئه‌فرات) ناویان بردووه. نه‌که‌دیه‌کان به (پوراتی)، یان (پوراتوم) و گرنگه‌کان به (نه‌فراتیس) ناویان بردووه که به‌عه‌ره‌یی بۆته (فورات)، واتا ناوی پاک.

دیج‌له - رربارنکی زۆر گه‌ره‌به. سه‌رچاوه‌ی له باکووری کنبه‌کائی مه‌عه‌ده‌نه‌وه دیت و ۴۵ کیلومیت‌ره به باکووری کوردستاندا و به شاره‌کائی نادغانی، دیاربه‌کر، حه‌سه‌ن کیف و جزیره‌دا تبنده‌په‌رنت. له‌لای چه‌پیه‌وه چه‌ند رویارنک: عه‌نبه‌ر، باقمان، گ‌رزا و بۆتان که درنژاییه‌ک‌ی ۲۲۴ کیلومه‌تره، ده‌رژینه ناویه‌وه. دیج‌له پ‌نیش خابوور دبنشه‌وه سنووری عی‌زاقه‌وه له‌و جینگه‌به‌شدا رویاری خابوور ده‌رژینه نینو دیج‌له‌وه، په‌ک‌ینک

له لقه کانی خابوور به ناوی هازیل شاری زاخو ناو ده دات. درنژایی دیجله
له نینو کوردستانی عیراقد ۱۵۰ کیلومستره. واتا له هه موو کوردستاندا
۶۰۰ کیلومستره. تینکرا درنژایی دیجله ۱۹۰۰ کیلومستره.

دیجله له نزیک به غدا له گه ل فورات لیک نزیک ده بنه وه و پاشان
له به کشری دوور ده که نه وه. تا له باشووری عیراق له شاری قرنه
پینکده گن و شط العرب پینکدنن.

سۆمه ریه کان ناوی (نادیگتایان) له دیجله ناوه. نه که دییه کان پنبیان
گوتوو (نادیگلایوم)، یان (نادیگلایات). گریکه کان به (تگریس) ناویان
بردوو.

ناواز: رویار یان چۆمی ناراز له بنگوله وه دیت و ۴۳۵ کیلومستر به
باکووری کوردستاندا تینده پهرنت و به نینوان تیزان و تورکیا و سۆفیه تدا
ده روات و، ده رۆژنه ده ریای قه زوینه وه. درنژایی رویاری ناراز ده گاته
۹۲ کیلومستر.

قۆل نوزان: سه رچاوه ی له باشووری خۆرناوای شاری (دیوانده وه) ی
رۆژه لانی کوردستانه وه، به ناوچه کانی زنجان و میانده تینده پهرنت.
پاشان له باشووری شاری ره شته وه، که له وی به (سقیدرود) ناوی ده بن،
ده رۆژنه ده ریای قه زوینه وه. گاماسیاب، جه خنز= زهرین رود « ۲۴۰ » کم
ههروا رویاری « تاتاهز » که ههردو کبان ده رۆژنه ده ریای چۆمی ورمی وه.

زیتیی گه وه: درنژاییه که ی ۷۵ کیلومستره سه رچاوه که ی له
باکووری کوردستانه وه و له کینوی مه رگه نه داغ له نینوان ده ریای چۆمی وان و
ورمیه سه رچاوه ده گرت. جزلاً مه رگه ناو نه دات و دینته باشووی
کوردستانه وه ناوچه ی زیار و یارزان ناو ده دات. یه کینک له لقه کانی له
روویاری ره واندزه وه دیت و له باشووری شاری موسله وه ده چینه سه ر
دیجله.

زنی بچووک: ۱.۰۰ کيلزوميتر دريژه له ناوچه‌ي لاجاني روزه‌لاني
 كوردستانه ديت و. له روزه‌لاني كوردستانه تا باشوري. گه‌لي
 رويار تينكه‌لي نهم زينه ده‌بن، كه به ته‌فتهق و نالتون كزيردا روت
 ده‌بنت و ده‌چيته سهر ديجله. له سالي ۱۹۵۸دا له ناوچه‌ي دوكان
 به‌ريه‌ستېك له‌سهر نمو ناوه كراوه كه (۷) بليزون مېتري شه‌گوشه‌يي
 ناو ده‌گريت و مه‌وداي ۵۰ كيلزوميتر چوارگوشه‌يي داگرتووه. نهم زينه
 پېنشر ناوي كيالوي بووه و دوايي بژته لاوين.

روياري عوزنم، ۲۳۰ كم دريژه و سهرچاوه‌ي له بازيانوه ديت، دافوق
 و توزخورماتو ناوهدات و ده‌چيته نير ديجله.

سيروان: له پېنشر زايېندا به (نه‌تركون) و (تورمه‌ر) يان (تامارا)
 ناويان بردووه. دريژايي روياري سيروان ۳۸۶ كيلزوميتر، كه له كېنوه‌كاني
 روزه‌لاني كوردستانه ديت. له نير باشوري كوردستاندا روياري
 تانجه‌پز، كه ده‌شتي شاره‌زور ناو ده‌دات. ده‌رژيته نيريوه. له
 ده‌ريه‌ندېخان به‌ريه‌ستېكي گه‌وري له‌سهر دروست كراوه. نمو روياره‌بش
 ده‌رژيته ناوي ديجلهوه.

● ده‌ريچه‌كاني كوردستان:

ده‌ريچه‌ي وان: گه‌وره‌ترين ده‌ريچه‌ي كوردستانه. رويه‌ره‌كه‌ي
 ۳۷۶۵ كيلزوميتر چوارگوشه‌ييه. قولاييه‌كه‌ي ۱۰۰ ميتره و به‌رزبه‌كه‌ي
 له رووي ده‌ريا ۱۱۲ ميتره. نمو كېنوه ناگر پژنانه‌ي له چواردووه‌ي نهم
 ده‌ريچه‌يه‌دان. كه سوده و سولفات و... هشد له‌وانه‌وه ده‌رژيته
 ده‌ريچه‌كه‌وه ناوه‌كه‌ي سوير كردووه. له‌ر ده‌ريچه‌يه‌دا تهنيا به‌ك جزره
 ماسي راو ده‌گريت كه پنيده‌لېن (بليک).

له باكووري ده‌ريچه‌ي وانه‌وه ده‌ريچه‌ي (نازليک) هه‌يه، له

باکووری رۆژه‌لانی نهم ده‌ریاچه‌یه‌دا ده‌ریاچه‌ی (نارچک) هه‌یه. له باکووری رۆژناوای مه‌عه‌دن، له‌و جینگه‌یه‌ی که سه‌رچاوه‌ی دیج‌له‌یه، هه‌زار قو‌لو هه‌یه که زۆر قو‌وله و روویه‌که‌ی ده‌گاته ۵۰ کیلۆمێتری چوارگۆشه‌یی. ئاوی نهم‌بیش سو‌نزه و مارماسی تێدا راو ده‌کړیت.

ده‌ریاچه‌ی ورمی: پینشتر پینیان گوتووه (چی چیت)، نیسراپون پینی گوتووه (ماتینسی). نهم ده‌ریاچه‌یه له خۆره‌ه‌لانی شاری ورمی هه‌لکه‌وتووه، رو‌به‌ره‌که‌ی زیاتر له ۶۰۰۰ کیلۆمێتری چوارگۆشه‌یه. درێژایه‌که‌ی نزیکه‌ی ۱۳۰ کیلۆمێتر و پانییه‌که‌ی ۵۰ کیلۆمێتره. قو‌لایه‌که‌ی له نیوان ۶ تا ۱۵ مێتره. ئه‌و ده‌ریاچه‌یه‌ش ئاوه‌که‌ی سو‌نزه و هه‌یج جزه‌ه ماسیه‌که‌ی تێدا نا‌ژی. له نزیک ئه‌و ده‌ریاچه‌یه‌وه دوو ده‌ریاچه‌ی بچووک هه‌ن به‌ نینۆی (شورگول) و (قو‌پیه).

ده‌ریاچه‌ی زرنبار: پینشتر به‌ (میه‌ریان) ناویان بردووه. نهم ده‌ریاچه‌یه له نزیکه‌ی سنووری کوردستانی عێراق و، له خۆرناوای مه‌ریوان و باشووری رۆژه‌ه‌لانی پینجۆنه. درێژایه‌که‌ی ۴۰۵ و پانییه‌که‌ی ۱۰۷ کیلۆمێتره و قو‌لایه‌که‌ی ۱۵ مێتره.

له باکووری کوردستاندا ده‌ریاچه‌ نییه. کوردستان به‌هۆی به‌رزیه‌وه ناوه‌موای کێوه‌کانی زۆر ساوده له هه‌ندی لوتکه‌ی کێوه‌کانیدا به‌سال به‌فری پێوه ئه‌مێنیت. باران وه‌ک به‌ک نه‌یه له هه‌ندی جینگا سالا‌نه له نیوان ۲۰۰-۴۰۰ مېله‌مه‌تر ئه‌مێت وه ئه‌و ده‌شتانه‌ی که کۆتونه‌ته نیوان کێوه‌کانه‌وه بارانی ۷۰۰ یان ۲۰۰۰ وه هه‌تا نه‌گاته ۳۰۰۰ مېله‌مه‌تر وه هه‌ندی جینگاش که‌م بارانه. پله‌ی سه‌رما دیسان له کوردستاندا جزوا جزوه، به‌ پینی ده‌شتایه‌که‌ی و دوور له کێوه‌کان وه نزیکه‌ی کێوه‌کان نه‌بگۆرێت و وه‌ک به‌ک نین، له قاراگۆزه که کۆتۆته به‌شی باکوور له زستاندا پله‌ی سه‌رما نه‌گاته ۳-۳۵ پله‌ی سانتیگراد.

کرماشان که کمترین بهشی باشوری کوردستان له هاویندا پلهی گهوما نه‌گاته ۳ - ۴. پلهی ژور سفر وه له زستاندا له مانگی کانوونی دووه‌مدا سه‌رما نه‌گاته ۱۰-۱۵ وه باران به تینکرای بی‌سال نه‌گاته ۴۸۹ ملیحه‌تر. له سه‌نهنژ - سه‌نه گهوما له مانگی تمموزدا نه‌گاته ۳۵ سانتیگراد وه له مانگی کانوونی دووه‌مدا سه‌رما نه‌گاته ۱۵ پلهی سانتیگراد، باران ۵۰۰ ملیحه‌تر له سالی‌کدا، کمرکوک له تمموزدا پلهی گهوما نه‌گاته ۴۳ ژور سفره‌وه سه‌رما له مانگی کانوونی دووه‌مدا نه‌گاته ۱۴،۵. خانمقین له مانگی تمموزدا گهوما نه‌گاته ۴۱،۸ وه سه‌رما له مانگی کانوونی دووه‌مدا نه‌گاته ۲ باران ۳۸۵،۲ ملیحه‌تر له سالی‌کدا.

مه‌لاتیه گهوما ۲۶،۵ سه‌رما ۱،۵ باران له سالی‌کدا ۴۴ ملیحه‌تر وان گهوما ۲۲،۵ سه‌رما ۳،۵ باران له سالی‌کدا ۳۸ =
 نورفه گهوما ۳۲ سه‌رما ۴،۵ باران له سالی‌کدا ۴۴ =
 دیاره‌کر گهوما ۳۱ سه‌رما ۲،۵ باران له سالی‌کدا ۴۷ =

دارستان:

دارستان له کوردستاندا زۆره به‌تایبه‌تی له شاخه‌کاندا.

- ئیزان چوار مبلزون هه‌کتار دارستانه زۆری داری به‌هرون

- کوردستانی تورکیا ۶٪ له هه‌موو زه‌وی‌دا.

- کوردستانی ئیزان ۳۲٪

- کوردستانی عێراق ۸٪

به تینکرای هه‌موو کوردستاندا دارستان، ۶ مبلزون هه‌کتاره که‌وانه له

۱۴ / پرومیری کوردستان.

پرومیری دارستان به هزاره‌ها هکتار:

عبراق	نیزان	تورکیا	سوریا	کوردستان
۱۵۴.	۱۹...	۱,۵۴۸	۴۴۹	۵۷۴.

ریزهی دارستان بۆ پرومیری هممو

٪۳.۵	٪۱۱.۶	٪۱۳.۸	٪۲.۷	٪۱۷.۹
------	-------	-------	------	-------

۱۵ جزو داری بعمرو لعمار نو دارستاندا هیه.

کشتوکال له کوردستانی تورکیا له ۲۵ ملیون هکتار زهوی ٪۳. به کار ده‌هیندرنت، که لمو بئشه هممو سالتیک ۱,۳ بی بمرهم نمینیتموه. له کوردستانی نیزان له ۵ ملیون هکتار زهوی که بۆ کشتوکال نئشینت له ٪۲۷ به کار ده‌هیندرنت کمله ٪۱۶ هممو سالتیک ده‌هینیتموه. کوردستانی عبراق ۸ ملیون هکتار زهوی بۆ کشتوکال ۱,۷ ی نه‌ها به کار نئعینرت. وه‌ک گنم و جز و نوک و نیک...

بم جزوه‌ی خواروه له تورکیا له ٪۱۵ له نیزان ٪۲۵ له عبراق ٪۵ که له ٪۱۵ به جز نه‌کرنه، جگه لمو پممو، چمه‌نده‌ری شه‌کر، همروه‌ها باشترین توتن که له کوردستانی تورکیا و کوردستانی عبراقدا نه‌کرنه، توتنی کوردستانی عبراق بمشی هممو عبراق نه‌کات.

دزه‌ختی میو له کوردستانی تورکیا و کوردستانی عبراق و کوردستانی نیزان نه‌کرنه و ۳۴ جزو تری هیه، جگه له‌وانه همنار، هه‌لۆزه، سبو، هه‌لجیر، هه‌لۆزه‌ی زه‌رد، گوئیز، همرمی، قه‌بسی، به‌می،

گیلاس، قزخ له هممور کوردستانه کاندای پیاز، شوتی، خه یار، ترۆزی، کاله ک، تمعته، باینجان، زهرات، بیبر، کاهو.

کیانلبیری کمری له کوردستانه کاندای له ناو نهچوون، له سهروه تایی سدهی ۱۹ له کوردستاندا « شیر » همبوره هرچهند نیستا نهماوه. پلنگ هه به، بموری به بیان له باشوری وان هه به، ورج، بهراز، گورگ، مهبون، پنبوی، چهقل، کهمتیار، کهله کنبوی، ناسک، کهرونشک، سوچمر، چاله که، دهله ک، برونکه، سه گ گلاو. مریشک، قعل، قالمروای مالی کراو، همروه ها بالنده ی زوریش هه به کهو، سونسکه، کوتر، پز، قازو مروای بالنده ی که ی ناوی له ده ریچه کان و روویاره کاندای هه به. جگه لهوانه ماسی له ده ریچه کان و روویاره کاندای همروه ها ماری زور سامناک و زهراوی و کوشنده، دپشکی بهش و زهره. مالیاتی مالی کراو. گا و مانگا و گامیش، مهر و بزن، ماین و هینستر و گویندیز هتد.

سا هانی سروشتی کانی کوردستان

نوتی کوردستان له عیرا قدا له ناوچه کانی کهروک و زمار و خانه قبن ده رنهینرت. له تورکیا له سیرتو باتمان ده رنهینرت. له نیران له کرماشان ده رنهینرت. له سوریا له قهرچوک ده رنهینرت. نوتی نیران و عیراق و تورکیا زوری همموری له خاکی کوردستاندا به. بهنجگه له نوت، ناسن، توتبا، قورقوشم، زیو، کرۆم و موبیدن هه به. مس له ناوچه ی نهرگانه « دبرسیم » ده رنهینرت. له پالو، ناکری و ناوچه کانی ده ورویمیری وان مسی خاو ده ست نه کهوینت له کوردستانی نیران له سه کهریت، وه له باشوری کرماشان زیر، وه زیو له کابان و خهلۆزی بهرد و خوی زۆره. خهلۆزی بهرد له زوری شوینی بهشه کانی کوردستاندا هه به و به شیوه بهکی تایی بهتی له سایقانه. تارپیت. وان، کیهاه، جیمش، خزکو.

زاخو دا ههیه، ناسن له ناوچه کانی مادن، نامبدي، ههیه. قورقوشمی خاو له کیانه، کړوم و مه گنسیزوم له باوزان، زیر و زیر له ناوچه دیاربه کر ههیه، همروه ها گزگرد له ناوچه نوردیش، جوله میرگ و باشقه لا، نموتی کوردستان به شبنکی زوری نمر نموته پینک دینیت که له روزه له لاتی ناوهر است دهر نه بنریت، چاله نموته کانی کمرکوک له ناوچه بابا گوپر گوپر دایه له کمرکوک له سالی ۱۹۷۰ دا ۸۳ ملیون تمن نموت دهره بنراوه. به پینی واده دی دهره بنانی نموت له سالی ۱۹۵۵ دا کوردستان پینجیمین ولاتانی جیهان برو له بروی دهره بنانی نموتوه له همورو به شه کانی کوردستاندا تیکرا بهر و بودمی کشتوکانی و ناژه لی به واده به کی بهر فراوان سرچاوه به کی گرنگی سامانی کوردستان پینک دینن.

له سالی ۱۹۵۷ دا له ناوچه کوردنشیننه کانی تورکیا ۷,۶۶۲,۳۳۳ سرمهر هه یوه، وه، ۱۶,۱۷۶,۰۰۰ سر بزن نهمش که ۱,۴ ی همورو مهر بزی تورکیا نه گرنتموه، وه ۸۲۵,۰۰۰,۲۴۴ سر گا و مانگا هه یوه. له ناوچه کوردستانی عیراق ۱,۶۷۴,۹۱۲ سر مهر هه یوه که له سی بهش دوو بهشی همورو مهری عیراقه، ۲,۲۳۴,۲۳۸ سر بزن وه ۲۲۶,۸۵۸ گا له سی بهشی همورو گا له عیراقدا، وه ۴,۲۷۸ سر گامیش له ده بهشی بهشینکن. کوردستانی عیراق له دینهاتی کوردستانه کانی که ژبانی باشتیر بووه، همروه ها هبستر و مابن و مالیاتی که، له کوردستانی عیراقدا ۲۲,۲۸۹ سر نهمپ و مابن هه یوه، وه ۵۲,۳۳۶ هبستر وه ۴۰,۰۰۰,۰۱۳ سر گریندرنژ هه یوه نهمش بهرام بهر به سنبش بهشینک. همروه ها بالنده ی مالی کراو و قاز، مراویر قمل، مریشک...

میژووی کوئی کورد

رومان کۆنترین جنگایه‌ک که ناده‌میزاد، کۆمه‌لگای لی دروست برو
 بئیت به‌ره و شارستانجه‌ت هه‌نگای نابیت خوزستان و نیوان دوو روبرار
 وادی نیل به‌پیی به‌راورد کردنی پاشماوه‌ی کۆن که دۆزراوه‌تموه له
 نووسینه‌کانی کلدانی و ناشوریدا بایسی ئهم جینگایانه کراوه، ناوچه‌به‌کی
 فراوانی شاخاوی که به زاگروزس ناویراوه، که ئهم‌پۆش له‌بمشی خۆرناوای
 نێزان و رۆژه‌لانی تورکبا وه باکوپی عیراقدايه، وه ناوی کشتوکالی ئهم
 جینگابانه‌ی لسمروه ناومان بردن له کینه‌کانی جینشین ئهمانمروه هاتۆته
 خواره‌وه واته کوردسنان، کورد له چمرخی کۆندا به چمئد ناوێکی جباواز
 نووسراوه، ناوه‌کان له به‌کموه نزیکن، کوردز به زمانی ئه‌که‌دی و ناشوری
 به واته به توانا وه پالمان وه گاردز واته به‌هیزبوون. کورد له:

لای سۆمهریه‌کان به گۆنی. جوتیو جودی

لای ناشوریه‌کان به کورتس و گاردز

لای نارامیه‌کان به گوتی، کارتی، گورتی، گورتی، کاردز، کارداکا،
کارکشان، کارداک

لای گهلانی نیران به سیرتی، کورتیوی، کوردپوی، کوردارها.
لای گرنگ و یرمان به کاردوسی، کاردخوی، کاردزک، کوردوکی،
کوردوخوی، کوردوتی، کوردین، کاردوتی، کوردونسو کوردبای،
کاردزیکای، کاردوای،

میزورناسه‌کان به کزدرنیک، کورخبیج، کوریتخ، کرخی، کزخی،
کوردواتسی، کورتخ، کرتول، گردبایوی.
میزور ناسانی عارب به کوردی، کاردزی، باقاردا، کارتایا،
جوردی، وهجودی، ناسبوه.

گزه‌مغون له کشانهوی ده‌هزار کسه‌که‌یدا به‌رو پۆنان له کتیه‌که‌یدا
به ناری کرزییدا کورد به کاردوخین نار نعبات. کورد وه‌ک فارس،
نمغان، تاجیک، تالسن، زمانی تاییه‌تی خزی هه‌به، ژبانی نابوری
سمریخو، فرهمنگ و میزروی تاییه‌تی خزی هه‌به، لمبر نه‌وه به هه‌ج
جورنگ گه‌لی کورد به گه‌لی فارسی یان نیران دا بنریت، نه‌بیت
پروپاگنده‌ی پان نیرانیسته‌کان ره‌ت بکرنتموه چونکه له راستیدا گه‌لی
نیران نه‌ به‌لکو کزمنیک گه‌ل و نه‌تموه‌یی له نیراندا هه‌ن، له تورکیا دان
به به‌وونی کورد نانریت و پنبان ده‌لین تورکی شاخ، له عیراقدا پنبان
ده‌لین دانبشتوانی باکور وه له سوریا پنبان ده‌لین جزیره‌ی.

زمان، نه‌ده‌ب، نووسین

زمانی کوردی له بنماملی زمانی ناریه، وه‌کو زانراوه پینگ هاتوه
له زمانی نیرانی و نمغانی و بلوچی و نمستین و گه‌لی شیوه‌ی زمانی
کۆن و تازه‌ی تریش، زمانی کوردی فارسی نیبه و کرابنت به کوردی،

ملکو زمانیکی سرمهخزیه و یاسای فونیتیک و سینهکسیسی تاییهتی
 نژی ههیه، پهپوهندیسی به زمانی فارسیموه وهکو پهپوهندی سیری به
 روسیموه رابه، یان به شینویهکی ووردتر، وهکو زمانی ناری سوسری به
 شاخویهکان به زمانی نبتالبموه وابه. زمانی کوردی بمستراوه به زمانی «
 ارنستا» وه که کتینی پیروزی «ناونستا» کتینی ناگریمستهکانی پی
 نورسراوه، بیروپایهکیش ههیه زمانی کوردی وهکو بمشی زوری شینوه زمانه
 نازهکانی تری نیران، بمشی زوری دروست بوونی کولهکهکانی له زمانی
 میندی کزنموه وهرگرتروه.

نمدیهی میللی نار کوردهکان زور دهولمعهنده گهلی سرگورشتهی
 خورپهوشتی نمتواپهتی و گهلی گزرائی و پالوانیتی تیاپه، به تاییهتی
 پالوانیهتی بهرگری کردن له قهلائی دمدم که نهکونته خواروی ورمی له
 نزیک روریاری براندوزوه، همروهها «معم و زین» نهمش له شینوهی
 شیر و پمخشانی لاواندنموه داپه.

یهکم روزنامهی کوردی پنی نوترا «کوردستان» له سالی ۱۸۹۸ ز
 له قاهره دهرووه، دواي نموه گوزراوهتموه بز جنیف، عبدالرحمن بهگ
 که بهکینک بووه له کورهکانی بهدرخان دهریکردوه، دواي نمو روزنامهی
 دووم دواي شورش تورکی دامعزراه «مشروته» شبنخ عبدالقادر
 دایمزانددوه، پاشان کزمنلنک له کوردهکان له سالی ۱۹۱۳دا لمانا
 جیماوهری فرتابیان و روزنامهنووساندا کزمنلنی «هینیا کوردی» یان
 دامعزانددوه دهستیان کردوه به بلاوکردنموی گوزاری «روزی کورد
 ی»، همروهها پروژهیهکی تلف و بینی تازهی بز زمانی کوردی داناو. وه
 لسانی ۱۹۱۴ناری گوزارهکیان گزپیره به «هتاری کورد».

کوردستان ولاننکی شاخارییه، به سرچاوهی «کان» دهولمعهنده،
 شپو و دۆلی سموزه، دهشتاپیهکانی بز کشتوکال به پیت و بهرهکهتن.

چباکانی له کۆندا لێبه‌واری چڕ بوون، به‌لام نینتا چهند لێبه‌وارنکی کمی ماوه.

تایبین و باوه‌ڕی کوردان:

پێش ئیسلام دینانی زه‌ده‌شت بوو، پێش ئه‌وه‌ش خۆڕه‌ست، مانگ، ئه‌ستێزه‌کان، ناگر. نینتا دینی ئیسلام به‌شی زۆری کورده‌کانه هه‌روه‌ها مفره‌میی سوونی به‌شی زۆری کورده‌کانه، وه‌به‌شێکی کم کرد شیعمن له‌ باشووری کوردستاندا له‌ کرماشان و لورستان. جگه‌ له‌مانه، یه‌زیدی، صارلی، شه‌به‌ک، بجوران، وه‌ نه‌هلی هه‌ق، علی به‌ خوا نه‌زان» علی‌ اللهی «به. مه‌مودی له‌ مروج‌ الذهب به‌رگی ۳ له‌ ناو تبه‌ره‌کانی کوردا کۆمه‌لێک له‌ نه‌سرانی وه‌ یه‌عقوبی و جورقانی ناو به‌ردوه‌ که له‌ موصل و ده‌ورووبه‌ری شاخی جردی دانیشوو بوون.

میژوو و سهرده‌ره‌هینانی

په‌یه‌وه‌ندی فیۆدالی له‌ کوردستاندا:

هه‌روه‌ک میژووی سهرده‌ره‌هینانی فیۆدالیزمی ولاتی تهره، نه‌ ده‌وله‌تانه‌ی له‌سه‌ر بناغه‌ی سه‌ستمی کۆمیلهداری و سه‌رفه‌داردا دامه‌زرا بوون رووخان و تبا چرون که نه‌مه‌ش کوردستان نه‌گه‌رنه‌وه، له‌ سه‌رنکی تهره‌ه پرووخانی سه‌ستمی خه‌له‌کی « پاتیارکی » خه‌له‌ درنده‌کانی چبا. دراوسه‌نگان ده‌ستیان په‌نکرد له‌ نه‌جیامی ئهم دوو پرۆسه‌به‌ له‌سه‌ر وێرانگای هه‌ردوو سه‌ستمه‌دا فیۆدالیزمی کۆچمه‌رانه‌ په‌یدا بوو له‌ سه‌قام گه‌یه‌رکردنی سه‌ستمی فیۆدالیزم له‌ کوردستاندا خه‌ل نه‌خشیکی گه‌رنگی هه‌بووه. په‌شت به‌ستن به‌ به‌لگه‌ میژوویه‌کان له‌ کوردستاندا سه‌ستمی کۆمیلهداری له

نارامدانه بووه، مارکس له تیزه‌کانیدا دهریاره‌ی « خورما سیونه‌کان » پینش سرمايه‌داری پوونی کردوتموه که له روزه‌لاندای سیستمی کزیلمداری له گزیندا نه‌بووه، چونکه شینوهی ناسیایی بهرمه‌م هینان که له روزه‌لاندای باو بووه دهره‌فتی په‌یدا بوونی شو چشنه سیستمه‌به‌ی نعداره. به‌پینی نوروسپنه‌کانی مارکس و ټینگلس دهریاره‌ی شینوهی ناسیایی بهرمه‌م هینان، کوردستان به‌ی نووه‌ی به قوناغی سیستمی کزیلمداریدا ټیپه‌ری، له کومزنی سهره‌تاییموه پووی کرده چشنیکی دیاریکراوی فیودالیزم، که پینی ده‌ووتریت فیودالیزمی کزچهراته، له ماوه‌ی به‌کم پینچ سده‌ی کزچیدا سیستمی فیودالیزم له کوردستاندا سهری دهره‌ینا و به‌گی داکوتا. پاشان چمند بنمه‌اله‌به‌کی پاشابه‌تی کورد په‌یدا بوون سیستمی پاریاکی له کوردستاندا همره‌سی هینا. لیره‌دا نامانویت دروزه بهم به‌شه بده‌ین تنها معبستان نووه بوو کوردستان به سیستمی کزیلمداریدا تی نه‌په‌ر بووه.

جولان‌هوه‌ی رزگاری نیشتمانی کوردستان نه‌کریته سنی قوناغ

۱- جولان‌هوه‌ی به‌کم له سهره‌نای سده‌ی ۱۹ وه ده‌ست پینده‌کات گرنگترین کم و کوپی راپه‌رینه‌کانی شو قوناغه نووه‌بوو که حزینکی سیاسی یان سرکردایه‌تیه‌کی به کومل راپه‌رایه‌تی شو جولان‌هوه‌ی نه‌کردووه، به‌لکه نووه‌ی راپه‌رایه‌تی شو جولان‌هوانمی نه‌کرد، راپه‌رو پینشوا ناوداره‌کانی کوملنی کورده‌واری بوون، به‌شینک له‌وانه خزیان شمیری ناوچه‌کان بوون و به‌شینوه‌به‌کی توندیش ناکوکی له نیوان شو نماره‌تانمدا بووه به شهر و شوز و داگیر کردن دژی به‌کتر، وه‌ک نماره‌تی بان،

نعماره‌تی سۆزان، نعماره‌تی ئهمده‌لان... هتد. بۆیه دوژمنه‌کانی گه‌لی کوردیش به باشی سودیان لهو ناکۆکیانه وه‌رگرتوه. وه‌ک عوسمانییه‌کان و صفوی و قاجاران‌ه‌کانی فهرمان‌ه‌وای ئیزان. تینک‌رای راپهرینه‌کان روخساری نه‌تموایه‌تی نیشان ئه‌ده‌ن، ئه‌مه‌ش ئه‌وونه‌ی جولانه‌وه‌کانی ئه‌و قه‌زاخه‌یه‌:

- ۱- جولانه‌وه‌ی عبدالرحمن پاشای بابان له سلیمانی سالی ۱۸۰۶-۱۸۰۸.
- ۲- جولانه‌وه‌ی محمد پاشای بابان سالی ۱۸۱۲.
- ۳- راپهرینی کورده‌کانی زازا له سینواس سالی ۱۸۲۰.
- ۴- جولانه‌وه‌ی میر به‌درخانی له جزیره ۱۸۲۱-۱۸۴۷.
- ۵- جولانه‌وه‌ی محمد پاشا له ه‌واندوز ۱۸۲۶-۱۸۳۳.
- ۶- راپهرینی کورده‌کانی شه‌نگار ۱۸۳۰-۱۸۳۳.
- ۷- جولانه‌وه‌ی میر شه‌ریفخانی به‌تلیس ۱۸۳۴.
- ۸- جولانه‌وه‌ی عه‌زه‌دین شه‌یر ۱۸۵۳.
- ۹- جولانه‌وه‌ی حه‌سین که‌مه‌ان پاشا و عوسمان پاشا ۱۸۷۹.
- ۱۰- جولانه‌وه‌ی شه‌یخ عبیده‌لله‌ی شه‌مه‌زینی ۱۸۸۰-۱۸۸۱، ئه‌مه‌ زۆر گه‌رنگ بوه و درووشه‌بان رزگار بوونی کورده‌ستانی ئیزان و تورکیا بووه، واته‌ هه‌موو کورده‌ستان.
- ۱۱- راپهرینی کورده‌کانی موسل و ئه‌رزروم و به‌تلیس ۱۹۰۷.
- ۱۲- جولانه‌وه‌ی مه‌لا سه‌لیم و شه‌هابه‌دین له به‌تلیس ۱۹۱۳.

قوتانی دووهم:

له‌ جه‌نگی یه‌که‌می جیهانه‌وه‌ تا جه‌نگی دووهم، جولانه‌وه‌ی ئه‌و قوتانه‌ رێکڕه‌بکه‌ترن و حزبی سه‌بایی و خاوه‌ن به‌رنامه‌ی پوون و ده‌باریکراو و

سمرکردایه‌تی خهبات نه‌کات، به‌لام سمرزکایه‌تی شورش هیشتا به‌تواوه‌تی له‌ده‌ست چهند راپهرنگ ده‌رنه‌چوه.

- ۱- جولانه‌وه‌کانی شیخ محمود له‌سلیمانی له‌سالانی ۱۹۱۹-۱۹۳۲.
- ۲- جولانه‌وه‌ی سمکو له‌کوردستانی نیران سالی ۱۹۲۰-۱۹۳۰.
- ۳- جولانه‌وه‌ی شیخ سعید به‌سمرکردایه‌تی حزبی ته‌عالی کوردستان له‌کوردستانی تورکیا ۱۹۲۵.
- ۴- جولانه‌وه‌ی ناگریداغ ۱۹۲۶-۱۹۳۰.
- ۵- جولانه‌وه‌ی شیخ نعمدی بارزانی ۱۹۳۱-۱۹۳۴.
- ۶- جولانه‌وه‌ی جافر سولتان له‌کوردستانی نیران ۱۹۳۱-۱۹۳۲.
- ۷- راپهرینی کورده‌کانی دیاربهر ۱۹۳۴.
- ۸- راپهرینی کورده‌کانی دیرسیم ۱۹۳۷.

قوناخی سییه‌م:

له‌جنگی جیهانی دوومه‌وه تا ئهمڕۆ ئهم قوناغه زۆر رنکوبه‌نگتر بوو، حزبی سیاسی دروشمی روون و ناشکرا، ره‌نگی دیموکراتیه‌تی نه‌توه‌یی له‌خۆی نه‌دا.

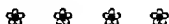
۱- جولانه‌وه‌ی ۱۹۴۳-۱۹۴۵ کوردستانی عیراق به‌سمرکردایه‌تی مه‌لا مسته‌فای بارزانی و حزبی رزگاری کورد که پاشان له‌گه‌ڵ جولانه‌وه‌ی دیموکراتی ئه‌یراندا ناونته‌ بوو.

۲- جولانه‌وه‌ی دیموکراتی ۱۹۴۵-۱۹۴۶ کوردستانی نیران به‌ رابه‌رایه‌تی حزبی دیموکراتی کوردستانی نیران و پهنکه‌وه نانی کۆماری مه‌هاباد.

۳- راپهرینی کورده‌کانی جوانه‌ز له‌کوردستانی نیران سالی ۱۹۵۶.

۴- شورش نه‌بلوولی سالی ۱۹۶۱ له‌کوردستانی عیراق به‌رابه‌رایه‌تی پارتی دیموکراتی کوردستانی عیراق.

- ۵- راپهرینی نوینی کوردستانی عێراق به رابهرایه‌تی په‌کینتی نیشتمانی کوردستانسالی ۱۹۷۶.
- ۶- جولانه‌وی گولان پارتی دیموکراتی کوردستانی عێراق ۱۹۷۶.
- ۷- جولانه‌وی کورده‌کانی نێزان به رابهرایه‌تی مه‌لا ناواره و هه‌ندیکه‌ی که ۱۹۶۶.
- ۸- شۆرشێ کوردستانی نێزان به‌رابهرایه‌تی هه‌زی دیموکراتی نێزان سالی ۱۹۷۹.
- ۹- جولانه‌وی هه‌زه نیشتمانیه‌کانی کوردستانی تورکیا پاشان به‌ره‌به‌کیان پێکه‌ینا به ناوی ته‌فگهر له ساله‌کانی هه‌فتادا.

راگویزان

کوردی کوردستان د‌ست در‌ئ‌ی بز هیچ لایه‌ک نه‌کردوه ته‌نها داوای نازادی و س‌رمستی و س‌رمه‌خ‌زیی کردوه له د‌ست در‌ئ‌ی و نمو ولاتان‌می که دا‌گیر‌کمر بوون. ه‌مر ل‌ع‌بر نمو‌ش به‌ش‌ن‌وبه‌کی زور د‌پ‌ندانه په‌لامار ن‌مد‌ران و به ه‌م‌موو ش‌ن‌وبه‌ک ه‌مو‌لی ل‌م‌ا‌و‌ر‌د‌ن‌یا‌ن ن‌مد‌انو به‌ک‌وش‌تن، نازارو ن‌م‌ش‌که‌ن‌جه، ب‌ی‌ن‌ده‌رام‌ه‌تی، لی‌ب‌پ‌نی خ‌زراک، به‌ع‌مره‌ب‌ک‌ردن، به‌فارس کردن، به‌تورک کردن، دی‌هات و شار سووتاندن، ناو گ‌ز‌پ‌نی شار و گ‌م‌ره‌ک و ج‌ب‌نگاکان، له ک‌و‌ت‌ابی س‌ده‌ی ب‌ی‌ست‌م‌دا زور ج‌ی‌نگا نازادی س‌رمه‌خ‌زیان وه‌ر‌گ‌رت و بوونه ولات، کورد له کوردستاندا ت‌غ‌ها به ه‌م‌د‌پ‌ن‌ک داوای ک‌م‌ب‌ش رازی بووین، به‌لام به نا‌گر و ناسن وه‌لام دراونه‌ت‌موه... بز نمو‌نه.

کوچ‌کردنی کورده‌کان بو خوراسان:

له ده‌ورانی س‌ف‌م‌ریه‌کانی ف‌ر‌مان‌ر‌ه‌و‌ای شا ن‌ی‌س‌ا‌ع‌ب‌ل و شا ت‌ه‌م‌اسب و شا ع‌ب‌اس بز خوراسان ک‌ز‌ج ک‌را‌ون ک‌ز‌چی گ‌م‌ره‌ی کورد بز خوراسان له سالی ۷۰۰ ی مانگی له ناو‌چه‌ی خ‌وا‌ره‌وه‌ی ر‌ام‌ین به‌رهو خوراسان ده‌سنی

پنکرد، شا عباس کوردی بز روزه‌لانی تاران هیناو بوو تا بهرهلستی بکمن له هیزشی نوزبه‌گه‌کان. ثم کۆچ پینکردنه له سالی ۱۰۷- ۱۰۸. مانگی درنوی کبشا. کورده‌کان له ناوچه‌گانی سنووری به تاببه‌تی له « درون » بان « درونگر » باخود « ده‌رگزی نیستا » شوننی خزیان داممزانده، دواي نموه کورده‌کان به‌کم شاری خزیان به ناوی « شیروان » داممزانده و له کفاری شارۆچکهای خه‌بوشان پینگهی شمیری خزیان دروست کرد که به گهره‌کی کوردان ناسراو بوو، وه نیستا به « قوچان » ناویانگی دهرکردووه، له کۆتای فهرانه‌ه‌وای سفمویه‌کاندا دۆلی خانی کوردی شادلو، شاری « بجنورد » ی دروست کرد که نیستا شاریکی گرنگی خوراسانه، له نیوان ناواییه ناوه‌نده‌گانی کورده‌گانی میلانلو که نیستا به « نهمفراین » ناسراوه، تاوه‌کو نیستاش کوردی تیندا ده‌ژی.

وه له کۆتای ده‌ورانی قاجاریدا شاری سمر سنوور « بازگیران بان باجگیران » بان دروست کردو، « چناران » یش بووه مەلبەندی فرمانده‌ری کورده‌گانی « زه‌عفرانلو » که نیستا شاریکی خنجیلانی سمر به پارنزیگای مشهمده، همروه‌ها شاری ده‌رگزیان دروست کرد، ثم کۆچ کردنمش له کورده‌گانی کوردستانی ئیرانه‌وه بز خوراسان بوو به ناوی « ایل چمشگزک » به گورهی به‌لگه میژرویه‌گام نزیکه‌ی ۴۵ هزار خیزیانی کورد به‌ره‌و خوراسان کۆچ کراون که نه‌کاته ۲۲۵،۰۰۰ کس.

وه‌له فهرانه‌ه‌وایی نادر شادا دووباره نزیکه‌ی دوو هزار خیزیانی کوردی عوممرانلو بز نارچه‌ی « گیلان » گواستوه، تابینه به‌ریستینک بز هاتنی رووسه‌کان، نزیکه‌ی ۶۰ گوندی کورد نشین، هممووشیان به زمانی کوردی شپوهی کرمانجی سمروو، قسه نه‌کمن و گوزانکاریان به‌سمردا نه‌هاتوه، همروه‌ها نادر شا ۴،۵۰۰ مالی کوردی له نه‌فشار

ناوچه‌نمازریایجانی نورمی‌وه گواستوه بز خوراسان وه له ناوچه‌ی نابیهرد و ده‌ره‌جز جی نشینی کردن. پاش نووی که ناوچه‌ی نعرزروم و بهلباس گموته ژیر دهستی له‌وانش ۳ هزار مالی لهو تایفانه کۆچ کرد به‌رهو خوراسان و له ناوچه‌ی خمبوشان نالی ئالاداغ جی نشین کردن. له خوراسان به‌ک میلیزن کرد هه‌به وه ۱,۶۰۰ گوندی کورد نشین هه‌به و له شاره‌کانی بجنوره، جاجرم، سبزه‌وار، نه‌شاپور، شیروان، قوچان، مشهد، ده‌رگز، له‌وانش ۵ هزار خیزان تاوه‌کو نیستا هه‌ر به شینوه‌ی کۆچمیری و چادر نشین نعرین. نهم‌ز گموره‌ترین مه‌لبندی کۆبوونموی کورد له خوراسان شاری مشهد.

زۆر له میژوو نووسان ئه‌لێن کورد له خوراساندا له هاتنی عاره‌به‌وه بز سهر نیران ده‌ست پنده‌کات واته له ده‌روویهری سالی ۳۰ ک.دا. هه‌رچهند کۆچکردنی زۆر و فروان له فرمانه‌وه‌ی شاعهباسدا بووه نعه راسته... بز بوون کردنموی نووش وا هندی ووداوی میژوویی نه‌خینه روو پینش نوو میژووه‌ی شا عباس - نووسر -

له شمرخانمهی شمرخانیه‌ی بدلیسی - هزار کردویه به کوردی - له لاپه‌ ۲۳۳ هزار نووسیویه‌تی:

عباسیه‌کان به هزی کۆمه‌لی نه‌ینی و له سایه‌ی نازایه‌تی ئه‌بوو موسلیمی خوراسانی، بوونه پادشای هه‌موو ولاتی ئیسلام، پایته‌ختیان کوفه و پاشان به‌غدا بوو، به‌کمیان عبدالله کوردی محمد: عبباسی سه‌فاحه. سالی ۱۳۲ ک. ۷۵۰ هه‌تاه سهر حوکم و ۶۵۶ ک. ۱۲۵۸ هه‌تاه کورژانی معتصم دا به‌روا بوون واتا ۵۴۴ ساله‌ خه‌لیفایه‌تیان کردووه. ئه‌بو موسلیمی خوراسانی کورد بووه، ئه‌بو جهمعمری منصور خه‌لیفه‌ی عبباسی له دیوه‌خانی خزیدا کوشویه‌تی. ئه‌بو دولامه‌ی شاعیری خه‌لیفه به‌مردنی خوش بووه و ده‌لی:

ابا مجرم ما غیرالله نعمه علی عبده حتی یغیرها العبد
 امنی دوله المنصور حاولت غدره الا ان اهل القدر ابانک الکرد
 کوردبیه‌کمی نعمیه: باوکی گوناهاکار خوا له بمنده ناگزویی تا بمنده
 له خزی نه‌گزویی، تو لای منسور بوو بوری و تمامی غمدوت هبورو؟
 به‌لئی ده‌زاین باوکه کورده‌کانبشت همر تعلی غمدو بوون! ثویه غمرونه‌بده‌که
 پیش هاتنی عباسبیه‌کان له خرواساندا کورد هبورو..
 له اترکنامه تاریخ قوچان، دائری ره‌مضانعلی شاکری ل: ۲۸.
 کلایخو اسپانی لسمفر نامه‌کمی خزیدا وای نوروسیوه:

نمرز پننج شه‌مهی به‌کمی ژانویه سالی ۱۶۰۵ زاینی برامبر به
 سالی ۸۰۸ ک گشته شاریک له پی‌دهشت و پستی شاخ، نم شاره ناوی
 خمبوشان بوو، دیواری شاری نمبوو، نم پننج شه‌مه و هه‌بینه‌بیه لیره
 ماموه. خمبوشان به‌کم شاری نوستانی ماد بووه. دانیش‌توانی قوچان
 کورد و تاجبکن، تیکرا هموو شیعه مزه‌مین. دیسان نم میژوره له‌گه‌ل
 میژوری کوچ کردنی کورده‌کان له کاتی فرمان‌روای شا عباسدا دور سعد
 سال له پیشتره.

دیسان له پرتووکسی « منم تیمور جهانگشا، کزکردنوهی مارسل
 بریون له لایمره ۶۳ تیمور ثعلبیت: من کاتی گه‌بشتمه « قوچان »
 خه‌لکینکم بینی بالا بمرز و لاشه‌یان به‌هیز و همره‌که‌یان داریکی دریز و
 قویان به شانوه بوو، نه‌یان رست هیزش به‌ینته سرمان و که ئینمشبان
 دی به هیچ جزینک له نیمه نه‌ترسان: همدنیک لمانه چاوکال و موو
 زهره، به زمانی قسه‌یان ده‌کرد نفارسی و نه عمره‌بی بوو لیم روون بووه‌وه
 که ذه‌وانه کوردن و له کوردستانوه کوچیان پیکردوون و له قوچان
 نبشتمجی بوون. چونکه پی‌اوانی کورد لینه‌اتوو بوون، چهند کسینکم
 داواکرد و له‌گه‌لیاندا دانیشتم و پیم روتن نایا ناره‌زوو نه‌کمن بینموه ناو

سویای منموه و ببنه سمریاز، لنبیان پرسیم تو کبیت ووتم من تمبورم
 سولتانی ماوراء النهر، کورده‌کان ووتیان نیمه نامانویت له خزم و کس و
 کارمان دورگومنهوه و پنیوستیمان به سمریازی نیه، خاوهنی مهر و مالانین
 و ژبانی خزمان باش داممزاندووه. نم دپتنمی تمبور لنگ له سالی
 ۷۷۸ کزچیدا بروه، دیسان نسمش غورونه‌په‌کی میژوریه که کورده‌کان له
 خوراساندا همبووه، پیش شا عباس کزچیان پینکردوون له کوردستانموه بز
 خوراسان.

راگوپزانی کورد له کوردستانی تورکیا

سولتان مرادی چواره‌می عوسمانی

له سالی ۱۶۳۹ زابنی تیره‌ی باجه‌لانی له دپاره‌کرهوه گوزاوه‌تموه بز
 روژناوای زه‌هاو، ده‌ورووسری خانعقین و کملوره‌کانی لموی ده‌رکردووه.
 نیشاش تیره‌ی باجه‌لان له ده‌وری خانعقین.

کورده‌کان له کوردستانی تورکیا، له شمری په‌کمی جبهاندا تورکه‌کان
 به هم‌وو توانایانموه کموتنه کوشتن و سوتاندنی دبهات و راگوپزان،
 سویای تورکیا که خوی لمبرده‌م سویای پروسیادا پی رانه‌گیرا به شکاوی
 کشایموه دواوه، کموته ره‌شبگیری له ناوخه‌نکی بیناوانی کوردستاندا،
 داخی شکانی خزیان بموان پشت، لم باره‌یموه عبدالعزیز بامولکی
 نووسیریته‌ی، سویای تورکیا که بمشکاوی ناچار بو نه‌رزوم به‌جینه‌بنی و
 بکشینه دواوه هملی کوتابه سمر کورده‌کان به مال و مندالموه بمرو
 نمادول رابان گوزان و پزل پزل هم‌مووانی پیش خزدان، کورده‌کانیش
 لمبر بی چه‌کی به‌رنگاریان پینه‌کرا. کاریمده‌ستانی تورکیا بز راگواستن و
 نیشتمجی کردنی زورداره‌کی کورد، فرمانی نه‌پنی و تایه‌تبان ده‌رکرد،
 عبدالعزیز که دپته سمر باسی راگوپزانی کورد بریاره ره‌سمیه‌کانی ده‌ولت

ده کاته به لنگه چونکه برپاره و هسپه کان به داشکرا باسی نو مسمنله به ده کمن. نعمش نمونه به کی به لنگه هسپه کانه:

« نمینت خفلکی ناوچه پردانیشتوره کورد نشینه کان راگوزان و له ولاتی خویان دورو بخرنتموه، لمو ناوچاندا جینگیر بکرنن که ناوچه ی پر دانیشتوان و تورک نشینن، به معرجینک ریزه بان له ۵٪ ی سرجممی خه لکه تورکه کی نو ناوچانه زیاتر نمینت، ده بیت گوره پباران سرکرده و سمرانی کورد له ولات و لایهنگران و خیله کانی خویان جیا بکرنتموه، پاش تمه بز ناوچه دورو کانی تورکیا دورو بخرنتموه، پنیسته له بهک دا بپرنن و کمسیان په یوه ندیان به یه کتروه نمینت، همروا نابیت مندالان و لاوان له گه ل خویاندا بمرن، نابیت تیکه لاری یه کتر بن، همورو جزوه په یوه ندی و تیکه لاری به نمینت بپچرنن، بیهجه له زمانی تورکی نابیت به هیچ زمانیکی که بدوین و نمینت خویره وشتی خویان بگوزن، نمینت به تمراوتی به کومل و به زورداره کی بکرنن به تورک « راگوزانی زورداره کی کورد بز ناوچه دورو کانی تورکیا له ورزی زستاندا دهستی پیکرد، راگوزراوه کان له رینگادا تووشی برسیتی، سمرماو بفر و سهول بندان بیون به هزار فهاکت و ناخووشی ده گیشتنه ناوچه ی دباریکراوه کان، هر له رینگادا زیاتر له سی بشیان مردن، لم باوه یوه عبدالعزیز یاملکی نووسیه تی « تا برانوهی جهنگی به کسمی جیهانی زیاتر له ۷۰۰۰۰۰ کوردی تورکیا مردن بان لئاو بران « ژانداومه کانی تورک که په لاماری کوردستانی نیرانیاندا کاری وا درنداندهان نه لجامدا مه گمر هر لموان بوه شینموره، داخی شکانی خویان له بمری جهنگدا به کورد رشت و به شینگیری کومته گیانی کورده بپشاورانده کان، به پنی راپزورته کانی « کارریکا « که به کینکه له سیاسیه کانی روس نه لیت تورکه کان له بهک هیزشی کتوپردا ۲۰۰۰۰ کوردسان کوشت، ناوبراو لم

بارهیموه نووسپویه تی تورکه‌کان سکی پیاوانی کوردیان هه‌لدی، مسکی
نافره‌تیا ن بری تفاننت بفره‌تیا ن به کچه ساواکانیشدا نده‌هاتمه « . هر
لهم بارهیموه عبدالعزیز باملکی نووسپویه تی :

« پنیوست ناکات هموو تاوانه پزیه‌کانی تورک له کوردستاندا
بزمترین، هر ئهوه بۆخۆی گموره‌ترین بملگه‌یه که به درنزی پنگای نینوان
کرماشان و خۆرئاوای خانم‌تین لاشه‌ی جوتیاره کورده‌کان که به دهستی
تورکه‌کان کوژرا بوون و من به همدور چاوی خۆم دیومن بمللاو لای
پنگاکدا فریدرابوون « یا ملکی پنی وابه تمنها سوپای رووسیا کوردی
ئیزانی له کوشتاره نامرزه‌کانی تورک رزگار کرد. له سالی
۱۹۰۵-۱۹۱۶دا تورکه‌کان له گه‌ل ده‌وله‌تی کۆنمهرستی ئیزاندا رینگ
کوتن، کوردستانی روزه‌لاتیان داگیرکرد له نه‌جیامی کوشتار و لشکر
کشی داگیرکراندا بریستی و گنده‌خۆری و کم بهرهمی سه‌ره‌تاسه‌ری
کوردستانی تخیموه، زستانی سالی ۱۹۱۸دا نیوه‌ی خه‌لکی کوردستان
بریستی هه‌راسانی کردن، ئه‌وانه‌ی به دهستی داگیرکران کوژران و ئه‌وانه‌ی
له برسانا مردن، هه‌روه‌ها ئه‌وانه‌ی له‌کاتی راگوێزانی زۆرداره‌کی له سالاتی
جنگی به‌کمی جیهاندا به‌رگی به‌فر و سه‌رما و سۆلمیان نه‌گرت و به‌رگ
تمنگی پینه‌له‌چین ژماره‌ی ۲۰۰۰۰۰۰ کس ده‌بی کار گه‌شته راده‌به‌ک
ئه‌و زه‌ویانه‌ی به‌ که‌لکی کشتوکاله‌ی ئه‌هاتن له‌ سێ به‌شی به‌شکی که‌لکی
لێ وهرده‌گیرا، ئازوله‌ و په‌شه و لاخ به‌ راده‌به‌ک کم بوو به‌ ئه‌ندازه‌به‌ک
که له چاره‌کی جاران کمتر بوو. زیانی گه‌لی کورد به‌م جۆره بوو :

۱۵،۲۰۶ کوژراو، سوتاندنی ۸،۷۵۸ خانوو، کاوول بوونی ۲،۶ دی،
تورکه‌کان بۆ سزادانی کورد که‌وته چۆل‌کردنی به‌شکی ناوچه کورد
نشینه‌کان و راپنج کردنی خه‌لکه‌که‌ی بۆ ناوچه دووره‌کانی تورکیا لهم
کاره‌ش له وه‌زی زستاندا جینمهی کراو له نه‌جیامدا به‌شی هه‌ره زۆری

رېښچراوه‌کان له پڼگا تووشی بغړ و سمرماو سوله بوون و پښش نوهی بگمنه جڼگا دیاریکراوه‌کان بمشڼکی زوریان مردن. بم شپوره له ماوهی نیوان سالی ۱۹۲۵-۱۹۲۶ له نعلجاسی تاوانه‌کانی تورکیادا زیاتر له ۵۰۰،۰۰۰ کورد مردن، تورکه‌کان تا شورشه‌کمی کوردستانیان پی کوژابوه ۵۰۰،۰۰۰ سربازیان لی کوژرا. پاشان له ۲۷ئ حوزه‌برانیدا دادگای تورک بریاری خنکاندن۱ ۴۷ تینکوشمیری دهرکرد له شاری دیاربه‌کر هملواسران، له روژی ۲۸ حوزه‌براندا همدان دادگا بریاری خنکاندن۱ ۹۳ تینکوشمیری تری دهرکرد نوانیش همر له دیاربه‌کردها هملواسران، پښتیش ۹۱ کسی تر هملواسرا بوون، حکومتی عیسمت نښینو نم بریارانمی خواروهی دژی میلله‌تی کورد دهرکرد:

۱- لئاویردن۱ به کومل، سوتاندن۱ دبهاته‌کان و ره‌فتاری تری درندانه.
۲- نه‌پښتن۱ چه‌ک له کورده‌ستاندا و سزادانی نوانمی چه‌کبان پنده‌گیری.

۳- راگوزانی زورداره‌کی کورد ب ناچه‌ دوره‌ تورک نشینه‌کان و نیشته‌ج۱ کردن۱ نو تورکانمی له گریک و بملکان دهرکرا بوون له کورده‌ستاندا.

کورده‌ستانی باشور

کورده‌ستانی کاولکرار به کیمیایی ناردراو. له لایمن داگیرکران و حزبی عطفله‌قی... که به پڼگای نا سمرما‌بداریدا سوسیالیزمی دروست نه‌کرد!! له ۸ئ شویاتی سالی ۱۹۶۳دا نم حربه‌ بوونه فمرمانه‌وا، عیراقیان کرده‌ گومی خرن به هزاره‌ها کوژراو به نمشکه‌لجه و نازار و به هزاره‌ها بمندیاخانه‌ پر کرا له نیشتان‌په‌روه‌و بی لایمن له زن و منداډ و پیر و گمنج، ده‌سه‌کوژی گمشته‌ راده‌به‌ک به ناره‌زووی پاسموانه‌کان »

حرس قومی « هرچی بگردایه نهمان کرد بن بزه‌بی... تعانعت لاشه
کوژراوه‌کانیشیان نه نهدایوه، هموو مافی مرؤقیان بن شیل کرد.

له مانگی ۱۰ حوزه‌برانی سالی ۱۹۶۳دا پاش نوهی نمختی خویان
چمپاند و له هیزه دیموکراتیه‌کانی کهیان دار بن هیزیان کردن، پاش ۳
مانگ کموتنوه شم له‌گه‌ل گه‌لی کورددا، کوشتن و گرتن و سوتاندن و
ره‌شبگیری دهستی پینکرد، به کۆمه‌ل کوشتن و نازار و نشکه‌لجه نممش
هرچی کورد بویه لای نعمان نعمان تاوان بار بوو... له ههمان رۆژدا
په‌لاماری دیهانی ناوچه‌کانی کوردستانیاندا به هموو جزره چه‌کینکی
کوشنده و به فرۆکه هرچی له ترانایاندا همبو کردبان، قه‌ده‌غه کردنی
خوارده‌معنی و شتومه‌ک له شاروه بۆ دیهات، سوتاندنی کۆژ و کپو،
ده‌غلودانی جووتیاره‌کان، نم حزه سالی پر نه‌کوده‌وو له نار چوو... پاش
نوهی کوردستانیان کرده گۆمی خون.

دیسان سالی له ۱۹۶۸وه برونوه فرمانه‌هوا له عیراقدا، جاری
پنشوویان چیان کرد دیسان بوو شنبه‌یه کموتنوه کوشتن و برینی مبلله‌تی
کورد. به‌لام به هزی بوونی هیزی چه‌کداری گه‌لی کورده‌وه نه‌بان‌توانی زۆر
جینگا بگرن و ناچار له سالی ۱۹۷۰دا له‌گه‌ل پارتی دیموکراتی کوردستانی
عیراقدا پینک هاتن و حوکمی زاتی درا به گه‌لی کورد له ۱۱ی نازاری
ههمان سالدا... پاشان وورده وورده پاشه‌کشه‌بان لینگرد و له
۱/۱/۱۹۷۴دا اعلانی شمریان کردوه له‌گه‌ل گه‌لی کورددا... بیهی که
نزیك بوونوه له‌گه‌ل همدی کۆمه‌ل و لایانی که و هه‌لخه‌له‌تاندنیان و
نواڤیش پانپشتی نم حزیه‌یان کرد و چمند هزیه‌کی سهره‌کی گمش هتد. له
مانگی ۱۶ی سالی ۱۹۷۵دا پاش نوهی هیزی چه‌کداری دیموکرات ههرسی
هنا کموتنه راگۆژانوهی هه‌زاره‌ها دینهاتی سمر سنور، یغزور بم لار لادا
نه‌یان بردن... جگه له کوشتن و نازاردانی پۆله‌کانی گه‌لی کورد، هموو

نمخشه‌کانی عه‌فله‌قی بریتی بوو له ناویردنی کوردی کوردستانی عێراق. له کاتێکدا که بهره‌ی نیشتمانی هه‌بوو له نیوان حزبی به‌ع‌ث و حزبی شیوعی و به‌ک دور حزبی دروست‌کرای کارتونی که به‌م هه‌موو کاره‌ نا‌هه‌موارانه هه‌لسا.

خاکی کوردستانی باشوور: رووبه‌ره‌کی ٨٦,٠٠٠ کم^٢. له رێبازی نوێ ت به‌کمی سالی ١٩٨٨. هه‌رچنده‌ له لایه‌ره ١٧ دا ٨٠ کم^٢ هاتووه‌ له لایه‌ره به‌کمی ٧٢ کم^٢. ده‌که‌وته‌ باکور و باکوری روزه‌لاتی عێراقه‌وه. سنووره‌کی به‌ هه‌لێکی راست له سنوری عێراق و ئێران‌وه بهره‌ روزه‌ئاواوه‌ ده‌کشیت، تا ده‌گاته‌ خوارووی جهمان، له‌وێه ه‌اوشان له‌گه‌ڵ سنووری عێراق و ئێران بهره‌ روزه‌ئاوای به‌له‌دروز و شاره‌بان ده‌ه‌وان، له‌ وێشه‌وه‌ بهره‌ چیا‌ی هه‌م‌ه‌رین ده‌کشی، نه‌لجا بهره‌ و باکوری روزه‌ئاوا له‌گه‌ڵ زنجیره‌ چیا‌ی هه‌م‌ه‌رینا ده‌ه‌وات تا ده‌گاته‌ فه‌مه‌ه، له‌ فه‌مه‌ه‌دا له‌گه‌ڵ رووباری ده‌جله‌دا بهره‌ ژوو هه‌له‌ده‌کشی، هه‌موو ئه‌و زه‌ویانه‌ی ده‌که‌وته‌ روزه‌لاتیه‌وه‌ به‌ر کوردستان و هه‌موو ئه‌و زه‌ویانه‌ش که‌ روزه‌ئاوا‌به‌تی به‌ر ناوچه‌ی عاره‌بی عێراق ده‌که‌ون تا ده‌گاته‌ سه‌رو شاری مو‌سل، له‌سه‌ر مو‌سله‌وه‌ به‌ هه‌لێکی راست روو له‌ باشووری روزه‌ئاوا ده‌کات به‌ خوار ته‌له‌غه‌فردا تێده‌په‌ڕێ تا ده‌گاته‌ ده‌ کم باکوری شاری به‌ع‌اج، نینجا به‌ هه‌لێکی راست بهره‌ روزه‌ئاوا ده‌ه‌وات له‌گه‌ڵ سنووری عێراق و سو‌ریا به‌ک ده‌گرێته‌وه‌.

ئه‌مه‌ژ له‌ سه‌رجه‌م کوردستانی باشووردا حکومه‌تی عه‌فله‌قی ته‌نها ٧٧٢٩ کم^٢ بۆ هه‌شته‌هه‌مه‌وه‌ که‌ تیا‌یدا بژین، باقیه‌کی چۆل و وێران کردووه‌ با عه‌ره‌بی تێدا نیشه‌ته‌جێ کردوون که‌ ٧٨٢٧١ کم^٢. دووه‌مین قه‌زاغی ته‌سک کرد‌ه‌وه‌ی سنووری کوردستان به‌ریتیه‌ له‌ به‌عه‌ره‌ب کردن و ده‌ه‌ارنشته‌نی به‌شێکی زۆری کوردستان و ناوچه‌ کورد نیشه‌نه‌کان له‌

نارچمی ئۆتۆنۆمی کوردستان، بە گۆزەری یاسای ئۆتۆنۆمی سالی ١٩٧٤ و
 نمو دەستکاریانە لە سالاڤی داھاتو دا بە سەر نمو یاسایدا ھاتن، نمو
 نارچانمش جگە لە ١٥٩١٢کم^٢ پارێزگای نەینەوا بۆ نمو بە نمواری
 پارێزگای نەینەوا، کە بەشینکی موسڵ و دەورووبەرەکی دەگرتنەو،
 تەعریب بکری ر لە کوردستان دا بیری، نارچەکانی نمو قوڤاغە بریتی بوو
 لە: تەلەمغەر، شینخان، ناگزی و ھەمدانیە، تەلکێف و لەسەرچەم رووبەری
 پارێزگای نەینەوا کە ٢٧٦٩٨کم^٢، نمو نەگاتە ١٥١٩٢کم^٢، دوو قوڤاغ
 بریتی لە « ناوەندی کەرکوک، قەرەحەسەن، شوان، تازەخوڕماتو، یایچی،
 داڤوق، قەرە ھەنجیر، عەباسی، ھەوێجە، زاب، دوس، ئالتون کۆپری،
 سەرگەدان کە رووبەرەکی ١٠٣٩١کم^٢، لە پارێزگای صلاح الدین قەزای
 دوز کە ٤٠١٩کم^٢، قەزای خانەقین ٢٩١٥کم^٢، قەزای مەندەلی
 ١٠٥٨٦کم^٢، رە قەزای شەرەبان ٥٤٢کم^٢، قەزای کفری ٨٨٤١کم^٢ لە
 بارێزگای دیالە ر لە قەزای بەدرە لە راست کە رووبەرەکی ٢٣٧٤کم^٢،
 قەزای عەلی غەزەبی لە مەیسان کە ٢٢٢٤کم^٢، واتە دا بیری
 ٤٩٤٤٩کم^٢، رە کوردستان ر ھێشتەنەوی ٢٣٦٣٤٧کم^٢ بۆ نارچمی
 ئۆتۆنۆمی، بھەرەبەردنی نمواری نمو رووبەرە فرارائە کە لە ئۆتۆنۆمی
 دەروھاوئێزارە، سێھەمین قوڤاغیش راگوزانی نارچە سنووریەکان بۆر بۆ
 ئۆردوگا زۆرەملییەکان کە نزیکەیی ٨٠٠کم^٢ وە پتر لە ١٢٥ دێھانی
 گرتنەو بۆ نمو نەخشەبە لە سولیمانیە نمو ئۆردوگا پانە دروستکران:

پیشانک، ژارارە، بستمەتین، تووھ سووران، بنگرد، رانبە، چوارقورنە،
 کەناروی، کارنە، سورە قەلات، قەلاچوالان، عەنەب، سیرران، زەمەقی،
 خوڕمال، رارگان، ئالپاریز، زارایەن، قادسیە، تاسلوجە، ئاللابی، تەینال،
 تەکی بەردە سوور، ئەحمەد ئارا، باوھ نوور، نەسر، براپەتی، صەود، ھەند.
 نەمانە ھەمووی بریتی لە ٢٩ ئۆردوگا. لە ھەولێر راگوزارەکان برانە

قوشتهپه، صدام، گرد مهلا، سیبیران، کانی قرژاله، هه‌نجیره، کس
نمزان، شاونس، پیرزین، بحرکه، بهستۆزه، دینگه‌له، دیانه، سیده‌کان،
گۆڤه‌توو، که هه‌موی بریتیه له ۱۵ نوردوگا.

له ده‌زک ڤاگۆنزاوه‌کان برانه نوردوگاکانی:

هیزافا، ده‌رگا عه‌جه، به‌رسشی، باتیف، به‌گوشا، کوریتگافانا،
باگیرات، قواس، زیرالوک، کرانی، سیلادزه، سیری و تلکهری، واته پتر
له ۱۲۵ دینهات له ۵۹ نوردوگادا کۆکرانه‌توه.

چواره‌هه‌مین قۆناغیش به هزی جفنگی عیزاق و نیران بۆ جاری دووم
ده‌یان شارو لادینی که ڤاگۆنزاوه‌توه، چه‌ندین لهو نوردوگایانه‌ش که له
قۆناغی سینه‌مه‌یندا دروست کرا‌هون هه‌مویان ڤاگۆنزاوه‌توه بۆ
شاره‌گه‌وره‌کان، به ناواری و ده‌یه‌ده‌ری کردن و له خاکی خۆیان
ده‌یه‌یه‌ن‌دران. بۆ ئهم مه‌به‌ستش نوردوگای تازه‌ی وه‌کو پیره‌مه‌گرون و
نوردوگای هه‌له‌به‌یه‌یان بۆ دروست نه‌کات، بۆم جزوه نیستا کوردستان له
... ۸۶ کم ۲ی ته‌نها ۷۷۲۹ کم ۲ بۆ کورد هه‌شتۆتوه، که نه‌ویش
ده‌که‌وته سنووری شاره‌گه‌وره‌کان و ده‌روویری جاده گشتیه‌کان.

قۆناغی ئهم دوایه‌ش سالی ۱۹۸۹، شارۆچکمی سه‌نگسه‌ری ڤاگۆنزا
که ... ۱۲ کسێ ته‌دا بوو وه ۲۴ خانوو به‌ره که ناوه‌ندی ناحیه‌ی
ناوه‌شت ده‌که‌وته ۱۳ کم باکووری رۆژئاوای قه‌لادزی، وه ۸۱ کم دوری له
باکووری رۆژئاوای سوله‌مانیه‌وه پاش نه‌وی ڤاگۆنزان شارۆچکه‌کشی ته‌خت
کرد. هه‌روه‌ها ڤاگۆنزانێ ژاراوه، توه‌سوران، که دور کۆمه‌لگا به‌رون له
قه‌لادزی نه‌وانیشی ڤاگۆنزا، له سه‌ره‌تای مانگی ۶ سالی ۱۹۸۹ دا
ناگاداری دینهاته‌کانی دۆله ده‌قه و دۆلی شار، ناوچه‌ی به‌یتوین، هه‌موو
گۆنه‌کانی سنووری رانیه ناگادار کراون دینهاته‌کان به‌جیه‌یه‌لن و به‌ینه

دهوری رانیه. همروها دینی قادوتارا، ماخوژنان، سورکان، حیلک، ممک، نمایش همرو ناگادار کراون وه رایان نه‌گورزن.

نمیه کاره‌ساتی ناهمرواری عطفقه‌کان برامبر به گملی کوردی کوردستانی باشور، همروها ناگاداری قه‌لادزی کراوه نوانیش همرو راگورزن نه‌کمن، نمیش که باخ و بینستان و کیلنگه له کوردستاندا واز لی نه‌بیرنیت به زوره ملی که بۆته هۆی گرانبه‌کی زۆو... له کاتینکا نمیم نووسی هبشتا قه‌لادزی رانه‌گورنرا بوو، پاشان نمیش راگورنرا و نوو شاره میژووبیه همرووی تمخت کرا. شاری قاره‌مانی هه‌له‌بجه، شاری شهیدان، سبهم شاری جبهان له دوی ناغازاکی و هیزوشیما له ۱۹۸۸/۳/۱۶ دا رۆنسی عطفقه‌کی به ۸ فرۆکه و شانزه جار به ده‌بان بۆمبای کیمیای بان له شاری هه‌له‌بجدا و له نه‌جیامی نم تاواندا ۵ هزار شهید و زیاد له ۱۰ هزار کس بریندار کران و خیزانی وا همبوو کسی لیده‌رنه‌چوو، مندالی ساوا له باوه‌شی دایک و بان به کۆلی باوکیوه شهید بوون.

بوو ببری هه‌له‌بجه ۱۵۲۳ کم ۲ زیاتر له ۷۵ هزار کس تنها لغاو شاری هه‌له‌بجدا نژیان، همروها رۆنسی عطفقه‌کی سده‌ها دبهات و شارۆچکە‌ی تر له کوردستاندا کیمیای به‌کار هیناوه، که بۆته هۆی شهید برون هه‌زاران کس له دانیشتوانی دبهاته‌کان، له سموسنان له ۱۹۸۸/۳/۲۲ دا ۷۵ کس مندال و ژن و پیره‌ژن و لار شهید کران، بمسده‌ها برینداریش، له شاناخسی و قزله‌روو، سده‌ها دی‌کمی کوردستان کیمیا رزاندو به هه‌زاره‌ها مندال و زن و پیر و لار شهید کران و به‌هه‌زاره‌هاش بریندار کران، نمیش همرو ناوچه‌کانی کوردستانی گرتوه. هه‌ر له دوی سالی ۱۹۷۵ وه به هه‌زاره‌ها رۆلێ کورد به په‌تا کران پیش به په‌تا کردنا، زۆریان له ژیر نازار و نه‌شکه‌له‌بجدا لت و په‌ت کران و

چاریان دهرنمیشان و لاشیان به ناگر نمرتاندن، هیندیک لموانه تممنیان له نیوان ۱۶-۱۷ سالاندا بروه، تمنانت لاشه‌کانیشیان نه ندانوه به خاوه‌نه‌کانیان، نوانی گولله باران نه‌کران پاره‌ی گولله‌کانیان له خاوه‌نی شهیده‌کان نهمندوه، همره‌کینک کمینک شتی لسمر بویه نمینت، به نازار کوشن یان به به‌تا کردن و گولله باران، نمانه همووی به‌لایه‌ک له ۱۹۸۸/۳/۲۲ دا ده‌ستکرا به هیرش کردن بز ناوچه‌کانی بازیان و قمره‌داغ و گرمیا، پاش مانگینک همرچی دانیشتوانی گرمیان بوون گیران، له‌گمل همدیکی ناوچه‌ی قمره‌داغ و بازیاندا، تا نیستاش بی سمروشوینن، زوریان لموانه له برساندا مردوون، کچ و کوپی تازه پینگه‌یشتور فرزشراون، گمجه‌کانیان کوژراون و پیره‌ژن و پیره‌پاویش مردوون و کوشتوونیان. نهمیه کاری تاوانی به‌عث « سبابه، انفاله » همرچی دمت بکمونت له کورده‌ستاندا کچ و ژن و مندال و مالی و ناژول بز نمان همووی په‌ویه، همرچی بوو همووی تالان کرا، لمو هیرشاندا ۱۸۲ هزار کمس شهید کراوتله کاتی تنفاله‌کاندا، همرچی دبهات بوو پروخینراو سووتینرا، دوی هیرش بز بازیان و قمره‌داغ و گرمیان، هیرشیان کرده سمر ناوچه‌ی ناغجه‌لمرو، پاشان ناوچه‌ی کزیه، ناوچه‌ی شه‌قلاو، ره‌واندوز، همووی ناوچه‌ی بادیشان وای لیکرا، خه‌لکینکی زور ناژول و په‌شه ولاخ و ناومالیان بمجینیشتووه به سکی پروونی و برستینی و هیلای خزیان گمبانه نار سنووری نیران و نورکبا، نوانی تورکبا له زستاندا له ژیر چادر دا نمریان ، و ژبانیان زور تال بوو هر هفتمی ده‌ها مندالیان نمردن به هزی سمرماو بی ده‌رامه‌تیموه، بملی هموودبهات و شارزچکه‌کانی کورده‌ستانی باشور نمان، باغ و باغات همووی وشک بوو، نماننمنت گزپستانه‌کانیشیان تمخت و بی شوینمار کرد له‌کتایی سده‌ی بیستمدا بینگوندانه هیچ په‌وشتیکی مرزقاپه‌تی، بمو پیری درنده‌به‌تیموه

کوتزته گیانی گملی کورد ، به مبعستی تواندنموی و سپنموی لسم
نمخشه. نعهه بوو کردهوی داگیرکران. بهلام ناتوانن کورد لمانامرن و
کوردستان بگزن به عمرهه، نمانی پینتر بهو نیازه همولیاندا هر بهو
منبعسته رهک نهکدبهکان و بابلیهکان و ناشوریهکان رووخان و لماناوچرون
و میژووش تا نیستا باسی کردهوی درندانی نمانه نهکات. سهپرنکی
میژووی کزن و دوزمنایهتی نهو لایانه بهرامهر نهتموی کورد.

کورتهیه ک له میژووی کوونی نه ته وهی کورد

دهستدریزی داگیرکرمان و نازار و نیشکجه و راگونزان له میژووی کوندا. کورد نه لیت ره گ بمرکبشه و تۆر به بنه تۆر. له میژووی کوندا نه کهد و، بابل و ناشووریه کان، سمرجنه نه کهدی، وه نه کهد: نه کهد ناوی شار و ناوچه ئه پراتوره کمش بووه. وه نه کادو پایتخت بووه، سۆمهریه کان پنبیان ووتوه نه جادی، ولاتی نه کاد ناوچهی باکوری سۆمهر بووه به درزایی له نهی یپوره وه تا سامهرا بووه. ئه پراتوری نه کاد هههرو هیلالی خهسب بووه، که سمرجونی نه کاد دهستی بههرا گرتوه ماوهی ۱۲. ساله فرمانهروایان کردووه. له سالی ۲۳۵- ۲۲۳. پ. ز له گهلانی سامین. له گهل سۆمهریه کاندایان. دور گهلی جیاواز بوون وه زمانبشیان جیاواز بووه. سمرجونی نه کهدی ۲۳۵- ۲۳. ناوی خزی شروکین « مملیکی شرعی » باش نهوهی پش گهیشته بووه مه بگنیری مملیکی نور زیبا مملیکی کیش. بعم هزیمه توانی دهستلات بگریته دهست، شاری نه کادی دروست کرد له سمر رووباری فورات و کرد به پایتخت و زمانی

نه‌کمدی کرده زمانی رسمی به تنبیش زمانی سزومریموه، پاش نموه خوی
چمپاند و بهیژ بو له دیجلموه پمپوه بمرهو نیزان. نیلامی داگیرکرد...
باشان بمرهو ناوچه‌کانی گوتو و لوللو کشا، وهه شعر هات و له ناوچه‌ی
گرماشان له‌گه‌ل چوار له‌شکردا بشمر هاتوهه بمره‌زکابه‌نی مه‌لیکی
ناوان... له‌شکری مه‌لیک ناوان شکا و خۆشی کوژرا کموته تالان و
سوتاندنی دبهات و به دبل بردنی ژن و پیای نوناوچانه له گمراهمه‌یدا
شاری « هاره‌ار » ی گرتوهه که ئه‌بیش پایتمخنی « لولو » بوو بیهت،
ناوی شاره‌که‌ی گزیموه به « کارشاوزکین » به زمانی نه‌کمدی واته «
شاری سمرجون » نعمین زه‌کی له کتینه‌که‌یدا کوود و کوردستان نه‌لێت:
ره‌نگه هه‌له‌بجی نیستا یان گردی « به‌کراوا » ی نزیك هه‌له‌بجه بیهت، له
لایه‌کی کمش ناوی هاره‌ار به ناوچه‌یه‌ک هاتوهه. کوشتن و سوتاندن و
نموی به‌که‌لک هاتیه‌ت به‌دیلی هیناویه‌تی... دیله‌کان به پرووت و قووتی و
ده‌مبان له دواره به‌ستراوه.

باشان هوریه‌کان و سوارتوی گرت و له‌میش سوتان و به دبل بردنی
خه‌لک‌نیک‌ی زۆر... باشان سوارتو شۆرشبان کرد و نازادی خۆیان
وه‌گرتوهه، سمرجون چوه سمریان کموته کاولکردنی شار و دبهات و به
دیل بردن، له نووسینه‌نیک‌ی ده‌که‌یدا هاتوهه نه‌لێت « هه‌تا چۆله‌کمش
جینگای مانموی نهما » باشان سمرجون له قووات پمپوهه « ولاتی
مه‌یپاشمش » ی گرت همره‌ها سوریا تا ده‌ریای خۆرناوای ناوه‌راست، وه
قرنیمو قورسی گرت، همره‌ها دلمون « به‌مرین » ئهم نمپراتۆره هه‌موو
هیلالی خه‌میب له تووسمه تا که‌ندار وه‌له زاگرسمه تا ده‌ریای ناوه‌راست
له‌گه‌ل قورسدا. هه‌رمه‌که‌نی ژوورو لوللو گوتو لێهه‌لگه‌رانموه بشمر چوهه
سمریان دیسان وه‌ک جارانی پینشووی لێکردن.

فرمانه‌وه‌ی سمرجون ۵۵ سال بوو

باش مردنی شروکین کوره‌کمی له چی‌یدان‌بشت به ناوی رعوس »
 ۲۳-۲۲۹۱ پ.ز. کئوته کوراندن‌موی شورشه‌کان له سومر و
 ناوچه‌کانی زاگروس و نموش همروه‌ک باوکی بوو کرده‌وی، له کاتینکا
 هیزشی نمبرده سر ایلام له لایین سربازه‌کانی خویمه کورزا، ۹ سال
 فرمانه‌وا بوو.

مانبشتوزو ۲۲۹۱-۲۲۷۵ پ.ز. برای شروکیه بوو، فرمانه‌وای
 نه‌کدا، خزیان به دوژمنی سرؤکی گملی لولو دائنا له روزه‌لانتوه
 گرتیه‌کان شاهه‌کانی زاگروس و ایلام له باشوری روزه‌لانتوه بمرده‌وام
 شمریان له گملی لولو و گوتو دا کرده‌و و زهریری زوریان لیناوان. ۱۵ سال
 فرمانه‌وایی کرده‌و، دوی خزی کوره‌کمی نارامسین. نارامسین « حبيب
 سین » له سالی ۲۲۷۵-۲۲۴۰ پ.ز. « بووه فرمانه‌وای نه‌کدا، په‌لاماری
 هوریه‌کانی دا که هملگرتابوتموه، پشهرهات و باش شمرنکی خونناوی
 سره‌وت. پهبکمرنکی لعوی بجه‌نیشته له دیاربه‌کره « نامدا » دیسان
 په‌لاماری لوبیه‌کانی دا و باش شمرنکی قورس و خونناوی، لشکری لولو
 شکاو مملیکه‌که‌یان به ناوی « ستوتنی » هه‌لهات. بۆ ئیم سرکه‌موتنه
 پهبکمرنکی خزی له ده‌ریبندی گور دروست کرد له قهره‌داغ له باشور و
 خواروی سولیمان‌تیمه، همروه‌ک نمو پهبکمره، پهبکمرنکی کمی «
 سرکه‌موتن » که نبستا له مززه‌خاتمی « لوقهر » له فهره‌سا، کلاؤنکی
 لسمردابه دوو شاخی پنبویه که نبشاندی هیز و خوابه‌تی نبشان نعدات...
 کوانینکی به ده‌ستمویه که نبشاندی سرکه‌موتنه، له گملی رهمیکا، بمر
 شاخینکی سمختدا سمرنه‌کمرنت و له‌ئیر پنبیدا سمریازی لوللموه‌کان
 کئوتون، نووسراوه‌ی سمریاده‌که سرکه‌موتنی نارامسینه بمر « سنتزی
 » نمیرده‌ش لسمره‌تای ئیم سده‌ییدا له شاری شووش دوزراوده‌توه له
 نیلام. لم هیزشدا لولوبیه‌کان زهره‌رنکی زوریان لینکوت، کوشتق،

سوتاندنی دینهات و تالان و بردن، دیله‌گانیان به پروتی و له پشتهوه دهست بمرارو په‌تینکیان نه‌کرده ملی چهند کمسینکیان و رابان نه‌گیشان و زوریشیان به نازار و نشکه‌لجه نه‌کوشت. ناراسین جگه لموهی ناوی خزی نا مملیکی نه‌کمد، دوو نازناوی کهی همبووه « شارکبرات اربعم » به واته مملیکی چوار لا، وه « شارکشتی » به واته مملیکی جبهان به زمانی نه‌کمدی. یاش مردنی کوره‌کهی بووه فرمانبروای نه‌کمد.

شار کلیشاری « مملیکی همموو مملیکه‌گان » له کاتی نمدا شورش له زور لا برپا بوو به تاییه‌تی لولو وه گوتو، ناویراو به‌هیز بوو، مملیکی نیلام سرمه‌خزی خزیانی وەرگرتوه، سؤمره‌کان به شورش هه‌لسان، له سوریا ناموره‌کان هه‌لسان و جیاهوونوه. شارکلبشای له کوشکه‌کهی خزیدا کوستبان له سالی ۲۲۳ پ.ز له فرمانبروای نمدا شورش له لایمن لوللویه‌گانهوه دم‌تپینکرد، لوللو و گوتو په‌کیان گرت و په‌لاماری نه‌کمدیان دا و دوا فرمانبروای نه‌کمد کزتایی پهنه‌نرا. نم په‌لامارش هزی کهی لمسه‌ره‌تای فرمانبروای سرمه‌جونهوه تا دوا فرمانبروایان همموو ناوچه‌کانی لولو و گوتو واته کوردستانی نیستا بمرده‌وام هیزش نه‌کرا به سرمیان و کوشتن و تالان و سوتاندن و دیل بردن. له نروسینه‌گانی سرمه‌جوندها نم ویلایه‌ته بچوکه‌نه ناویان هاتوه: له باکوری خوارووی زنجیره شاخه‌کانی زاگروز، نوربیلیم « اربیل » و هملیری نیستا، له باشوری نربیل و ده‌وله‌تی « شیموروم » نالتون کزیری « نیستا لمسر زابی بچووک، له بمشی باشوری نم ناوچه‌یه « هارش » بووه که توز خورماتووی نیستابه. وه له کینه‌گانی رزوه‌هلانی کمرکوک، ولانی کیماش بووه، نیره‌ی لولوی له « گنهر » شورشیان کرده‌وه چمند جارنک کموترته نیران « گمه‌وار کپرنه » له سنووری نیستای کرماشاندا دینه‌ک هه‌به پی نهلین « گنهر » له باشوری ویلایه‌تی مرهش یان برهش، پاشاکانی بابل

لولو و گوتی:

لولو نمانه به باپیره گمروهی لووږ نمزمیرین وه له زه‌هاو کرماشان و شاره‌زور و سلبنانی نیستا دانبشترو برون، کزترین بملگه‌به‌ک ده‌ریاره‌ی لولو که لبعرده‌ستابه نووسینی نارامسینه له سنووی سالی ۲۲۶۵ پ.ز. نووسراوه که پبشتر باسکرا و نیستا له موزه‌خانه‌ی لوفره و مجسمه په‌بکمره‌کی له ده‌ریندی گمروهی قمره‌داغه. بملگی دووم نه‌گمرنتموه بز ونه‌ی نانویانی پادشای لولویه‌کان بروه له ناوچی زه‌هاو کرماشان. پادشا به ناماده‌ی بمرامبر به خوی نیشتار که ئو ئمی سرخستوه بشمر دوژمنه‌کاندا، پنبه‌کی لمر به‌کینک له دوژمنه‌کان داناره که له سر زه‌وی کموتزتموه، جلو بمرگی خواکه و شا به جوانی دیاره، نم خواجه بده‌سینکی نیزه‌یه‌کی گرتوه وه به ده‌سته‌کی تری په‌تینکی پنبه که به‌کینک له دبله‌کان ببستیتموه، دبله‌کانی که همور وه‌ستاون و ده‌ستیان له پشتمه بستراره. وه لمر بمرده‌که نووسراوه به نووسینی میخی، نم نووسینه کزترین نووسنیکه که ناوی لولویی ثبات له‌کاتی زنجیره‌ی دووه‌می پاشاکانی شاری نورد.

لولویی وه‌ک وغان خاوه‌نی زه‌هاو شاه‌زور و سلبنانی برون همور نماناوجانه و ده‌ریویری کفریش لغزیر ده‌سته‌لانی نماندا بروه. له نووسینکی قورپدا ناوی پادشایه‌کی لولو هاتوه که لمرده‌می سرجون نه‌گمدیدا بروه ناوی «ایماشکوش» بروه له موزه‌خانه‌ی لوږ پارچه بمردینک هیه، نه‌گمرنتموه بز سره‌تای زنجیره‌ی بابل ۲۰۰۰ پ.ز له پشت بمرده‌که نووسینک هیه باسی ولاتی اریها نه‌کات که پارچه‌به‌ک بروه له ولاتی گوتی، لمر سنووی روزه‌لانت بروه. بملگی زور ناسراو

له لمرجه کانی کمرکوک دا هیده که له شاری کۆنی آرپه‌ها دا بدهست
 کهنووه، جینگه‌ی کۆنی گوتیه‌کان بووه له رۆژه‌لانی ناشور. گوتی
 جینگای ئهمانه ههموو رۆژه‌لانی شاره‌زور و بهشی باکور بووه. ره‌شید
 باسمی نه‌لی: کمرکوک پایتهختی گوتیه‌کان بووه به ناوی تارپه‌ها.

هێرشێ گوتی بۆ سه‌ر نه‌که‌د:

له سالی ۲۲۳-۲۱۳ پ. ز فرمانه‌ه‌وای نه‌که‌دیان کردووه، زیاده
 سه‌ده‌یه‌ک فرمانه‌ه‌وا بوون، له مه‌لیکه به‌ناویانگه‌کانی گوتی « کودیه »
 که نازادی سیاسي و بازرگانی داره و په‌رستگای زوری دروستکردووه.
 هێرشێ گوتی بۆ سه‌ر نه‌که‌د و نیوان دوو رووبار، په‌که‌م هێرشینه‌که که
 له‌کاتی میژووی ناسیای خۆشناوای کۆندا باسکراوه. ره‌شیدا یاسمی له
 کتێبه‌که‌ی « کورد و په‌یه‌سته‌گی نه‌ژادی نه‌و » دا نه‌لێت گوتیه‌کان ۱۲۴
 سال فرمانه‌ه‌وا بوون. له لایه‌کی که ۱۲۵ سال و ۴ رۆژ نووسراوه.
 نه‌گه‌رمه‌راردینکی نووسینه‌کانی بابلی بکرت و کۆیکرنتموه نه‌گاته ۹۱
 سال و چل رۆژ نه‌م زیاده و که‌مه‌یه‌ ناشکرا نیه، وه ۲۱ مه‌لیکیان
 فرمانه‌ه‌وای نیوان دوو رووباریان کردووه. ئهممه‌ش ناوی پادشاکانی گوتیه
 که فرمانه‌ه‌وای نه‌که‌دیان کردووه.

۱- ایپتا ناوی ته‌واوی ایه‌م‌بیات بووه ۳ سال فرمانه‌ه‌وایی

۲- ابن گبشر ۶ سال فرمانه‌ه‌وایی

۳- کی کی لاگاپ ۶ سال فرمانه‌ه‌وایی

۴- شوله ۶ سال فرمانه‌ه‌وایی

۵- الولومش ۶ سال فرمانه‌ه‌وایی

۶- آلی مابا کبشا ۵ سال فرمانه‌ه‌وایی

۷- ایگش هوش ۶ سال فرمانه‌ه‌وایی

۱۵ سال فرمانروایی	۸- ایرلاکاب
۳ سال فرمانروایی	۹- ایبانه
۳ سال فرمانروایی	۱۰- یارلا
۱ سال فرمانروایی	۱۱- کوروم
۳ سال فرمانروایی	۱۲- نبدین
۲ سال فرمانروایی	۱۳- رابوم
۲ سال فرمانروایی	۱۴- ایراروم
۱ سال فرمانروایی	۱۵- ایرانوم
۲ سال فرمانروایی	۱۶- هابلوم
۲ سال فرمانروایی	۱۷- پوزروسین کوری هابلوم
۷ سال فرمانروایی	۱۸- پارلاگاندا
۶ سال فرمانروایی	۱۹- انری داپیزه
۷ سال فرمانروایی	۲۰-
۴ وژ	۲۱- تیریگان

انری داپیزه له خشته به کدا له شاری نه پپور دوزراوه تموه، گموره ترین شای گوتی بوره، فرمانروای خزی زور فراوان کردو تموه. تیریگان دوا پشای گوتی بووه که ماهوی ۴ وژ فرمانروای کردووه وه به دوستی اورتوهیگان اوتونلوزگال لاهرا که پشای شاری اونج « سزمر » بوو سالی ۲۱۳ پ. ز فرمانروای گوتی تمواو بوو نم تیرانه گمرانموه ناوچه کنبه گانی خویان، وورده وورده دهولتهی گوتی کم و بچووک بووه، وه، مملیکی تیره پهیدا بوو. دواي نعمانی فرمانروای گوتی له سالی ۲۱۳ پ. ز دا له شاری ورکا له ۲۱۳ پ. ز سرکرده به کی سزمری بنماوی « نوتوهیگال » توانی ولاته کمی لغزیر دهستی گوتیه کان رزگار بکات له

نورسراوه میخبه‌کاندا نورسراوه که چزن لشکری گوتی به سرکردابه‌تی »
 تریکان » شکان زنجیره‌ی سینه‌می نور ۲۱۱۳-۲۰۰۶ پ.ز کوتایی هات
 به فرمانه‌وای نوگره‌بگال له وه‌رکادا، وه‌دانانی زنجیره‌به‌کی تازه له
 شاری نورکا، ناسراو به زنجیره‌ی سینه‌می نورکه به دواو زنجیره‌ی سزمیری
 دا ثمریت له میژوودا نورغو ۲۱۱۳-۲۰۹۶ پ.ز دامزنمیری نم زنجیره‌به،
 دواو مردنی خزی کوره‌گهی له جینی دانبشت به ناوی » شلکی کوپی
 نورغو » وه ۴۸ ساله فرمانه‌وای کردووه له سالی ۲۰۹۵-۲۰۴۷ پ.ز
 نم پاشابه له‌گه‌له تیره‌کانی زاگرسدا شعری کردووه، ولاته‌گهی فراوان
 کردووه، په‌لاماری ولاته شاخاویه‌کانی زاگروسی داوه و شعری له‌گه‌لدا
 کردوون و داگیری کردوون. له سالی حوتمعینی فرمانه‌وایدا په‌لاماری
 » در - بدهره » ی نبتای داوه پاش شعرنکی خونای داگیری کردووه،
 کوشتن، سوتاندنی دبهات و شار، تالان و به دبل هبنانی خه‌لکی،
 په‌بکمری خوی نمستیره‌کان که له په‌رستگای در — بدهره بوو
 هیناویه‌تبهوه. له سالی هشتمی فرمانه‌وایدا چوته سر ویلابه‌نی
 » کازالو » له روزه‌ه‌لانی دیجله، پاش شعری خونین رشتن، کوشتن،
 سوتاندن، تالان و به دبل هبنانی خه‌لکینکی زور، لمونش په‌بکمری خوی
 » نوموشدا » ی هبناو، دواو نموه شولگی کموته داگیرکردنی
 ویلابه‌ته‌کانی روزه‌ه‌لات و باکوو تا گه‌شته ویلابه‌تی مرهش، کچه‌گهی
 خوی دا به بابشکری والی نور جینگایه. له ۲۴ سالی فرمانه‌وایدا چوته
 سر ویلابه‌تی » گنهر » و پاش داگیرکردن، تالان کردن، تینک و پینکی
 داو، ژماره‌به‌کی زوری کوشت و زوریشی به دیلی برد، لمونشموه دهستی
 کیشابه چمند ناوچه‌به‌کی گهی لولویه‌کان، ویلابه‌تی شیمووم »
 نالتونک‌زیری » و، ولاتی هارش و له سالانی ۲۳، ۲۴، ۲۵، ی
 فرمانه‌وایدا دهستی بمسرداگرتن. له فرمانه‌وای ۲۸ ساله همین دا

اماری بردوخته سر شاخه‌کانی زاگروز و ولاتی « نانشان » ی گرت، شان بهرو باکور کشا، دهولتی شیموری بز سینه‌مین جار لیر کردوه.

دوواجای دووم، شورشیان نه‌کرد و خزیان رزگار نه‌کرد، نیمجاره نیمین جاری داگیرکردن‌بان برو له ۳۰ همین سالی فرمانه‌وایدا، شتارنکی زوری لیکردن و تالانی، سوتاندن، پاش نموی وزانی کرد وی له دانیشتون به دبل برد. له سالانی ۲۹-۳۱ فرمان وه‌وایدا، وبار و سیماره هیزشی بردوخته سر ویلایه‌تی گنهر، دیسان هرره‌ک رانی پنشو بهر کرده‌وانه هلساره، لم ماوه‌یدا ولاتی نانشان به‌موی یسا پاشای سیماش باخی بوو، یارمه‌تیا نعدا، له ساله‌کانی دووا برمان وه‌وایدا نعر جینگابانه‌ی دووره دهست بوون، وه‌ک دانیشتوانی بوه‌کانی کوردستان، له‌ئیز فرمانه‌ه‌وای نعدا ده‌چوو بوون، شولگی شکری ناردوخته سمریان و تا فرمانه‌ه‌وایه‌تی ۴۴ ساله‌ی ناوچه‌کانی یموروم و شاموروم، لولوسی، گنهر، توریلنوم، و هتد. چهند جارنک لاماری داوون و زوری لی کوشتوون و مال و سامانیانی تالان کردوون.

بورسین: درای مردنی شالگی، بوسینی کوپی له جینی دانیش. له فرمانه‌ه‌وای نعدا ناوچه‌کانی ناوه‌ندی زاگروز شورشیان کرد، نیمیش به ندی شمپی دژ کردن، هرره‌ک باوکی به کوشتار و تالان و سوتاندن، ندینکی هیناپه‌ره ژنر فرمانی خزی، لشمربها کمرکوکی نیستا والبه‌کی زی داناه به ناری « هون هونی » درای فرمانه‌ه‌وای شولگی که زور برمانه‌ه‌وا بووه، ۳ مه‌لیک فرمانه‌ه‌وایان کردوه، دوايه‌که‌یان مطلبیک « بی سین » بووه ۲۳ سال فرمانه‌ه‌وای کردوه، له سالی ۲۰۲۹-۶۰۲۰. زوا داننرنت که دوا پاشا و کزتای زنجیره‌ی سوزمه‌ره، له میزورودا له لجامی هیزشی تیره‌کانی ناموری له بهشی خوزناووا هرره‌ها هیزشی

یلامی له ووزهه لاتموه، بووه هزی وروخاندنی نم زنجیره‌بو به دیل گرنتی
مەلیکی سۆمەر.

زنجیره‌ی یه‌که‌می بابل:

دامەزرینه‌ری نم زنجیره‌به پیاوێکی نامۆریه به ناوی « سۆموناڤام » له
سالی ۱۸۹۴ پ.ز دا، نم مەلیکه دیوارێکی پان و بمرین و بههیزی به
هواو دهووی شاری بابلدا دووست کردووه، ولاته‌که‌ی فروان کردوو ترانی
ده‌ست به‌سەر « بۆرسا، بۆرسی نەمرود » ی نزیک به حیلە و سەرچاوه‌ی
مفر دا بگرنت، له فرمانه‌ه‌وای نم زنجیره‌به‌دا، به ناویانگترین مەلیکیان
حامو‌زایی بووه که شش هه‌مین مەلیکه لهو زنجیره‌به‌دا، ناوه‌که‌ی به واته «
لاله‌ حمو عظیم او ماکثر » خ‌وای پارێزه‌و‌ی گه‌وره. ره‌نگه‌ ناویش «
صو‌را‌یی » بوو بیت، ناو‌را‌و ماوه‌ی ۴۲ سال فرمانه‌ه‌وای کردووه له
۱۷۹۲-۱۷۵۱ پ.ز. ڕووی‌ری ولاته‌که‌ی له بازنه‌به‌کی تیره . ۵ میلی
یاتره‌بووه. ناو‌را‌و قانونی داناوه له سالی ۱۷۷ پ.ز. قانونه‌کانی نه‌بیته
ده‌بش.

پاش مردنی حامو‌زایی، کۆره‌که‌ی به ناوی شمشایلو‌نا، بووه مەلیک
له فرمانه‌ه‌وای نه‌مدا له هه‌ندێ جیگا شۆرش په‌یدا بوو، وه‌ک له شوش وه
له لارسا، نۆر، وه‌رکا، وه له هه‌ندێ جیگای که باخی بوونیش ده‌ستی
نیکرد نه‌مانه هه‌سو‌ی له‌ژێر فرمانی ره‌وای نم زنجیره‌به‌دا بوون و به زۆر
اگه‌رکرا بوون. له‌م کاتانه‌دا ۲ تیره‌ی بههیزی به‌کیان گرت، گو‌تی،
ه‌لو، کاشی، نم به‌که‌گرتنه‌ش به سه‌رزگابه‌تی « گاندیش » بووه که
سه‌رزکی کاشیه‌کان بووه. هه‌رشبان کردۆته سه‌ر بابل و سه‌رکه‌وتوو نه
ه‌وون، پاش نه‌وه که‌وتنه ناودنی خه‌لکی خ‌و‌یان به ناوی نه‌شموه بۆ ناو
شاری بابل. پاش مردنی شمشایلو‌نا، کۆره‌که‌ی بووه فرمانه‌ه‌وای بابل به

ناوی « نبشوخ له سالی ۱۷۱۲-۱۶۸۵ پ.ز » له فرمانه‌وای سده نوره جیا بوهوه، سمریمخوی خوی وه‌رگرت، هه‌روه‌ها فوراتی ناوه‌راستی له‌کیس چور، له‌ر کاتاندا ولاتیکی تازه له « عانه » په‌یدا بوو. کاشیه‌کان به‌ جاری دوهم په‌لاماری بابلیان دا و گرتیان، نهمه په‌نگه له سالی ۱۷۰۹ پ.ز دا بوو بښت. دمه‌باره‌ی گرتنی بابل و میژوه‌که‌ی له لایمن کاشیه‌کانه‌وه، له ناو میژوونووه‌کاندا به‌چوونی جیا جیا زوره:

له کتیبی العراق فی التاریخ نه‌ئیت له سالی ۱۵۹۵-۱۱۵۷ پ.ز بوهوه. نهمین زه‌کی له کتیبه‌که‌ی میژووی کورد و کوردستان نه‌ئیت سده‌ی ۱۸ پ.ز دا بوهوه نزیکه‌ی شمس سده فرمانه‌وا بوون.

د. محمود جواد مشکور، ماموستای دانیشگای تاران له کتیبه‌که‌ی خزیدا به ناوی « ایران در عهد باستان و تاریخ اقوام پادشاهان پیش از اسلام » نه‌ئیت کاشیه‌کان له سالی ۱۷۵۰ پ.ز په‌لاماری بابلیان داو گرتیان، ۵۰۰ سال فرمانه‌وا بوون تا سالی ۱۸۸۰ پ.ز.

د. مسعود گولزاری له به‌رگی یه‌که‌می کتیبه‌که‌یدا به ناوی « کرمانشاهان و کوردستان » دا نه‌ئیت: کاشیه‌کان له سده‌می فرمانه‌وای کوره‌که‌ی حامزوبیدا فرمانه‌وای بابلیان گرتوته دست و ۵۷۶ سال فرمانه‌وای بابل بوون. نهمش له نیوه‌ی سده‌ی ۱۸ پ.ز دا بوهو تا سالی ۱۱۷۱ پ.ز خایاندوه.

به‌پنی به‌ررورد کردن له میژوه‌کاندا، له نیوان ۵-۶ سده فرمانه‌وايان کردوه تا سالی ۱۱۷۱ پ.ز - نووسر -

کاسی: نیلامیه‌کان پنبیان وتوون کوسی

ناشوریه‌کان پنبیان وتوون کاشو

بزنانه‌کان پنبیان وتوون کاسی تریس به واته « فلز »

پنش ماده‌کان ناکسایا، ناشوریه‌کان پنبیان وتوون کار - کاسی به واته

نه کمد بیه کان پنیان وتوون کاششو. وه له هندی کتیبی تییدا به کوش ناویراون. پاش دامعزاندنی فمرمانه وایبان له بابل پنیان وتوون کاردونیاش. کاشیه کان له پینش میزودا همبوون. له بمشی ژووری پشت کزو پینش کز هیزشبان بدوته سر باهل و داگیریان کردوه.

پنشرت باسانکرد له لایهن و محیره ی نه کمد و باهلموه بهره وام هیزشیان نه کرابه سر و ولاته که بیان و ناوچه کانیاں کاول نه کرد و خه لکه کانیاں نه گوشت و پاش تالان. بمشینکی زوریان بعدیل نمبردن. به قسمی استراهن. پنشرت کاشیه کان له مادی و رخی دهرای خه زهر بوون و باشان بهره و لورستان رزیشتون. دومرکان. پاش ماره ی نمانی له تالش و قهقاس دوزیموه. زمانیاں له گه ل زمانی قهقاسیدا په ک پشه بووه. زلوتر به زمانی هیندو نوروپی نچی. نمانش وه ک ماد نه زادی نارین. زور شتی نمانه که له لورستان دوزراوه تموه. وه ک نوانمی له تالش و قهقاس دوزراونه تموه. وه ک په کن. نم شتانش نه گهریموه بز ۲ هزار سال پ. ز. په نگه هر له زمانی نم کاشیانمندا شاری قهزوب دروستکرا بیت و ناوی دهرای خه زهر نرا بیت. کاسیه کان زور شرکمر و نازا بوون. تا نیستاش له گزیه کانیاندا خه لچهر و تیروکووانی زور دوزراوه تموه. له هیچ جینگاهه کی نیراندا بمقد ناوچی لورستان چه ک نمبووه. له سهره تاوه خه لچهر پان بووه. پاشان تور له سزمهریه کانموه فیزبوون. شتومه کی برۆنزیان بریتی بووه له خه لچهر و تور و تیر و سهره نیزه. همره ها گورزی برۆنزی و بهره دیش. له شتی جوانیدا. ملوانکه. دهستمانه. گواره. همره ها بتی زور دوزراوه تموه له برۆنزی. شینوهی گلکا هیشیان تیا کراوه. له دور لایموه دوو که له کتیری بان شیر. یان مریشکی دهنوک باریک کراوه. هندی لمو په یکه رانه گباندا ری تیا نه. تمنها گلگامیشه. به ریشموه بان

بن ریش، دوو بان چوار شاخ که نیشانه‌ی خوابه‌تی نموه نیه کیشراوه،
 لغای نسپ گمورهو بچوک له هندی گزودا له لورستان و تالش
 دوزراونه نموه، نم لغواتمش بز لغای نسپ نموده بشکر بز نیشانه
 بووه، دانیشترانی لورستان له دروستکردنی برزنزدا له پیش همور
 میلله تانموه بووه، لسمه‌تای کزچکردنیاندا بز نم ناچانه تیکل بهر
 خملکه کزنه‌ی نمو جینگابانه بوون. له همور کاتی فرمانه‌واییاندا له
 بابل له دروی ژن و ژن خواستنموه تیکل به نموده‌کاتی کمی دهره‌وی
 ناری نمبون، تمها له نبر پاشاکاندا ژن و ژن خواستن بووه، وهک
 فرعمونی مسیره‌کان له گمل نماندا، وه ناشوریه‌کان که له ژنر دسته‌لائی
 فرمانه‌واییاندا بوون، له سواچاکیدا بن هاوتا بوون، نعمان بوون بز
 یه‌کم چار نسپیان بردوته نینوان دوو درویار، زور نسپیان لا خوش‌عروست
 و لا پیروز بووه. وه له دروی وه سنی نسپمونه زور بایمخیان به نسپ
 داوه، له‌کاتی شمردا زور لایان گران و شورویه‌ی بووه شمرکمرنک سواوی
 ماین بیت، نابیت شمرکمر سواوی ماین بیت له‌کاتی شمردا، له ماوه‌ی
 فرمانه‌واییاندا له نینوان دوو درویار ۳۶ پاشایان فرمانه‌واییان کردوه.
 کاسیه‌کان خوی خویانیان پمرستوه وهک نیسپاک وه سه‌که، هودا،
 هریه، وه کاششور له کزنمونه خوابان بووه و لایان پیروز بووه. نسپیان
 پمرستوه نممش په‌بهرندی کاسیه‌کانه به تیره‌کاتی هندو نوروپای،
 نمونیش نسپیان پمرستوه. سوریش خوی کاسیه‌کان بووه، که خوی
 خوره. بزوریش خوی تزفان بووه. وه بوکاش « بغاش » به واته خوا، نم
 وشمبه له زمانی سلائی‌دا بوگو « بغو » وه‌له فارسی کزنلدا بوغ بووه.
 یه‌کینک له سرکرده بغویانگه‌کاتی کاسی ناری اندابوگاش بووه نممش
 به واته خوا.

له‌ناوکاسیه‌کاندا دوو زمان ده‌واجی بووه. یه‌کم زمانی خملکی که له

ریشه‌ی زمانی قفقاسیه. دوه بز پاشاکان و ناسراره‌کان بروه کمله ریشه‌ی هندو نوروپای و نیرانی بروه. له نوروسینگی کاسیه‌کاندا که دوزواوه‌توه نه‌لنت: ویلايه‌تی گوتی، پادان، آلمان، زه‌های نیستا، له‌زیر ده‌سته‌لانی تواندا بروه، له روزه‌لانی باکوری بابل ناری قومی کاسی تا هاتنی پونانیه‌کان مابوو. پونانیه‌کان بعوانیان وتوه کیسیان وه کوسبان له میژووی فارسی کوندا پنبیان وتوون کوش. کاندیش به‌کم فرمانه‌وای کاسیه‌کان له بابل دا نوروسینک ماره‌توه لم پاشایوه که خزی به پاشای چوار اقلیمی جبهان ناوردوه ۱۶ ساله فرمانه‌وای کردوه. به‌ناربانگترین پاشای کاسیه‌کان له بابل دا «اگرم کاک ریم» بروه. وه له سالی ۱۱۷۱ پ.ز نم ده‌لته گهریه پروخا، له لایمن نیلاموه. به‌سمرزکابه‌تی پاشای ناسرای نیلام کوتیرناخوشه ناورار پاش نموی بابلی گرت، له شاری سیپار ستونی سرکوتنی ناراسینی برده نیلام نور سرکوتنی ناراسینی به سر لولویه‌کاندا له قهره‌داغ. وه نمو برده گهریه که قانونی حامزرابی لیسر نووسرا بروه برده شوش، به فرمانی نور هیندینک لور نووسینه‌ی حامزرابی کوژانده‌وه. بز نموی به‌ناری خزیوه هندیکی بنوسیت، نممش سری نه‌گرت بزی، پاش نعمانی ده‌لته‌که‌یان گهرانه بز جنگای خزیان لورستان.

ناشوریه‌کان:

له ناوه‌راستی ۳ هزار ساله‌ی پ.ز هاتونه‌ته نارچدی باکوری عیراقوه، هاوچمرخی سربارتیه‌کان بوون، ناشور له ره‌گزی سامین، وه له جزیره‌ی عهره‌بیهوه گزچبان کردوه، زمانبان زمانی نه‌کدی بروه و نووسینی میخبان به‌کار هبناره، که نووسین و دوزینهوه سزمیره‌کان بروه، ناشور به‌کم شارو به‌کم پایتمختی ناشوریه‌کان بروه که بهر ناوهوه ناوئاره. ناشوریه‌کان له ناسیا سورو پینچ سد سال فرمانه‌وابان

کردووه، به گم گهلیک که سمریپچیان لیکردوون ماده‌کان بوون، له پینای نازادی و سمریخزی خزیاندا بمرده‌وام شمریان له‌گه‌لدا کردوون، خه‌لکینکی کمش چاریان له ماده‌کان کردووه بمره‌هاتوون له‌گه‌لدا ناشوریه‌کاندا. ناشوریه‌کان له همورو ماره‌ی فرمانره‌وایباند، کله نروسینه‌کانی مملیکه‌کانیاندا هاتووه به شپوه‌ی نووسینی میخی، زور شانازی به سوتاندنی دنها و تینکدان و کاولکردن و کوشن به شپوه‌ی ناسر و نشکه‌لجه و جزا و جز و به دبل بردنی خه‌لکینکی زور له ژن و له پیاده‌کمن، پیاده‌کان به پروت و قوتی و له دواره همدور دهستیان بمستوون، ژنه‌کان داوینیان بریون و له‌گه‌لدا پیاده‌کاندا نمر همورو ماره دورره بمو شپوه‌یه بردونیان بز نمبنوا.

به‌کزمه‌ل مندا‌ل سوتاندنی ماده‌کان، په‌لجه برینی دانیشتون که مه‌ترسیان لیکردوون شمریان له‌گه‌لدا بکمن. گوزانمویه فراوان و دوررخشنه‌ویان و هتانی ره‌گزی که بز جینگاکانیا. نمانی باسکرا له دوی نم لاپرانمویه دیت. نم همورو شمر و همرایه، به‌پینی نووسینی هیرودت که . . . ۵ سالی خایاندووه له ۱۲۷۴-۷۵۴ پ.ز له نیوان ناشر و ماده‌کان دا بروه، پاش نمر میزووش بمرده‌وام شمرور همرا بروه تا سالی ۶۱۲ پ.ز. مبتانی: فرمانره‌وا برون بممر ناشوریه‌کاندا، پاشان میتانی بونه‌ته دوو به‌ش به‌کهمیان له ناوچه‌ی گومی وان، دووه‌میان لمرورو ولاتی ناشرور و بمشکی سوری، پاشان میتانیه‌کان ولاته‌کیان تمسک بزتموه، تا بونه‌ته ولاتینکی بچووک، له بمرزابه‌کانی سرووی نیوان دور پرویار، له نروسینی مبخیه‌کاندا ناری « خاتی گولباتی » هاتوره، له درایدا که بن هیز بوون، ناشوریه‌کان نمرانیا خسته ژر دهسته‌لانی خزیانمویه، نم پروداوانمش نمیت له سالانی ۱۳۶۵-۱۳۳ پ.ز له‌کاتی فرمانره‌وای مملیکی ناشرور، ناشرور ثریالت دا بوو بیت، لم کاتاندا

په‌مانیک بمسرا له نیوان ناشور و کاشبه‌کاندا، کچی ناشور نوبالت درا به کورې پاشای کاشبه‌کان.

شملان سمری به‌کم له ۱۲۷۴-۱۲۷۵ پ.ز په‌لاماری نورارتو « ترمینیا » و ناوچه شاخویه‌کانی‌دا، ولاتی خانی گلباتی میتانی خسته سمر ولاتی ناشور. شاری کلخو « نمرود » ی دروستکرد و کردیه پایتمختی خزی، لم هیزشدا تالانینکی زور، کوشتن، گاولکردن و دبلینکی زوری هینا بؤ ناشور، توکلشی نشتوتای به‌کم ۱۲۷۴-۱۲۷۵ پ.ز. نهمیش همروه‌ک باوکی په‌لاماری ناوچه‌کانی زاگرس نعدا و بمو کرده‌وانه همل نسا. ناوبراو به‌کم پاشایه کعوته گوزانموی دانیش‌توانی ناوچه داگیرکراوه‌کان، به تایبته‌ی نموانه‌ی ملیان نه نعدا و شورشیان له دژ نه‌کردن، نم راگوزانمش بؤ جینگا دوروه‌کان هوو، نم په‌وشته بوو به پيشمی هممو پاشاکانی ناشور نموانه‌ی به دواي نمودا هاتن و بمردوام لسمری رزیشن. شملان سمری به‌کم له نووسپینینکی میخیدا که دوزراوه‌نمو، باسی نم تیراته نه‌کات که نموش به‌لگه نامه‌یه نعلیت:

خالدی و ناراراتی، سویاری و نابری و میتانی و موشکی و زوری که هممو گوتی بوون، قعومی گوتی که له ناسمانی نم سده‌ی‌دا وه‌ک نستیره نعداوشانموه لمبر زوریان، وه زور به توانا و بهیز و نازایه‌تی و شرکمریان ناویانگیان همبو، بمرامبر به من یاخی بوون و دوژمنایه‌تی متیان کرد پاش شرکردن له‌گلباندا، له ستوری نمرارتوه تا، که موخی « تور عابدین » و بهرنای نم ولاته گموره‌یه خوننی گوتیه‌کانم وه‌ک ناو بژانده.

نعمش نیشانه‌یه بؤ نموی که هممو ناوچه‌ی زاگرس نیشتمانی قعومی گوتی بووه. هر له سده‌ی ۹ پ.ز ناشوریه‌کان ده‌ستیان کردوه به لشکر ناردن بؤ سمر ناوچه‌کانی « ماد » وه‌ک جارانی پيشوو نمجاره به

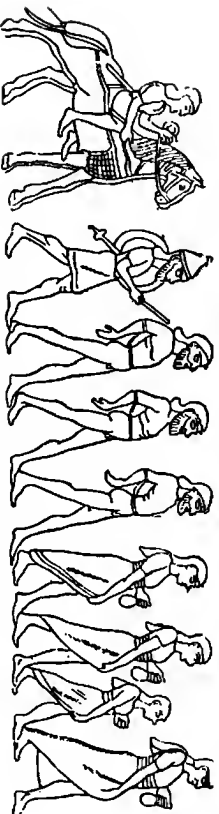
تاشوریه‌کان دبله‌کفن نه‌کوزن - لاسوی نه‌خشی دمو‌اژمی (بالاوات) ی
 سالاناسلمی سیتیم گه‌راوه . . . له سه‌مفی نژی‌مفی یتش ژا‌یش تا . . .

دهستورد تر. بمبمبستی تالان کردن و کوشتن و دبل هبتان.

هیزشی ناشور که دهستی پی نه کرد بز سر ناوچه‌کانی ماد، دانیشتونانی نو ناوچانه به زوری ناگیران لمسر لوتکه‌ی شاخه‌کان نه کرده، نیشانه‌ی نهو بوو که لشکری ناشور هاتوه. خدکه‌کش به ناچاری ناژه‌کانیان نمبرده سر لوتکه‌ی شاخه‌کان و، نو دبهاتانه‌ی شورابان همبو ناچار به‌رنگاری ناشوریه‌کان نهوستان و بشم نهاتن، شوراکان بمبیز نبورن و نه‌گیران و به تازار و تشکله نه‌کوژران.

له کوتای سده‌ی دهمی پ.ز «ناداد نبراری» پاشای ناشور له ۹۱۱-۸۹۰ پ.ز ناوچه‌ی نورمیری زنی بچووک، سنووری کیشویری لولویه‌کان له «هابهی» و زامواتا گمردنه‌کانی کیشویری ناماری گرت، پیشتر به‌رو سرچاوه‌ی زنی گموره تا کیشویری «مبهری» نزدیک کمناری روژناوای ده‌ریاچه‌ی نورمی چوو بوو، توکولتی نیورتی دووم، له سالی ۸۸۵ پ.ز کموته داگیرکردن، دبهات سوتاندن، تالان و به دبل هبتانی خدکی.

ناشور ناسریالی دووم، له ۸۸۳ و ۸۸۱ و ۸۸۰ پ.ز کموته لشکر بردن و دهستدریژی له جارانی که زور تر و زیاتردندانه‌تر، له سالی ۸۸۳ پ.ز پاشای ناشور له پنگای «کیره‌وردی» هوه چووه ناوچه‌ی زنی گموره و به‌رو روژناوا روژشت و همبو جینگایانی کیروری و سمیس و سمیره و خاگاو... هند داگیرکرد. خرج و باجینکی زوری خسته سد دانیشتون، نم جینگابانش له کمناری روژناوای ده‌ریاچه‌ی نورمی وه بوون. لولویه‌کان نم لشکر هبتانه‌ی ناشوریان باش لیکدا بووه نه‌بازانی نم به‌کم هیزشی ناشور نیه، بزیه کموته خزیان له سالی ۸۸۱ پ.ز به همبو توانابانموه بز به‌رنگاری ناشوریه‌کان کموته خو ناماده‌کردن، پیشوای هوزی «ناسبگو» بشی ده‌رگا که به زمانی نه‌کمدی پنبان نهوت «نور

بر دخی دیه کازن - که روی نه خشی دهو از روی (بالاوات) ی
 سالاندهای سیمیم همراه - که سمدی تریه می پیش زایشی دا ..

- ناداد « بوو به سرکرده‌یان، هموو خفلکی سمرانسری ولانی زاموآتی
 له ده‌وری خوی کزکرده‌وو، لشکره‌کمی وه‌ک شورا لیکرد. ناسیرپال
 نمپراتوری ناشوو نه‌بهنشت نورآداد کاری خوی بهیچی بهینی، به پله
 بنسویابه‌کی فراراتموه په‌لاماریدا پاش شمرنکی خونساوی همووی
 داگیرکرد، بابیت « بازیانی » نیستا ر ۲۰ شاره‌کمی گرت. نورآداد
 هملهاټ بز شاخی نه‌بسر، که پنیشر لولویه‌کان پنیان ثنوت کینبا «
 پیره‌مه‌گرون « ی نیستا، نه‌بسر به زمانی سزومری واته رزگاری به‌پینی باس
 و نووسینی بابلی کشتیه‌کمی نوح لوی نیشتوتموه. ناسیرپال سی پاشای
 بچووکی زاموای گرت، بز چارترساندن لسمر چمقی رنگاکاندا لت و
 پتی کردن، تالانی « داگار « وه پادشای « موساسینا « که ناوه‌ندی نور
 له قه‌لای « لاریزا « بوو همووی تالانکرده. پاشان شمیره‌کانی‌کمی
 زاموا ملیان بز کهچ کردو خمرج و باجیکی زوری خسته سمریان و ولاته‌که
 یانی به ناشوره‌وه بمستموه، له نیوه‌ی سده‌ی نوه‌می پ.ز لوی کاتموه
 ناوترا « زاموا « یان مازاموا، له‌لایمن ناشوریه‌کاتموه، بمشی زوری نم
 ولاته ماننایان پی نموت. پاش چند سالیک دوو میر نشینی زموای
 خوارو « نامکام « و « ناراشتوا « خمرج و باجیان نندا، دیسان ناشور
 ناسیرپال به لشکره‌وه په‌لاماری دان قه‌لای « نامالی « ر قه‌لای «
 ناراشتوا « ی داگیر کرد کموته تالان و کوشنار له نیو بنممانی
 پادشاکانی ناراشتوا ، همروها میرنشینه‌کانی ده‌ورووی « کیرتبارا/ش
 که « باربار نیوه‌ندان بوو، همروها ساهینا/ش نیوه‌ندی خودون ر
 مرساسینا که نیوه‌ندی بوناس/ی بوو تا گرده‌نه‌کانی « خاشمبار «،
 لغوا هموو ثمانندا ته‌نھا داگارا به‌لینی دا خمرج و باجیان بدانی له
 شوننه‌کانی کدا شوننه‌واری ناوچه‌کمی سریموه، هرچی لاو نموه
 به‌کله‌کی نیش نه‌ات بدیلی گرتنی، هرچی متدال بوو ناگرنکی گوره‌یان

کرده و همسویانی فریدانه ناز ناگه کمه، سوتاندنی، پاشان داشوریه کان
 بهرود شمارهتی « نامکا » کشان شو ناوچه به لمرسا خویان شاردوه له
 کبیره کاند، ناشوریه کان له قه لای « زارو » وه ذاواییه کانی دهوروویری
 که چزل و وزیران کرا برون، هرچی همورو همسویان تالانکرد، توانمی
 بهدیل گبرا برون له شهر کیره کان به جزوه ها شیوازی نازار و نشکه لجدان
 نه بان کوشتن. دواي نموه په لاماری پادشایه ک که ناوی « ناتا » بوو
 کموتبروه دامینسی ژوری کبیره کانی « نبش پوو » داگار کموتبروه
 خواریموه. نم شانشینمشبان هرودک میر نشینه کانی تر تغورتونا کرد و
 کاولیان کرد. ناشوریه کان پیشه کمرانی « زاموا » بان به بینگار برده شاری
 کلخو، پاشابانی گلبران و « خویزشکیه » له خوارووی ده ریاحمی وان و
 قه لای کاسی « خارتیش » توانیش هریره که دهسته دیاری خویان نارد بو
 پادشای ناشور، ناشور ناسیناپال بهمانه رازی نبوو جارنکی تر هوئی دا
 که خه لکی زاموا توانمی کمله چیاکاندا خویان شاردوبزه ده سنگیر بکات،
 قه لای « نانلیل » ی که ماوه به ک بعده ست پادشاکانی کاسبهوه بوو نونی
 کردهوه. کردی به ناوهندی کزکردنوهی دارایی و باج و خمراجی ویلايه ته
 داممزاده گبراه کان، پاش داگیرکردنی شو ناوچانه ناشوریه کان همدینک
 له ده ست و پنهونده کانی خویان کرده چاودیری بهسریانوه، نوردوگایه کی
 لمو ناوه دا دروستکرد بو کزکردنوهی باج، زوری نه خاپاند که کمو ناوچانه
 دژی ناشوریه کان راهبرین و هر همسویان سریمخوی خویان وهرگرتوه.

لمسانی ۱۸۵۹ پ. ز سلطانمیری سبیم به لشکره وه هاتوه سر شو
 ناوچانه ناشوریه کان دستیان نه گشته شونته دورره کان بزیه له زاموا
 جینگه به کیان وه ک نوردوگا دروستکرد، لمونوه کموتنه په لاماردانی جینگا
 دورره کان بو کوشتن و تالان و سوتاندن، دواي قه لاچوکردنی میسر نشینه
 بهچوکه کانی دهوری زاموا له سرده می گرننگترین پادشای زاموا ده وله تینک

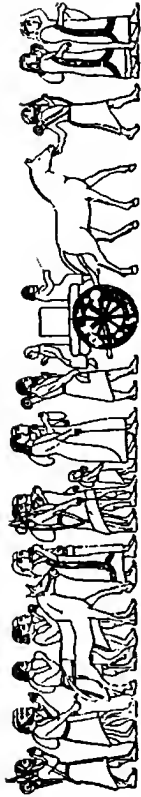
له زاموای ناوخو همبوو « نیک دپارا » یان « مهکتبارا » سرزکابه‌تی نه‌کرد له سالی ۸۵۵ پ. ز سلطنتی سینه‌م په‌لاماری داوه سرکوتوو نه‌بوو.

به شنبه‌کی گشتی له سین چاره‌کی به‌کمی سده‌ی نهمی پ. ز له ناوچه‌ی ورمی و روویاری « چمختو » بن‌گیروگرفتی گه‌وره چهند ده‌ولته‌نیک دامزرا له سالی ۸۲۶ پ. ز سلطنتی سینه‌م شورشی ناوچه‌ی ناماری کوزاندوه وه « یانزی » پینشوای بیت همامانی دراوسینی ناوچه‌که کردبه پادشا، پاش مارویه‌ک سرپینچی کرد. ناشوریه‌کان لشکریان لای ژوری روزه‌لات و له رنگای چیاکانی خاشمار خاشیمور بوسر نامار نارد. هموو قه‌لاکانی ناماریان ویرانکرد هرچی شتومه‌ک له شاخه‌کاندا شاردراپزوه هموویان برد. یانزی پادشای نامار رای کرد بووه ولاتی ماده‌وه، نهمش بیانویه‌ک بوو ناشوریه‌کان په‌لاماری خاکی ماد بدن، چوونه سر خاکی « مسی » له بشتی ژوروری روویاری « چمختو » له‌ونوه به‌رو ناوچه‌ی « نارازیش » وه « خارخار » که له‌و کاتاندا به‌شیک بوو له به‌کیتی هوزه‌کانی ماد.

سرچاوه ناشوریه‌کان بزیه‌کم جار نهم سرزومینه به نامادا ناو ده‌بن. سالنامه‌کانی سلطنتی سینه‌م باسی چوارقه‌لا ده‌کات که له خاکی مادا به‌کاری هیناون، ناشوریه‌کان تالان‌نکی زوریان له خاکی ماد دا کردوه. وه یانزی پادشای ناماریشبان به دپلی له‌گه‌ل خزیاندا برد، له سالی ۸۲۸ پ. ز سلطنتی سینه‌م پیر بوو بزیه لشکرینکی به‌سرزکابه‌تی نورتان پینان ده‌ووت « دایان ناشور » روویان کرده زاموای ناوخو له ده‌راوی زنی گه‌وره به‌رو « خزی‌شکبه » له خوارووی ده‌ریاچه‌ی وان وه له ونوه بوسرزه‌مینی نونالکی پاشای ماننا، نونالکی هه‌لهات بو شاخه‌کان قه‌لا‌ی نیزیرتو یان زیرتو که زور سمخت بوو پاش شهرنکی خونناوی داگیران

کردو هرچی همرو مالآت همرو همرویان به تالآن برد. دیسان له سالی ۸۳۷ پ. ز ناشوریه‌کان په‌لاماریان دایمیه پاش کوشتن و سوتاندنو تالاننکی زور وه دیلنکی زوریان برد، هر لم سالاندا له زاموای ناوخو تیپهرین و بهرو نامار سرهو ژیر هوونموه قه‌لای بوشتن له سنووری ماننا چهند شونن و قه‌لایه‌کی نری ماننایان داگیر کردو « نامار » یان له ناو برد و ناوچه‌که‌بان کرد به گومی خونن له سالانی ۸۲۷-۸۳۶ پ. ز دیسان هیزبان کردوتمره سر ناوچه‌کان و هر وه‌ک جارانی پیشوو کرده‌وی نار‌ه‌وایان کردوه.

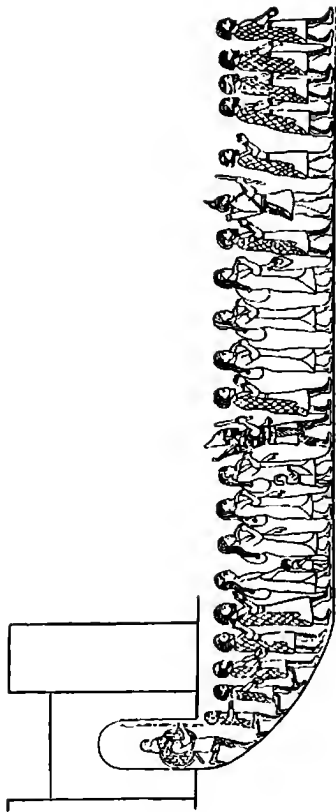
شامی نادادی پنجهم، پاشای ناشور له سالی ۸۲۱ پ. ز دستی کردوه به هیزش کردن بزسر خاکی ماد وه له سالی ۸۲۰ لشکرنکی به‌هیزیان کرده سر ماده‌کان به نار مانندا تیپهرین و گشتنه خاکی ماد له بشی ژوروری چمختو ده‌ستیان گرت بزسر ژماره‌به‌کی زور له همرو مالآت، گه‌لنک ناوایان سونادو زیاننکی زور له « مسی » به‌کان کعوت وه ناوچه‌کانی ده‌روبروی ورمی کونستانی « گیزیل بوندا » بان داگیر کرد، شمش هزار شمرکریان لی کوشتن و ۱۲۰۰ کسبشیان به دیل گرت و هرچی همرو تالاننک کردو شو ناو‌ه‌یان کرده گومی خونن. په‌لاماری هوزنکی مادیان دا پاشا‌که‌یان به ناوی « هانا سبرزکا » له قه‌لای « ساگ بیتز » دانمبشت لسانیش ۲۳۰۰ کسبشیان لی کوشتن و ۱۲۰۰ دیکه‌بان لی به‌دیل گرتن وه قه‌لای ساگبیتز شو ناوچه‌به ویران کراو ۱۶۰ سوریان لی به دیل گرت ماده‌کان بمه تنک نمشکان. مونو سوارنا، که قهرمان‌ه‌وای نارزیاش بوو که هوزنکی ماده، له کاتی تیپهر بوونی ناشوریه‌کان به کینه‌کاندا ینگای لنگرتن و به‌شهره‌ات له‌گه‌لیاندا، ماده‌کان زیاننکی زوریان لیکه‌موت به ۱۰۷۰ کوژراو، وه به‌شینکی زورشیان لی به‌دیل گبراه زوریش له ناشوریه‌کان کوژران.

تاسوړه کاز په زور کوچ په خټلې شو ناوچانه نه کمن که کمون نه نه زير
 دهستانه لمری نه خټلې هملکه نراو له نه پخوا گیر او ده - سدهی جوتنمی
 بنس زایش

شمشی نادانی پینجهم پاشای ناشور له سالی ۸۱ پ.ز. مردوره
 پاش خزی کوه‌کمی هاته جنگای هرچمنده مندان بوو، بفراری ناداد
 نبراری سینه‌م، بهزی مندان‌بوه شازن « سامورامات » که لمیزودا به
 سمیرامبد « سمیرامیس » بفراریانگه، ولاته‌کمی بفریوه نمبرد، نفسانه
 لسمر نمر ۵ هابه، پاش ۵ سال له ۸۰۵ پ.ز. نادان‌نبراری فرمانبره‌وای
 ناشوری گرتنه ده‌ست، هر چمنده سمیزمیس هروره‌ک جوان فرمانبره‌وای
 ده‌کرد، چمنده جازینک لشکریان کردوته سر ماده‌کان و ماننا، له
 ساله‌کانی ۸۰۹، ۸۰۷ پ.ز. له دژی ماننا وه دیسان له ۸۰۶ پ.ز. له
 ساله‌کانی ۸۰۰، ۷۹۹، ۷۹۷ له دژی ماد و، وه‌جاریکی که له سالی
 ۷۹۳-۷۹۲-۷۸۸ پ.ز. نمر همورو سالانه شریان له‌گه‌ل ماده‌کان
 کردوه، له سالی ۸۰۲ له نووسراونکی سمیرامیس و نادان‌نبراری دا
 هاتوره که ناشوریه‌کان له « ثیللیپی » نزیک تارازیش وه کیشوره‌ی
 ماده‌کان و سراسری گبزیل بونداد « ماننا » وه « نالابریا »
 فرمانبره‌واییان کردوه له نووسراوی سالی ۸۰۲ پ.ز. باسی کیشوره‌ی ماد
 « مادای » کراوه. دوی نمر میژوه سمیرامیس و نادان‌نبراری پینج
 جاری دیکه لشکریان کردوته سر خاکی ماد وه شریان له‌گه‌ل کردوه.
 په‌لاماری « مینوا » پاشای نورارتو له سالی ۸۰۷ و ۸۰۶ پ.ز. پینج
 جار له‌خوارووی ده‌ریاچی وان له « خزیشکیه » سالانی ۸۰۱ و ۷۹۸ وه
 ۷۹۱ وه ۷۸۵ و ۷۸۴ پ.ز. کموتونه‌ته شمره‌وه.

سلطان‌ساری چوارم جینشینی نادان‌نبراری سینه‌م، دیسان له سالی
 ۷۸۱-۷۷۸ پ.ز. له‌گه‌ل نورارتو‌دا له جهنگدا بوون. نورارتو « موساسیر
 » له بمشی ژوروی زنی گموره‌دا گرتیوو وه هره‌شهبان له ناشوریه‌کان
 ده‌کرد له سره‌تای سده‌ی هه‌شتمدا چورونه بمشی ژوروی ناوچی فوارت.
 له سالانی ۷۷۵ وه ۷۷۴ وه ۷۷۲ پ.ز. به‌شمر هاتوون وه‌همورو

بمؤور كؤچاندنى ماده كان ، لمدوى بمردىكى ئاشوربه كان له ندىنوا كئشراوه [سەدى مىھونىسى يىتىش زانىسى]

جارینگ لشکری ناشور هاتونه ته سریان. هر لم سالتهدا ماننا له نوراتز جیابونموه.

تیگللات پلایسری سیهیم له سالی ۷۴۳ پ.ز پهلاماری ماننای دا هرچمند ماننابهکان له پووی هیزو بایمخوه له ناشور و نوراتز کمتر نمبون، ناشوریهکان به کیشوهری ماننابان دهووت « مادماننایی » کزمه لَبیک له پیاوه گموره کانی ماننا هیمبون پنبان دهووتن نهنجومه نی پیاوه گموره کان، ولاته که بیان بهرنوه دهبرد، پاشان دهولفت پهیدا بور له سالی ۷۸۸ پ.ز ماننابهکان له پیناوی نازادی و سهریه خزی خزیاندا له برامبر لشکری ناشوریهکاندا وهستان. دوا لشکر کیشی سمیرامیس و نادادنیروی بوسر خاکی ماد تا سالی ۷۴۵ پ.ز خایاند وه دوا هیرشیان له سالی ۷۴۴-۶۷۸ پ.ز بووه.

له سالی ۷۴۴ لشکری ناشور پرویان کرده بهشی ژووروی ورویوی سیروان، چونه سر خاکی زاموی خوارو نو ناوچانه « بیت کاپسی » بیت سانگی بان بیت ساگی و بیت نزگی. ناشوریهکان دبهانه کانبان دسوتاند و تالانبان دهکرد له فرمانبرهکان نهوانی دهستگیر کران « کاکي پاشای بیت زانی » وه « میتاکی پاشای بیت سانگی » نمانه زور به دازارو نیشکه نیموه دهیان کوشتن. هه ندبک له شمېر کوره کان که بهشداریان کرده بو له شمېر دا خزیان دابه دهست ناشوریهکان په نجه بان دهپین بز نهوی جارینگی تر شمېر نه کم له گه لیاندا.

تورنی فرمانبره وای « سوموزو » کموتبره دهوانیکی لقه کانی خوارووی رزو هه لاتی سبروانموه، پاش شمېرکی خونیای له گملا ناشوریهکاندا زوی لی کوژا و زوی لی به دبل گیرا هروه ها سزمن وژ وه ببیت هسمان له دهراوی سبرواندا بیون داگیر کران له لایمن ناشوریهکانموه له سالی ۷۴۴ پ.ز تیگللد پلایسری چوارم له نهنجامی

شمر کردن له گمل ماده کاندا ۶۰ هزار دلی هیناوه بز ولاته کمی خوی له گمل تالاندا. دبسان تیگلد پلایسر له شمره کانی دراییدا ۶۵ هزار کسی له ناوچی ماده وه هیناوه به زور کزچی پینکروون و له دهراوی سیرواندا نیستجینی کردوون وه له جینی نوان نارامی بردوته جینگای نوان.

له فرمانهروای سرجونی دوهمی ناشوردا شاری « ساهاری » له فلهستین داگیر کرا به قسمی تورات همدینک له بنی نیسرائیل بهدیل گیرا برون و له شاری کالج — کالاره خابوور له برویاری جنزان و شاره کانی ماد دا بلاوکراونه تموه. له ۷۱۶ پ. زناشوریه کان لهشکریان کردوته سر ماد له نه لجامدا خاکی ماد و ماتنا که نزدیک به ده ریاچی نورمی برون کموته بمر تالان و کوشتن و سوتان له لایمن ناشوریه کانموه نمیش له سردهمی فرمانهروایی سارگونی دوهمدا بووه.

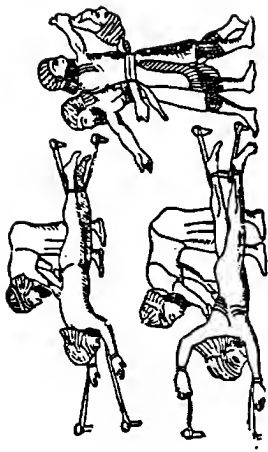
له سمره تای دروست بوونی ده ولتهی ماد و سردهمی هانتی دیاکو ناکوکی و جیساواری زور همیه به لام زوریه یان ۷۰۰ پ. ز نه گیرنموه، چونکه له سالی ۷۱۵ پ. ز دیاکو گیراوه، دورخراوته بز سوریا، لموی بهمزی ماننا به کان که له تیره ی خزیان بووه هه له اتوره و گه بشتونه ناوچی خوی.

دیوک شمیری کردوه له گمل ناشوردا تینک شکاوه

سنحاریب، سنحاریب، جیشیشینی سارگون له سالی ۷۰۲ پ. ز به لهشکرینکی گموره بمره خوره لانت کشاوه به نیلاما تینپیرهوه، له جینگا دورره کانی خاکی مادهوه پیرهو تموه. سنحاریب نه لیت باجینکی زورم وهرگرت له دانیشته دورره کانی ماد نمر تیره ی شمریان له گه لدا کردوه ناویان کاششان — کاسبان بووه.

زاموا « ژورری سولیمانی نیستا » وه پارسوا ژورری ناوچی سیروان که ناوهنده کمی قه لای نیکیور برو صادای یان ماد « رهنگ بیت له

خوارووی کیشمو له دهشتی قزل نوزون « ساپاردا که لهووه بمرد
 بستیگ بووه له ناوچهی خارخار بهنگ بیت له خوارووی خهتی زلجان و
 قمزینموه بوو بیت، ناراپخا، کمرکوکی نیستا بهشینکیش له ناوچهی
 پینشروی ناماروو. تا ناوچهی خوارووی روزهلات دهوای سپروان
 نهگزینهوه وه به بیت هامبان « له رۆژناوای کرماشانی ئیستاره بوو بیت
 « بهمجوره بهپینی ناوچهکانی زامرا و پارسواو آراپخا، ناشوریهکان لهو
 ناوچاندا بههیز بوون، بهشینک له ناوچانه له دهووهی سنووری مادا «
 بوون، دهستلاتی ناشور له ناوچهکانی تری ماد دا تا رادهبهک بی هیژ
 بوو. له ژانونی سالی ۶۸۰ پ.ز سنحاریب پاشای ناشور به دهستی
 بهکینک له کوپهکانی خوی کوژرا، دوان له کوپهکانی رثایان کرد بو
 ناوچهی « سیری « له رۆژناوای دهشتهکانی نهرمنستان، له کۆتایی نو
 سالددا برای سینهامیان به ناوی « ئاسخادون « بووه پاشای ناشور. له
 سالی ۶۷۹ پ.ز کبیرهکان کموته هیزش کردن بو سنووری ناشور، شهر
 بمردهوام بوو سالی بهکم و دووه. پاش نوو همووو شهر نوو کوشتاره
 کبیرهکان له گهله ناشوریهکاندا ناشت بوونموه که له ۶۷۹ - ۶۷۲ ی
 خایاندوه. ناشوریهکان وهک لهسهرهتاوه وتمان زور به توندی و درپدانه
 دژی مادهکان شهریان نهکرد، سرکرده دیلهکانیان به نازار و نیشکهنجیدان
 نهکوشت و کمولیان نهکردن به زیندوویی. دیلهکانیان به رثووتی و
 دهبان له پشتموه نبهستنموه تا نهبان گهبااندنه پایتهختکهبان نهبنوا،
 ژنه دیلهکانی ناوچهی مادیان نهدا به پینش و داوونیان نهدرین، هرچی
 لایوا به و له کوشتن رزگاری بووا به دیلی نهیانهرد و نهبان کردنه بهند.
 مندالهکانی ناوچهی مادیان نهستروناد له ناگردا به بهرچاری خهلهکموه بو
 چاو ترساندن مادهکان. پهلهچی شهرکهرهکانیان نهیری، تالان و سوتاندن و
 کوچ کردنی به زور پشهیان بووه. نعم شانه و وینانه همووی له وینو

چەرمەسەرە دانى پىشەوا گىراۋە كان ، كە بەرپەرچى ئاشۇرپەكانيان ئابوۋە ،
 لە نەينەوا نەخش كراۋە [سەدى حەوتەمى پىش زانى] ..

نورسبني ميخبيبه کاني ناشوريدها نورسراوه، له همان نورسبندا هفتديک
لمو وټانه نمخهينه پروو.

ماد — ماداي

لسمالي ٦٧٢ پ.ز دا نسکيټبهکان له مادي ناونديا پيدا بوون،
پشتگيريان له مادهکان کرد، دوی ناشوريهکان. ماننابهکان له گډل
نسکيټبهکاندا هاربهيان بوون. چمند سمرچاوه به کبش نيلين ه نيلامبهکان
ه ناماده بوون بارمه تي راپرېشه کاني ماد بدن، لم پرووه همور
هوزهکان بوونه يهک و لمبهک بمره دا به کيان گرت، له پروي دهسته لاني
ناشوريهکاندا وهستان، له نوروذي سالي ٦٧٣ پ.ز دا مادهکان له دوی
ناشوريهکان راپرېنو ٣ پيشموای ٣ چينگا يوونه يهک، مادهکان کموتنه
پهلامار و گرتني نمو قه لانيه ي که بدهست ناشوريهکانموه بوو، له
سره تاي مانگي ناپار، ناوهراستي نه پريل سالي ٦٧٣ پ.ز خه لکي نمو
سر زهينه فراوانه همووي ياخي بوون و شورشگيرهکان دهستان کرده
پهلامار دان و همره شيان له قه لانگاني ناشوريهکان نه کرد و پهلاماريان
نعدان. لسمره تاي ماری ٦٧٢ پ.ز ناشوريهکان ناچار بوون، که چمند
غابنده بهک بنيرنه لای پيشموای شورشگيرهکان، ناشوريهکان زور هوټاندا
دوو بمره کي بخنه ننيان شورشگيرهکانموه، بمو مېسته به جيا قه شيان
له گډلدا نه کردن، مادهکان له پهلامار نومستان و قه لانگاني ناشوريان
نه گرت.

ماد:

به کمين پاشاي ماد که شاري ته کياتاني درست کرد و سلطه نه تي
مادي دامغزانده دبوک بووه، ٥٣ ساله قهرمانه هوايي کرد، دواي نمو
فرانزرتي کوري، که فارسهکان و هوزه کاني تري ناسيای خسته ژير

فرمانه‌های خزیمه ۲۲ سال فرمانه‌های کردوه، زور دژی ناشوریه‌کان
 بهوه، شهری له‌گه‌لدا کردوون، فرائورت له شهری ناشوریه‌کاندا لئاو چوو.
 کیاکاری کوپی، لشکری مادی پینگ خست ۴۰ سال فرمانه‌های کرد،
 « نسکیتیه‌کان » ماوهی ۲۸ سال ده‌سه‌لاتدار برون بمسر ناسپادا،
 پاشان کیاکار نوانی خسته ژنر ده‌سته‌لاتی خزیمه، پاش مردنی
 کیاکار، ناستیاگی کوپی چوره سرتخت و ۳۵ سال فرمانی کرد. بم
 شینویه $۵۳ + ۲۲ + ۱۰ = ۸۵$ سال فرمانه‌ها برون، هرچمند ناگوکی
 زوره لمسر نم میژوانه، به‌تابیه‌تی نمو ماوه‌یهی که نسکیتیه‌کان
 فرمانه‌ها برون ۲۸ سالنک نه‌کات. له سالی ۷۰۰-۵۵۰ پ.ز ماده‌کان
 فرمانه‌ها برون « دیوک = مامی تیارشو » له نووسینه‌کانی هیزدوت وا
 هاتوه، به‌یه‌ک کسی دا نغینت، دیوک، دیانوکو، دیاکوز/ی پی و تراوه.
 له کزتابی سالی ۶۵۲-۶۵۳ پ.ز نهمراتزیه‌تی ناشور دووچاری
 مه‌ترسی ترین گنژاوی سیاسی خزی بوو، هزکشی راپهرینی «
 شاماشیموکین » ی برای ناشور پانیپال، که له لایمن ناشوروه کرابوو به
 پاشای بابل، میر له ناشور جیا بهوه، نم جینگایانمش به فسی براکی
 هه‌لگه‌راپرونوه، له ناشور، خملکی نه‌کمد، کلدان، نارامی، خملکی کناری
 دهریا، له ناکابا تاکو باب سالی مه‌تی، ده‌سو پینوه‌ندی «
 نومانیکا شای پارکدوو فرمانه‌های نیلامی نه‌کرد، همروه‌ها پاشابانی
 گوتیوم و ناموزو، ملوخوا، نعمانه همورو له لایمن شامو شکبنوه هاندرا
 برون ناموزو ملوخوا به زمانی ناشوری واته پانای گموره نه‌گرنشوه به
 مانای بهشه‌کانی جیهان، ملوخوا بعواته نفریقا، ناموزو به واته سوریه و
 فینیقیه و فملستین، « فینیقیای لوسانی نیستا » گوتیوم گوتیه‌کان
 ماده‌کان.

لم سرده‌مدا ماوهی ۲۲ سال برو کشتیرنی بان خشریتا بان به

روتهی هبرودوت « فرائورت » فرمانروای نه کرد، له ناسیادا دهستی کرد به داگیرکردنی هوز به دوی هوزداو نمی هنبایه ژیر دسته لاتی خزیوه، چوه سمر ناشور و له شهردا کوژا و زوری می لشکره کشی تیاچو، فرنورت له سالی ۶۷۳ پ.ز دا سهره تای فرمانره وایبوه. پاش شو کوره کمی به نای کیاکسار بوه فرمانره ای ماد، نمیش دژی ناشوریه کان دروزهی به شهردا، نمسکیته کان بارمهتی ماده کانپاندا، دژی ناشور، له لایمن « مادیا » کوپی پرتوتی پاشای نمسکیته کانوه بوه هرچمند نمسکیته کان ۲۸ سال فرمانره ای مادبان کردوه، له سالی ۶۵۳-۶۲۵ پ.ز.

کیاکسار فرمانره ای ماد بوه له سالی ۶۲۵-۵۸۵ پ.ز ماوهی ۱۰ سال فرمانره ای کردوه. له سالی ۶۴۸ پ.ز ناشویانیپال توانی شاماش موموگینی برای بشکینی و بابلی داگیر کردوه، له ۶۳۳ پ.ز ناشویانیپال مردوه « سین شارسیش کون » که پناویانگ بوه به « ساراک » بوه پاشای ناشور دوی پاشای ناشوره.

فرائورت پاشای ماد که له شرنکدا له گمل ناشوریه کاندا به شهر هاتبورن کوژراوه، له جینگایه ک نیزراوه، گزیه کمی نلبن له « قیز قه پانه » له دهرای شاره زوو له کناری سورداش له نزدیک سولیمانی، شو جینگابه ناسراوه به « قیز قه پان » گزیه کمی بریتیه له خانویه ک، بنمبجیکی فراوانی هبه، چمند نمستونیکی نمخش کراو هبه، بنمبجه کمی وه کو داری داره را لهررد هه لگمندراون، بهم جزوه نووسینیکی بازنگهی تری که په بیکمرنکی ناده میزادی لهر نمخش کراوه، له روزه هلاقی کوندا به پینی نهرتی تابیه تی نمستیره ی زهر لهرش نمچیت پواله تی نانا هیتا بوه بیت، دووتا که کمی تری به واته روزه و مانگ، وه یان به ببرورای « هرتملفد » ناهررامزدا و میترانه، سهره وی ونه

هه‌لگه‌ندراوه‌که بهرام‌بهر به پرستگای ناگه، کاهن لای چه‌په‌وه و مستاره، جلو به‌رگی تابه‌تی موغه‌گانی لم‌بردایه، به‌سهر جل و به‌رگه‌که‌بدا به ده‌ستوری مادی رۆژ هه‌لات جبه‌یه‌کی کردۆته به‌ر، جلو به‌رگی پاشاکه لای راسته‌وه، وه‌ک جلو به‌رگی موغه‌که ناشکرا نیه، هه‌ردوو کسه‌که، که‌مانیان به ده‌سته‌وه‌به که نیشانه‌ی سه‌رکه‌وتنه. دوا‌ی فراتۆرت، که‌باکسار به‌روه پاشای ماد و درنۆزی به‌ شه‌ردا، له سالی ٦١٤ پ. ز له‌شکری ماد گه‌بسته نارانچا، له‌م سالددا په‌مانیکی به‌تین له‌ نینۆان پاشای ماد و پاشای بابل نابو‌پۆل‌آسه‌ر که له لایه‌ن ناشۆریه‌که‌نامه له بابل دانرا‌بوو له ناشۆر هه‌لگه‌را‌به‌وه به‌سترا. بۆ به‌تین کردنی ئه‌م په‌مانه، که‌چی که‌باکسار که ناوی « نامیتس » بوو درا به‌ نه‌بو‌خۆز نسه‌ر «، کو‌پی نابو‌پۆل‌آسه‌ر، له‌شکری هه‌رسی لا، ماد و، ناسکیت و بابل، په‌لاماری نه‌به‌نوا‌باندا، له مانگی ئابی ٦١٢ پ. ز شه‌ر له شه‌قامه‌گانی شاری نه‌به‌نوا دا گه‌رم بوو به‌شیک له دیواری شار که له خشتی کال دروست‌که‌را‌بوو به‌هۆزی لاقاوی ده‌ست کرده‌وه رووخا، له‌شکر چووه ناوشار و « سین شاریشکۆن » سارا‌ک، خزی و ژن و منداله‌که‌انیوه خۆیان خسته نار ناگه‌وه و سووتان. شار گه‌را و تالانه‌کرد، ئه‌مپه‌راتۆریه‌تی ناشۆر که زیاد له پینچ سه‌د ساله‌ فعه‌مانه‌وه‌ا به‌وه، له نووسنی پاشاکانیادا که به‌ نووسینی مبه‌خی نووسراوه وه زۆر شانازیان به‌ کوشتن، سووتاندن و تالانه‌کردن، که‌وتله‌کردنی مرۆف به‌ زینه‌دۆیه‌نی، سه‌ره‌پنی خه‌لکی، راگه‌رتزان، منداله‌ سووتاندن به‌ کو‌مه‌له‌، کرده‌وه نه‌مانه‌ش زیاتر دۆی ماده‌کان، کرده‌ویانه... ناشۆریه‌کان له ناسبادا ناویان سه‌را‌به‌وه.

هه‌دا: به‌ر خاک و سه‌ر زه‌مه‌ینه مه‌یۆو‌یه‌یه‌یان ووتوه که له سه‌رده‌می کۆندا، له‌سه‌ره‌وه به‌ به‌و‌یاری ناراس و لو‌تکه‌گانی نه‌لبو‌وز « خوار ده‌ریای خه‌زه‌ر » له رۆژه‌لا‌ته‌وه به‌ ده‌شته شه‌ره‌گانی کو‌یر، له رۆژنا‌واو خواره‌وه به‌ زنجیره‌ چبای زاگه‌رۆس ده‌وره دراوه. خاکی ماد له به‌و‌ی جو‌غرافیا و

شوتی نیستہ جی کڑہہ لہ نژادہ گانی سہرزمینی ماد
لہ ہزارہی سیتیہمی یتش زانی دا

میژوره نه گری به ۲ بهش:

بهشی یه کهم: پنی نئین بهشی رۇژئاوایان « مادی ناترۇیاتین » له ژوروی پرویاری ناراسمه تا کبوی نه لوهند درىژ بۆتموه. همروهها ناوچهی دهریاجهی ورمی و پرویاری « جهختو » و نه گرتسموه، وه پرویاره کانی تر که شان بهشانی نمرۇننه دهریاجهی ورمیوه، همروهها ناوچهی دهرای پرویاری قزلشوزون « روویاری سپی » که له کبوی «لبورزی له نزیك شاری « رهشت » ی نبتاوه له تکرده وه و نمرۇننه دهریای خهزمه وه نه گرتسموه سمرانسمری نم ناوچه به نه کهوتنه ناوچه کانی نازریابجان ، کوردستانی نیزانمه، نمو زنجیره چیا بهی هموو داپۆشبو، لسمروه تا خوار وه بان له ژوروی وۇژئاواوه بز خواری رۇژههلات درىژ بۆتموه، بهشی رۇژئاوای « مادی ناترۇیاتین » به پانای ۱۰۰ کبلۆمه نری له زنجیره چیا کانی زاگرووس « گرتۆتموه.

بهشی دووم هاد: مادی بچوک سمر زه مینکی پم له گردوو تپۆلکه بوو، کهوتبه نیوان دور ریزه چیاوه، له لای ژوروه لکا بوو به چبای نعلبوزوه، که له خواره وه بز سمر دهریای خهزر درىژ بۆتموه، بهرترینبان کبوی دهماره ند، له خواره وه ریزه کبوی رود که به درىژای زنجیره چیا کانی زاگرووس له ژوروی رۇژئاواوه تا کو خواروی رۇژههلات درىژ بۆتموه، نهمانه سنوری مادی بچوکی دباری نه کرد، له خواروی رۇژههلاتی نم ناوچه به دهشته شۆپه کان همن.

بهشی سییه م پارتاکنا: پارتاکنا کهوتۆته نیوان دور ریزه چبای بهرامبهر به بهک لسمروه کبوی رود، له خواره وه ریزه چیا بهک که بهسترون به زنجیره چیا کانی زاگروسموه، پارتاکنا سروشتی وهک مادی بچوک بوو، مادی کۆن له لای ژوروی رۇژئاواوه له گملا توراتۆ « دوی له گملا نمرمنستان » و لای ژوروه له گملا نعلبانی هاوسنور بوون، به

در نژادی کهناری دهریای خمزهر، لمو دیوی و کینوی نعلبورزه نواچه به کی گرمسیره، ناوچهی کاسپی و کادووسی و گل و ورده هوزه کانی تر، که نبستا پنبان نعلین تالش و گیلان، نعلانه لای سمرهوی خاکی مادیان دباری نه کردو له روزه لاتموه چبای کزیتداغ، خاکی مادی له ناسبای ناهه راست جبا نه کرده، بمشی کهناره کانی نمو دهریایه و دهراره کانی روویاری گورگان و نه ترک هبرکانیان پی نمو تن، نمختینک لمو بهرو خوارتر، کیشورهی کونستانی پرسیدی کزن و له لای خوارهوه له گمل پارتاگنا هاوسنورور برون، له خوارووی روزه لاتیشموه، به دهراره کانی روویاری کاروون و کرخموه لکا بو له نیوان دامینه کانی چباکانی زاگروس دابه، نم شوننه هعمان نیلامی کزن بووه، له لای رزوناواره خاکی ماد له گمل ناشوریه کانداهو سنورور برون، جوگرافیای ماد بم شینویهی خوارهوه به کودتی:

۱- مادی نه ترزپاتین، له روویاری ناراسوه تا کینه کانی ناگریداغو قمره داغ و ناوچهی شاره کانی نبستا قنور و خوی و مروه که ناشوریه کان پنبان نمو، سانی گی بوتوو.

۲- دهرای روویاری قمرسور، بمشی خوارووی ناراس.

۳- ناوچهی دهریاچهی رومی و نمو روویارانیهی نعرژنه ناو نموده ریاچانوه، نممش ۳ بمشی:

ا- کهناری دهریاچهی رومی، واته گلیزانی کزن.

ب- کهناری خوارووی دهریاچهی رومی، پروویاری روویاری جمختو و نمو روویارانیهی که شان به شانی نمودا نعرژن، له سدهی ۹ ی پ. ز ناوی زمو/ی ناوخو بووه له دوایشدا دهلهتی ماننا لمو ناوچهیدا دامزرا، له دواي سدهی حوتعمی پ. ز نه توانین به معلبهندی نابووری مادی دابنن، لسمره تاوه بنکه به کی نابووری سمرانسری کیشورهی ماد بووه، له دوايدا

بوتنه پنکمی نابوروی مادی ناترزیاتین.

ج - کفناری روزه‌لانی دهریاچی ورمی، کفناری ژورووی پرویاری
ناجیچی و ناوچی تهریزی نیستا،

۴- دهرای پرویاری قزل توزون، پرویاری سپی، و لقه‌کانی.

۵- بمشی سرووی پرویاری زنی بچوک، هروا نموسر زه‌مینانش
که کمتوبونه روزه‌لانی وریزه‌چیا درنزه کشاوه‌کان به لای ناشور و بابل
دا ناوه‌زکه‌یان بوو.

۶- دوو ناوچی زاموا و پارسوا که دهراده‌کانی زنی بچوک و دیاله
له کینه‌کانی زاگروسوه، چمند زنجیره شاخینکبان نمیری.

۷- بمشی ناوه‌رئاستی ناوچه‌کانی پرویاری سبروان: نم بمشه له
نزیک شاری خانم‌قینموه به ولاتی نهر ناو نمیرا، له خوارووی دهرای
سبروانموه بمشه‌کانی تری نهر ولاته « بیت همان » « کامبادان » بوو.

۸- دهراده‌کانی بمشی سرووی پرویاری کرخه: نم ناوچه‌به له
روژه‌لانیموه خه‌نی ناویری سبروان کرخه، و له بمشی سرووی ناوچی
کرخه، دهراده‌کانی کانی گاماسیاب و سه‌یره و مایده‌شت نه‌گرنتموه، بمشی
سرووی کرخه همان کیشوهری « نیلیپی » کونه که له دوایدا ناویرا به
« نیلیمانیدا » له دامینی نیلیپی، که کینه‌کانی لورستانی نیستابه «
کاسنت » له‌ویدا ژیاون.

مادی بچووک « خواروو »

أ - ناوچی همعدان که نه‌کومتته نهر شورننه‌ی مادی ناترزیاتین و
مادی بچووک تیا به‌به‌ک نه‌گمن. نم ناوچه‌به ۳۲۷ متر له دامینی
کیری نهلوه‌نده‌ویه، ناوی نهر بفرانه نمخونتموه که له چیا‌ی نهلوه‌نده‌ویه
ایت. زوری نهر جزگا و شیور لافاوانه‌ی بمشی سرووی پرویاری
نهره‌سور که به حموزی دهریاچی حموزی سولتان ناو نمیری له‌وانه پنک

دیت، زنجیره‌ی چبای کوه رود که کموتزته سنووی مادی بچووک،
 نختنیک به‌لای وژوه‌لانتیموه دست پنده‌کات، نم ناوچمیه به هیلای نار
 بهینی نبوان مادی نترزیاتین و مادی بچووک دابنن، لمیر نموه ناره‌ندی
 نم ناوچمیه، شاری همعدانی نینستار نه‌کباتانی کونوه که به ژمانی ماد
 « هنگستا » وانا جنگای کزیرونوه نه‌گرنتموه، وه پایتمختی ماد بهوه.

ب — حموزی دهریاچمی « حموزی سولشان » و دهریاچمی خزی و
 وویوای نمهر چای و قهرسور و روویاری قوم. نهانه ناوهراستی مادی
 بچووک بهوه. شاری تاران کموتزته دامینه‌کانی خوارووی چبای
 نعلبورزه، له سردهمی کزندا « ری » یا « ره‌گ » شاریک بهوه له
 شاره گرنه‌گه‌کانی ماد. له وژوه‌لانی ره‌ی له نزیک قه‌لانی بهفرینی
 ده‌ساوندا لوتکه‌به‌ک هبه لمیر پنگای مازنده‌وان « سرزهمینی کزنی
 کاسپان و گلان و نامردان که پینان نموت ده‌وازه‌ی کاسپان.

پارتاکتا:

ده‌راونکی پان و وشکه و کموتزته خوارووی دهشتی کویر له ژوورووی
 رژژناواوه، بژ لای خوارووی وژوه‌لانت دریزیمتیموه وه له‌لای ژوورووی
 رژژناواوه لکاوه به نه‌کباتانموه، له‌لای وژوه‌لانت بهمزی دهشته‌گانموه له
 دهشته‌کانی پارس « پرسبد » جیا نه‌گرنتموه، له بهشی ژوورووی رژژناوا
 چمبیک هبه شاری نسمفهان « نسمپانی کزن » له کماری نعوچمعدابو
 نهرژننه دهریای سوزیموه، له وژوه‌لانتیموه نهریمری چیا‌گانی کوه‌رود
 ده‌راونکی که هبه نینستا پنی نه‌لین ناوچمی « یزد » نم ناوچمیه له
 سردهمی کزندا زوریمی جار هر به بهشینک له ولانی پارس ناسراوه.
 خعلکی کهناره‌کانی وژوه‌لانت و رژژناوای دهریای کاسپ — خنهر له
 روی میژوه‌وه له‌گه‌ل مادا په‌به‌ندیه‌کی باشیان همبوه، له رشوی نه‌ژاده‌وه
 یه‌ک بوون، بهشی زوریمی نموان،

هاتنی عارهب بو سور ئیمپراتوریه‌تی ساسانی و شهر له گه‌ل گه‌لی کورد دا

سبارت ب‌م هاتنه ناکۆکی زۆر له نیوان میژوو نووسه‌کاندا هه‌به، هه‌ندیک به پ‌برۆزی دا‌ه‌نین و هه‌ندیکی د‌یکه له دا‌گیرکردن، له میژوونووسه‌کانه‌شدا د‌بان زیاد و که‌مه‌کی زۆر هه‌به.

تایین و باوه‌ری کوردان :

پ‌شتر باسی د‌ین و باوه‌ری کوردان‌مان کرد له کۆندا، سروشتیان پ‌رستوه وه‌ک، رۆژ، مانگ، نه‌ست‌به‌... هت‌د. د‌وای هاتنی زه‌رده‌شت و پ‌ن‌ه‌م‌ب‌ری نو و ک‌ت‌یب‌ی ناو‌ن‌ست‌ای پ‌برۆز، کورده‌کان له‌س‌ر نو د‌ینه رۆش‌ت‌وون و لا‌ش‌بان زۆر پ‌برۆز بووه. ئ‌م د‌ینه‌ش به پ‌نی هه‌ندیک له میژوونووسان له سه‌ده‌ی ٦ پ‌.ز تا هاتنی عارهب و دا‌گیرکردنی کوردستان ماره‌ی ١٢٠ سا‌ل له‌س‌ر نو د‌ینه بوون، به زۆر کوش‌تن و س‌رتان‌دن و دا‌گیرکردن، ده‌ی‌ت واز لهو د‌ینه‌بان ب‌ی‌ن.

د. مسعود گولزاری له ک‌ت‌یبه‌که‌یدا، کورده‌مانشاهان و کوردستان به‌رگی به‌که‌م، ش‌وش‌واره میژوویه‌کانی نه‌سه‌د‌ناباد و که‌نگاوهر و سه‌حه، له بلا‌وک‌راوه‌کانی نه‌ع‌جوم‌نی ئ‌اساری می‌ل‌لی ژماره ١٤٧ تاران ١٩٧٨.

کورد له په‌یدا بوونی ئ‌یسه‌لا سه‌وه :

ئ‌یسه‌لامه‌کان له‌سه‌ره‌تادا نه‌یانت‌وانی پ‌نگایه‌ک ب‌ز گۆزینی د‌ینه تازه‌که‌بان بد‌ۆز‌ن‌وه، له س‌رت‌اس‌ری ج‌نگا کورد نه‌ش‌ینه‌کان، کوردان پ‌ال‌وانانه به‌ره‌نگاری عارهب بوون‌وه. د‌وای ئ‌وه‌ی مه‌د‌اب‌ین له سا‌لی ١٦ کۆچ‌یدا به ده‌ستی سه‌عه‌د کوری وه‌ق‌اسدا دا‌گیر ک‌را، به‌ز‌دی گوردی سه‌ه‌م هه‌له‌ات و خ‌ۆی گه‌ب‌ان‌ده زه‌هاو، کورده‌کان له کوردستاندا بارمه‌ت‌به‌کی زۆری یه‌ز‌دی گوردی سه‌ه‌م‌عیان دا، پ‌اشان سه‌عه‌د کوری وه‌ق‌اس، هاشمی بن عه‌ت‌به‌ بن نه‌بی وه‌ق‌اس به ١٢ هه‌زار که‌سه‌وه ناره‌ده س‌ر سه‌پ‌ای

نیزان، سوپای نیزان و یزدی گورد لموکاتدا له ناوچه‌ی زه‌هاو بوون، له جه‌لاولا عمره‌به‌کان شمپرنکی خونناویان بمریاکرد و باش کوشتن و برپنیک‌ی زور عمره‌به‌کان سرکومتن، پاشان بمرزکابه‌تی « قعقاع بن عمر » بمره زه‌هاو دزیشت، پاش شمپرنکی خونناوی و کوشتارنکی زور عمره‌به‌کان سرکومتن بمر سوپای ساسانیدا، نمر ناوچه‌بیش ناوچه‌به‌کی شاخاوی بوو یزدی گورد کشایوه بز نمهاوند. له سالی ۱۸ک مئندی کوپی وه‌فاس ۳ لشکری نارد جزیره به سرزکابه‌تی « عیاض بن غانم » ناوبراو له ماوه‌ی ۱۸ مانگدا شاره‌کانی سر زمینی جزیره‌ی یه‌ک به دوا‌ی یه‌کدا گرت، نمها « عین تممر » نمبیت که نمبان ترانبییگرن، له کوتابیدا شاره کورد نشینه‌کانی سنجار، ثورفه، حران، ده‌ها، نمسیبن، ره‌قه، ماردین، دباریه‌کر بده‌ستی عیاض گیران وه دوا‌ی نمه‌وش لشکرنکی نارد سر مه‌لاتیه و نموانیشی داگیرکرد. له سالانی ۱۸-۲۳ک لشکری عاره‌ب یه سرزکابه‌تی « عزمه‌ره بن قمیس » بمره شاره‌زور دزیشتن، کورده‌کان پالموانانه بمره‌نگاریان وه‌ستان و کوشتارنکی زوریان له عاره‌ب کرد و ناچاریا عاره‌به‌کان پاشه‌کشمالن کرد و کشانوه.

له نمه‌وازیشدا کورده‌کان دلیرانه بمرامبر عاره‌ب وه‌ستان، عومر ناچار بوو لشکرنکی گموره‌تر به سرزکابه‌تی « عه‌تبه بن فرقه‌ السلی » ده‌وانمی شاره‌زور « سامغان » بکات دوا‌ی شمپرنکی گموره خونین پشتمنکی زور له همدوو لا شاره‌زور گیرا به فرمانی تابه‌تی عه‌تبه زور بی بزه‌بیانه له‌گه‌ل کورده‌کاندا ره‌فتاریان ده‌کرد و لمسریان نمدان بلازدری نروسیویه‌تی « عه‌تبه » له موسلدا به فرمانی عومری خلبغه‌ خاکی کورده‌کانی داگیر کردوو قه‌لانگی تیکدان، کورده‌کان دلیرانه له پیناوی پاریزگاری خاکی خزیاندا شمپران له‌گه‌ل عاره‌بدا کردوه

و زوریان لی کوشتون نمرۆش له کوردستاندا له «هورامانی لهزن»
 وه «هورامانی تمخت» وه له قه‌ل‌دزی و له چهند جینگاهه‌کی دیکه‌ی
 ناوچه‌ی سلیمانی و هولیر، گزرتان هه‌یه به ناوی گزرتانی دۆلی
 کافران و دۆلی نصحابه‌کان، دۆلی کافران به گزرتانی کورده‌کان ده‌لبن!
 سلمه بن قیس الاشجعی، شیری له‌گه‌ڵ کورده‌کانی ناوچه‌ی «
 ماسه‌بزان» و «سنبه» له لورستاندا کردووه له‌م شه‌ره‌دا هه‌رچنده‌ زۆر
 له عاره‌ب کوژراوه، به‌هۆی زۆری له‌شکری که‌بانوه عاره‌به‌کان سه‌رکه‌وتنیان
 بده‌ست هه‌ناوه. له ساله‌کانی هه‌ژده وه بیست و سی ک.ق. «جارود
 عه‌بدی» بۆ داگیرکردنی ناوچه‌ی دارابگرد و نشاو نه‌ه‌واز رو‌یشتووه و
 تووشی شه‌رنیکی گه‌وره‌ بووه دل‌یرانه کورده‌کان و نیرانه‌به‌کان به‌ره‌نگاریان
 به‌ه‌ونه‌تمه‌، پاش شه‌رنیکی خه‌ن‌ناوی پاش نه‌وه‌ی عاره‌به‌کان نساو
 دارابگردیان داگیر کرد، له داخی تا‌زیه‌تی کورده‌کان به‌زه‌بیان به‌ مالو
 مه‌ت‌الیان نه‌ه‌ات‌و‌تمه‌، زۆر دل‌ه‌قانه له‌گه‌لیاندا جو‌ل‌ا‌وه‌تمه‌ به‌ کوشتن و
 سه‌وت‌اندن. پاشان له سالی ۲۵ ک.ق کورده‌کانی له‌ئێ‌ر فەرمانی
 عاره‌به‌کاندا ده‌رچوون. خوزستان و فارس بۆ رزگاربه‌و‌نیان له ژێر ده‌ستی
 عاره‌به‌دا شۆرشیان به‌ریا کردووه، له ساله‌کانی ۲۰ و ۲۲ ه‌ی خه‌لافه‌تی
 عه‌مه‌ر دا مه‌رزه‌بانی نازریابجان دووچاری هه‌یرشی له‌شکری عاره‌ب بوو به
 سه‌ر‌و‌ک‌ابه‌تی «حذیفه بن الیهان» وه «مغیره بن شوعه‌به» به‌و که
 هه‌ردوو سه‌ر‌که‌رده‌ی سه‌ری‌ای عاره‌ب بوون. شه‌رنیکی خه‌ن‌ناوی له‌ نیوان
 نه‌وان و مه‌رزه‌بانی نازریابجان له ده‌ه‌روه‌یه‌ری نه‌رده‌بیل پو‌وی‌دا، پاشان
 رئاو‌یز‌ک‌راو پێک هاتن مه‌رزه‌بان له پێناوی رزگار به‌و‌ون له کوشتن و تالان
 و سه‌وت‌اندن و وێ‌ران‌کردنی «نا‌مه‌ش‌گه» کان له شاره‌کانی کورد نه‌شی‌نی
 ساتروان و به‌لا‌س‌جان و سه‌لان بۆ نه‌م مه‌یه‌سته هه‌شت سه‌د هه‌زار ده‌ه‌می
 دا به‌ له‌شکری عاره‌ب.

دیسان له فرمانروای عوسمان و عیلیدا، همر شپروشوپ بروه، له زور
جینگا کورده‌کان دژی داگیرکمرانی عارهب شورشیان کوردهو سرکوب
کراوون. بهم شینویه تا فرمانروایی ده‌وله‌تی نهمویه و عباسیه‌کان،
کورده‌کان شورشیان کردو، له‌پیناوی نازادی و سرپرستی‌دا به شینویه‌کی
زور دل‌ه‌قانه لندراون. حسین حوزنی له کتنبه‌که‌پدا ده‌لی:

کیشوره‌گیری غازانی نیسلام، له نیوان شمې غازانی نیسلام و
ساسانیدا، کورد به‌شکی زور گه‌وره‌ی له لشکری ساسانیان له دست‌دا
بوو « لبره‌دا حسین حوزنی سهره‌تای شمې ساسانی و عارهب داده‌نبت به
سالی . ۶۴۰ ز. باسی شه‌ه‌کان ده‌کات، گرتنی ته‌بسفون و هله‌هاتنی
پغزی گورو، تالانکردن و بردنی ژن و کچ به دپلی. شمې جلمولا به
سالی ۱۶ ک ۶۳۷ ز دانمیت. لم شه‌ه‌دا کورده‌کان زوریان لی کوژا،
هرچمند یارمه‌تیش گیشته لایان به‌لام شکان، له‌گه‌ل‌نوه‌شدا شه‌رکمرانی
کورد دژی عارهب زور نازا بوون، لم شه‌ه‌دا سرداری کورده‌کان به ناوی
« مهران » بوو. له‌شه‌ه‌دا عارهب . ۱۰ هزار نسپی مادی و تالانیکی
زوریان دست‌کوت له سالی ۱۶ ک له‌گه‌ل‌نوه‌کانی شارمزور دا
خریک بوون.

له سالی ۱۹ ک ۶۴۰ هورمزان پاشای خوزستان داوای یارمه‌تی له
کورده‌کانی موکریان و نازهریابه‌گان و همدان و کرماشان کرد، له
شمېنکی قورس له دذپول، له کوردی موکریان و سی تبره‌ی زور گه‌وره‌ی
کورد که کوردی رموند، شول، زوردلان، بوون پینکمه‌ ناهو زور
پالوانانه شمېان له‌گه‌ل‌نوه‌شدا داگیرکمراندا کرد، کوردی شاهین و گیل به
هاواری هورمزان‌نوه‌ چرون. نوبخت له شاهنامه‌ی پهلوی‌دا به‌رگی به‌کم
ل: ۱۰ و ۱۱ و ۳۱ به درژی له‌وه دواوه، کورده‌کان به‌هانایان‌نوه‌ چرون،
باسی کورده‌کانی شاهین. راوند، شول، همرسین، کنگاور، زور دلانوه

گیلی کردوده، هاسی جینگاکانیشیان که نیشتمانیان بووه، نهمش
هز تراوه که به تی به فارسی:

ز کوردان شاهین و راوند و شول
فراوان بیامد سوی دیزو پول
ز هر سین و کنگاور و زوردلان
یکی لشکر آماده شد از یلان
صف هر زمان را سواران گیل
سوی میسر به یاه زنجیر پیل
سپه دارشان گیلوی صف شکن
همه کوردی پر زور و شمشیر زن

نهمش و مرگیزانه که به تی به کوردی:

له کورده هملوکانی رهوند و شول
لشکر یکی زور بین بهرو دیزو پول
له هر سین و کنگاور و زوردلان
لشکر یکی ناماده بوو له زیلان
ریزی سوارانی هور زمان و گیل
بهرو میسر به یاه زنجیر له پینی فیل
سر کرده یان بوو گیلوی ریز شکن
همو کوردی نازا و شمشیر و مشین

بز نهر شهره هور زمان کومه کی له کوردان خواست، له نینوان هور زمان
و عاره بدا شهرنکی گموره، کوشنارنکی زور کرا، له کورد زور کوژران،
پاش چمند مانگینک دوره دان و شهری خونتای، هور زمان به دبل گیرا و
بز معدینه برا، له دواي سالتیک هر له معدینه دا هور زمان به دهستی نهمو

حفسی کوپی عومر کوژا.

شمعی نههارند سالی ۲۱ ک ۶۶۱ز پرویدا و لمو شمپدا کورد زوری
لی کوژا، کوردهکان ناچار بوون پنا برون بو شاخه سختهکان، عاره ب
کوتنه درایان و زوریان لیکوشتن.

حسین حوزنی دهلیت له سالی ۱۹۲۹ز لیسر پارچه همبانهک نم
چوار شیعره مان دهست کموت، له مجله ی زاری کرمانجیدا به دریزی
نشرمان کردبوو:

هورزگان رمان ناتیران کوژان
هوشان شاردوه گمفره گمفره کان
زور کردنه عهرب کوردی نهخاپور
گمنا نه پاله بهشی شاره زور
ژن و کنیگان وه دبل بهشینان
ممرد نازاتلین ژروی هوسنان
رهوشتی زهردشت مایه وه بی دهس
بعزی کاناکا هورمز وه هیچ کس

نمو چهند پارچه هونراویه شمعی کورد و داگیرکمرانی عاره ب باس
دهکات که له شاره زور پرویداوه.

لمپیژوونوسه کان وهک رهشید یاسمعی دهلیت: نهگمر نهپارچه
هونراویه له کاتی هاتنی عاره بدا نمبوو بیت پاش نوانیش نووسرابیت
دهرپرسی ناره زایی کوردانه بو داگیرکردنه، بهشینویه کی دیکمه،
هونراوه که:

هوزمزان رمان ناتران کوزدان
 ویشان شاردوه گمورهی گموران
 زورکار نروب کـردنه خاپور
 گنای پاله هـتا شارهزور
 ژن و کنیکان و دیل بشینا
 مبرد نازا تلبوه روی هونیا
 رهوشتی زمردهشت مانوه بی کس
 بزیکا نیکا هوزمز و هبوچکس

هوزراوه که همدووکیان له ناوه پوکدا وهک بهکه، له باسی هاوار و
 گله بیدا به کرمانجی خوارور بم شینویه:

مزگموته کانبیان پروخاند و ناگره کانبیان کوژاندوه
 پیاوه گموره کان خزیان شاردوه
 عاره به زورداره کان کاولیان کرد
 له بناری پالموه هـتا شارهزور
 ژن و کچه کانبیان بدیلـی بردن
 کوپی نازاش له خوننا تلایـوه
 رهوشتی زمردهشت بینکس مایوه
 نیشتر هوزمز بهزه بی به کـس نایتموه

میژوونروسه کان باسی زور لور هیرشمی عاره بیان نووسیوه، وهک ابن
 اثیر، و ۱۰ دجلان و تعبیری و زوری که، هوزراوه که به نووسینی پهلوی
 بووه، لهجه کمشی لهجهی هورامیه.

له سالی ۱۶ ک ربیع بن الاقل و ابن الهرثمه، له دوی گرتنی

موسل، هیزشيان کرده سر دانیشخوانی کرده کان له کینوه کانی نمو
 دهوړویره‌دا، هموړو قه‌لای کرده کانیان گرت، ثعلبت « ثم فتحت بقیه
 اعمال الموصل و جمیع معاقل الاكراد و سار الجمیع للمسلمین »
 ناوچه کانی خاپوړ، هه‌کاوی، ماردین، شاگری گرت، هر لمو سالدئا
 هیزشيان برده سر کینوه کانی کرده ستانی دهوړو پستی شاره‌زوړو، کموته
 داگیر کړه‌نیان.

شعری ماسپیدان: نازین کوپی هورمز له کرده کان لشکرینکی
 ږنکختوړ شاری ماسپیدانی کرده‌وړه جنگای کزبونوړه‌ی لشکره‌کی،
 لملاره ظرار بن الخطاب « به لشکرینکی زوړه‌وړه چوړه سر ماسپیدان و
 له ده‌شتی ماسپیداندا، شهر ده‌ستی پینکړد و کوشتارینکی زوړ کړا. نازین
 بدبیل گیرا، ظرار ده‌ست بجی سمری یری و لشکر شکا، دوا‌ی نوړه شهر
 و کوشتار کموته لای سیرواتوړه.

شعری دینموړ و سمیره له سالی ۱۷ک. ابو موسا که له شعری
 نهاره‌ندا سمرکه‌وتبوړو، هر لمو سالدئا چوړه سر دینموړ، که شارینکی
 گموره‌ی کرده‌کان بوړ، به ناچاری پینکهاتن و دینموړ کموته ده‌ست ابو
 موسا، وه شیروان به رنک کموتن له‌گډل عاره‌بدا رنکوت، دوا‌ی نوړه‌ش «
 سمیره له سالی ۲۲ک له نازربایه‌کان شعری‌نکی قورس کړا، کرده‌کان
 زوزیان لیکوژرا، پاش شهر شونته‌کانیان داگیرکړا له‌لابن عاره‌وړه.

له سالی ۲۳ک « عزره بن قیس » چوړه سر شاره‌زوړو که لسمر
 زه‌او بوړ نمبانتوانی بیگرن، عاره‌ب شکا و کشانه‌وړه، پاشان عتبه بن
 فرقد چوړه سر شاره‌زوړو و گرتی.

حسین حزنی له کتنبه‌که‌بدا وای نوو‌سیوړه: لشکری عاره‌ب له باله‌کی
 و کینوه‌کانی قمن‌بیلدا ۶ هزار کسمیان به دوو‌شک مردن، کوردینکی
 زوزیش لمو شعرا‌ندا کوژران، « دحلان الفتوحات الاسلامیه جلد یه‌کی

لا پەر ۱۳۷ نعلیت و قتل خلقا کثیرا من الکراد »

سالی ۲۳ ک ساریه بن ریم، لشکرینکی زوری برده سر کورده کان له نسوادرابگر. پاش شمرینکی خورتاوی، داگیر کران و تالان و کوشتنینکی زوری لیکردن.

سالی ۲۳ ک ابو موسا چوره سر شو کوردانسی کمله پیروز و، نه رتیژ، نهواز و منازر کزبویونوه، کوشتارینکی زوری لیکردن.

سالی ۲۳ ک سلمه بن القیس الاجشمی، چوره سر کورده کانو کوشتارینکی زوری لیکردن، همرچی بورد مستکومت کوشتیان، دحلان نعلیت و قطع النسلی کردن » پاش کوشتن و سوتاندن، تالانینکی زوریان دهسکومت، پاش نموی به شهر و کوشتار زوری زوری شو جینگایانه بان داگیر کرد، کموته ناردنی عاره ب به مال و دست و پیروندیانوه، وه دهستیان گرت بمسر زوی و ناوی شو جینگایاندا، چونکه بهیچ جزینک له کورده کان دنیا نبیون، بیوچان خه لکینکی زوری عاره بیان به مالموه نارد سر کوردستان، بز نبشته جی بوون. کورده کانیش سره پای کوشتن و تالان و به دبل بردنی کچ و ژنیان، خویان کز کردوتموه و شورشیان کردووه وه هر جارش خوینینکی زوریان رژاوه، تالان و به دبل بردن، ناردنی ماله عاره به کان بمرده وام بووه هه تا فرمانر شوای نممویه کان و عباسیه کان. نمین زه کی له کتنبه کمی خزیدا میژووی کورد و کوردستان لم باره یموه ده لبت: له پیدا بروننی نیسلامیه تدا و هر له به کم جاره وه کورده کان په بوندیان به نیسلاموه کردووه. تیغ کرین و دیان که نم دینه تازه به باشمو به ناسانی قبولیان کرد. » نه گمر په بوندی بیوا به هممو شو شمرانه نه نه کرا و کوشتار و سوتاندن و بعدیل بردنی ژن و کچ بروی نمندا، له راستیدا کورده کان لمسر دینی زمرده شتی بوون و باوه ریان به دینه کمی خویان همبووه، به زور نیسلام کراون، نم راستیه له هممو

نورسینه‌گاندا دهرده‌کمریت، تمناعت له هوراماندا پاش کوشتن و گرتن و به دیل بردن به زوو نیسلام کردن تنها بدم نیسلام بوون و به دل لمر دیانه‌تی زهردهشتی بوون تا سالی . . ۸۰ ک - نورسر »

زیاتر بز بوونکردنوهی همدنیک میزوری لم باوه‌بوه وشد یاسی له کتنبه‌که‌بدا کورد و په‌یوه‌سته‌گی نمزادی و تاریخی او، نعلیت : پیرشهریار « پیر شالیار » به‌کینکه له پیره ووحانیه‌گانی زهردهشت و « مخ » بوه له هوراماندا ناملکه‌به‌ک همه پاشاوهی نو به ناوی « ماریفت و پیرشالیار » نیستابش جنگای رنزی دانیشترانی هورامانه، له چمد به‌ندبک پینک هاتوره به‌کینک لم به‌یتانه که هینی نوه :

گروشت جهواتی پیرشالیار بوو هوشت چه‌کیاستی زانای سیمبار بوو

به واته گوی به قسه‌ی پیرشالیار بده وه به نووسینی ژانای سیمبار هوشی بده‌ری. سیمبار ره‌نگه به زهردهشتی گوتبیت یان ناهاومزدا. وه چمد به‌یتنکی دیکه‌به به‌لام تنها نوو دیره‌مان نوروسی پیرشالیار پیری کانی زهردهشتیه. به‌کینکی دیکه هاوچمرخی شیخ عبدالقادر گه‌بلاتی بووه « له کزنایی سده‌ی پنجمی ک » وه په‌یوه‌ندبشی به عبدالقادر گه‌بلانیوه هیمروه، ناوی خزی ناوه پیرشالیار و بهو ده‌لئت پیر شالیاری دووهم، گوايه نم کتنبه کزنه‌که‌ی پیر شالیاری هیناوه و گزوپویه‌تی به‌شیره‌به‌ک له گمل دیانه‌تی نیسلامه‌تیدا بگولجیت ده‌لئت ده‌قه راستیه‌که‌ی له دهمتی خلکی هوراماندا هیه.

له سالی ۸۴۲ ک به‌کینک به‌ناوی مولانا گوشابش، هاتزته هورامان بز نوه‌ی خلکی فیری قرورن خونندن بکات. نم ماله به چاوی گزو کویر بووه له هوراماندا خلک له ریش سپه‌گانی خزیانبان پرسیره « قرون

قدیمایان مارفتت و پیرشالیاری باد « به واته قورنان کزنتره بان کتیبی زانینی پیرشالیار، پیاده زیر و ریش سپیه‌کان وه‌لامیان وابروه: »
 مارفتت و پیرشالیاری قدیمای، قرونی هیزنکه گوشایشه کورپی ناوردونهش
 « به واته » مارفتتی پیرشالیار کزنتره، قورثانه‌که گوشایشه کورنر دوتنی
 هیناوتنی «.

ماموستا نعمین زه‌کی له کشپه‌که‌ی خزیدا باسی نمر شمرانه ده‌کات
 همرچمند نهمه دورپاته و له پشتر نورسیومانه، له ۱۶ ک، مارتی ۶۳۷ز
 لشکرینک بمسروزگایه‌تی « هاشم بن عتمه » چوره سر جملولا، بزدی
 گورد له زه‌هاو برو قع‌عاع شمیری له‌گه‌لدا کردوده، وه زه‌هاوی
 داگیرکردوده، لعدوای گرتتی تکریت و له سالی ۱۸ ک ۳ قول له لشکری
 عماره‌ب رنکخراوه:

۱- له ژنر فرماندهی سهیل بن عده‌ی بمره « رقه ».

۲- دیسان له ژنر فرماندهی عبدالله بن عتبان بمره « نصیبین »

۳- لئوژر فرماندهی حقه‌بن ولید بمره جزیره.

نورفه و نصیبین له‌گه‌ل ماردین گیرا، دباریه‌کریش پاش کوشتن و به‌رین
 گیرا. دیسان حبیب بن مسلمه الفهری له کوردستانه‌وه چوره سر مه‌لاتیوه
 نموشیان گرت.

له سالی ۲۱ ک عمر عذره بن قیس له زه‌هاوه‌وه چوره سر شاره‌زور
 به‌لام نه‌بتوانی بیگرت ناچار کشاموه، پاشان عتبه بن فرقد چوره سر
 شاره‌زور و پاش کوشتنیکی زور له کوردان داگیری کرد، عاره‌به‌کانیش
 زوربان لیکوژرا، دربشکبش زوری له‌ناو بردن. له نیوان سالانی ۱۸ و
 ۲۱ ک له نه‌هواز و ناساو دارا بجرد، کورد له‌گه‌ل نیزانیه‌کاندا دژی عاروب
 بوونمه، لم شمره‌دا زور له کورد کوژرا و زیانینکی زوری مالیان
 لیکموت، پاش نموه‌ی بمشمر کوشتار. ولانی « کرخا » ی ناوه‌ندی و

بمشی سیمره و ماساپزان بمسروژکایهتی « قبیس بن سلمه الاشجعی
داگیرکرد.

له سالی ۲۵ک دا له فرمانره وایهتی « عامل » ابر موسا الاشعری
له بمسره، دووجار کورد له نهواز و فارسدا شورشبان کردوه.

تیپینی:

ههنگه بک لهوانوانمی کۆن که له نووسینه کاندایهاتوه به تایبهتی
ناوچهکانی ماد، وه ناوی نیستا:

خوبوشکیه: بهشنگ بووه له هۆزی نوواریتویی.

ئورگا – سالی: له زههاری نیستا لیسریه کینک له لقهکانی سیروان
بووه. ئورگا و سالی به واته بیابان و کینگه دهگرنهوه. پان زهوی و زاری
کۆمیل

گهردهنه هاشمار: سنووری کیشوهری زاموا له رۆژهلاتمه بووه «
گهردهنه پابسته » به سنووری رۆژتاوای دا نهرا، کموتهبووه نزیک نمو
رئینگایه که له زایی بهجورکوه نهچوو بۆ نامار.

زاراوهی « لار » : به واته چیا، که زاراوهی لۆلزییهکانه.

پارتاکنا شاری گابای: کموته پینج تا سێ کیلومهتری ئهههانهوه.

ئارنیتۆ: به ناوچهی رهی وه به هۆزئیکش وتراوه لهوی.

خالجی: به ناوچه کورستانهکانی ژووری رۆژهلاتی زاموایان دهووت.

سهرزههینی پادشای موساسینا، پادشای کیرتارا له پاشا نشینهکانی

تری زاموا بهرو ژوورتر بوون.

دوورود لالوه « ئیدیر » ناوی لقهکانی سیروان.

نالی پی: لورستانی نیستایه، نهوقه لایانمش، ههر له ناوهدا بوون

وهک زامرو، نامرو، پارسین دۆ، تیریتۆ، سۆریتۆ.

خارتیش یان خاریشپی: گموتبوه سنوره‌کانی ژووروی نیلاموه.
 قه‌لای مسز: له ناوچه‌ی مانتایه‌کاندا بووه.
 پاشا نشینی نی نی: مفلبندیک بووه له قه‌لای ناریز گموتبوه
 خوارووی مانتاوه.
 سیمنی شالاخ، بیت قول، بیت ساگی - له نزیک خانه‌قینه‌وه بووه وه
 به بیت شدی ناوراون نم ۳ قه‌لایانه به ناری خانواده‌کانی نامارمه
 خرنندراونه‌تموه.
 پارسوا: گموتبوه ناوچه‌ی سرووی سیروانه‌وه.
 ناحیمی مسو: له‌گه‌ل ناوچه‌ی هوزمه‌مانتایه‌کاندا هار سنوورن، پاشان
 لیسر ناوچه‌ی سنووری مانتا، لیسر سنووری پارسوا ناویراوه.
 قه‌لای ئیدا: له ناوچه‌ی ئمرده‌لاندیا بووه.
 کینوی کول لار: ریشتمی ریشتمی چپای زاگرس بووه، له میله ره‌شه‌که
 نووسراوه ده‌راوی گموره‌ی خزوشکیه پیرامبر بزم چپایه بووه.
 لار: به واته چپا « کزلار » ناوی یه‌کینک له لوتکه‌کانی چپای
 زاگرسه.
 سیبارو: قه‌لایه‌ک بووه له کمناری روزه‌لانی قزل توزون یان نزیک
 زلمجانوه بوو بیت.

سەرچاوەکان:

- ۱- کرمانشاهان و کوردستان، شەڕنەوارە مێژوویەکانی، ئەمەد ئاھاد، کەنگارەر و سەنە بەرگی یەکەم، دانەری دکتۆز مسعود گولزاری، پلاژکەرەوی ئەنجومەنی ئاشاری مەبلی ژمارە/ ۱۴۷ تاران ۱۹۷۸.
- ۲- کورد و کوردستان واسلی نیکبەت.
- ۳- کورد و کوردستان محمد امین زەکی
- ۴- میدیا، ئی.م. دیاکۆنۆف وەرگیرانی برهان قانع.
- ۵- العراق في التاريخ كۆمەڵەیک مامۆستایانی مێژووی عەرەب لە عێراقدا.
- ۶- ایران در عهد باستان و تاریخ اقوام و پادشاهان پیش از الاسلام دانەری دکتۆز محمد جواد مشکوری.
- ۷- دراساتی کوردی لە ولاتی « سوپارتز » دانەری دکتۆز جمال رشید احمد.
- ۸- رێبازی نوی ژمارە ۱۰ نەشرینی یەکەمی ۱۹۸۸.
- ۹- جولانەوی رزگاری نیشتمانی کوردستان، دکتۆز عزیز شەمەزینی.
- ۱۰- کتێبی شۆرش کوردستانی عێراق بەشی یەکەم لە ئەیلوولی ۱۸۶۱-۱۹۶۳ لەلایەن کۆمەڵەی بەرگری لە مافەکانی گەلی کورد نووسینی دکتۆز عیسمەت شەریف وانلی.
- ۱۱- کورد و کوردستان و تراپە ئالیف شەیخ محەدی مەروزی کوردستانی.
- ۱۲- تاریخ ایران از دوران باستان تا پایان سەدی ۱۸ دانەری، ن.د.بیکولوسکاها، آبویاکووسکی، ای.ب. بطروشفسکی، آ.ب. بلیتسکی، ل. واسشویدا، گۆنەنی لە لایەن کەرم کشارەزیعو، لە روسیە.
- ۱۳- کورد مەنۆرسکی: مەرف خەزەندەر لە روسیە کوردووە بە عەرەبی وە لە عەرەبیە بۆ کوردی حەمە سەعید.
- ۱۴- کوردستانی موکریان بان ئاتۆزیاتین دانەری حسین حوزنی.
- ۱۵- کوردو پەیمۆستەگی نەزادی و تاریخی او ئالیف رشید یاسمی.
- ۱۶- کرد در دائره المعارف اسلام، گۆزینی بۆ فارسی اسماعیل فتاح قازی.

- ۱۷- کوردستان و الاكراد درسه سياسي و اقتصاديه دكتور عبدالرحمن قاسم.
- ۱۸- سومر و اكاد الدكتور وديع پشو دمشق ۱۹۸۱.
- ۱۹- انركنامه تاريخ جامع قوچان دانغري ره مفران علي شاكري.
- ۲۰- شهرنامهي شهرهفخاني بهدليسي گزبهشي هزار.
- ۲۱- پيشنگ ژماره ۲. سالي ههتتم ته مموزي ۱۹۹۰.
- ۲۲- كردها، تركها، عربها تاليف سسل جي ادموندز به فارسي.
- ۲۳- نزهه القلوب نوشته حمدالله مستوفي به اهتمام و تصحيحگاه ليسترانج.

